

ESCALA 1:500

PARCELA PROPIEDAD FISCAL AJUNTAMIENTO

R I O

POLIGON NO 1: PARCELES MUNICIPALS EN VENDA

consigna com valoració del sòl al Camp de Mart la quantitat de 15 pta/m². (201). La primera subhasta, l'any 1945, el preu de licitació es fa a raó de 132,5 pta/m². (202), i en la nova subhasta de 1946, de 237,9 pta/el m², (203) una revalorització de més del 880 per cent el 1945 i de més del 1.500 per cent el 1946.

En el cas del Polígon núm. 1, bona part dels solars s'adquiriren a la Confederación Hidrográfica del Ebro, i eren terrenys guanyats al riu en construir el mur de contenció, aquests foren adquirits al preu de 211 pta el 1961. (204). Permutes fetes a propietaris de sòl en el polígon es realitzaren a raó d'una mitja entorn a les 150 pta (1965), a excepció de l'expropiació a l'ordre religiosa dels Jesuïtes en la que hi figuren 230 m² valorats a 1.061 pta/m² i 40 m² valorats a 13.247 pta/m² (1961).(205). El preu de licitació per a les subhastes fou per a tres grups de parcelles respectivament 3.578, 3.977 i 6.610 pta/m² en la realitzada el 1974 (206). - Si hom compara els preus de cost amb els preus reals de venda (208), en lloc dels preus de licitació, es pot observar com la revalorització del sòl encara és més gran.

3.2.5. Grans operacions d'adquisició de sòl i política municipal de patrimoni

Al llarg dels quaranta anys estudiats destaquen determinades operacions que per la importància de la superfície adquirida o per la funcionalitat posterior que l'Ajuntament li donà és interessant tractar per separat. Aquestes operacions van destinades a usos diversos, en concret, cap a la creació d'òrgans econòmics urbans, a solventar el problema de l'habitatge, a incrementar la capacitat -financera de l'Ajuntament subhastant parcel·les prèviament urbanitzades i a la creació d'espais d'ús col·lectiu per a la ciutat.

Abans de l'aprovació del Pla d'Ordenació de 1957, despunten dues operacions: la primera, la recuperació i posterior utilització del Camp de Mart per part del municipi; la segona, l'adquisició del que després seria el mercat ramader i el mercat de fruites i verdures. També cal contemplar en aquesta anys l'adquisició de cases al Canyeret, la majoria de les quals estaven enrunades i que apunta cap a la remodelació d'aquesta part central de la ciutat.

A partir de l'aprovació del Pla d'Ordenació de 1957, destaquen les obres destinades a l'ampliació del parc de les Basses d'Alpicat -que es complementen amb l'ampliació del Camp d'Esports- així com l'adquisició i posterior subhasta de les parcel·les del Polígon número 1.

A partir de l'aprovació del Pla General Municipal d'Ordenació de 1979 s'inicien importants adquisicions de les que cal destacar aquelles que van dirigides a la dotació de sòl per a serveis en els barris i les que són necessàries per a trencar l'aïllament dels bar-

ris, entre ells i entre la ciutat i els nuclis suburbans. L'operació més significativa en aquest sentit fou l'adquisició dels terrenys de l'antiga Estació de Classificació entre Pardinyes i la carretera de Torre-serona.

La recuperació del sòl ocupat per les instal·lacions militars al centre de la ciutat -la Seu i el Castell Principal, el Camp de Mart i la Caserna de Cavalleria- iniciada justa acabada la guerra civil és, tant per l'extensió total recuperada com per l'ocupació central d'aquest sòl l'operació més important realitzada abans de l'aprovació del Pla de 1957, i també, en termes de superfície i de centralitat, durant tot el conjunt del període estudiat.

Des de finals de la guerra de Successió, la Seu i el seu entorn restaren com instal·lacions militars, com ha assenyalat Josep Lladonosa (1981), això suposà la degradació important del monument principal de la ciutat i la desaparició total de bona part de la ciutat medieval, en ésser convertida aquesta en castell militar. En finalitzar la guerra el Consistori presidit per l'alcalde Areny inicià les negociacions prop del Ram de la Guerra per a obtenir aquest espai per al municipi a canvi de noves instal·lacions militars al sector de Gardeny. Els resultats de les gestions foren diversos: d'una banda, la recuperació definitiva per a la ciutat de la Seu i del seu entorn murallat, però també la recuperació del Camp de Mart - 45.000 m², en gran part edificables- que passaren a engruixir el Patrimoni Municipal, i que foren objecte de transaccions diverses, tal com s'ha vist en apartats anteriors; d'altra banda, la conversió de la serra de Gardeny en terreny militar, on es construïren les noves casernes, però també la creació d'àrees d'habitatge per a oficials i suboficials al seu peu.

A excepció de la Seu i del Castell Principal, que passà a ésser un espai lliure d'ús ciutadà en el centre urbà, la resta del sòl tingué una triple utilització: cessió per la construcció d'habitatges per funcionaris i classes mitjanes -Obra Sindical del Hogar, Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media-construcció d'edificis estatals -caserna de la policia armada, escola normal, Govern Militar, dependències del Ministeri d'Agricultura i subhasta de sòl edificable per la propietat privada.

L'acord inicial (24 de Novembre de 1939) suposava la cessió, per part del Ministeri de l'Exèrcit del Castell Principal, del Castell i de la serra de Gardeny, del Cuartel de Cavalleria i de l'edifici de la Panera; a canvi, la ciutat cedia 120.000 m² lliures d'impostos a un Km. del casc urbà i a la carretera de Saragossa, a més de 250.000 pta. per la construcció de les casernes. En sessió de l'Ajuntament del 23 de Febrer de 1940 es ratificaven els acords a excepció de la subvenció en metàl·lic que s'augmentava fins a 1.500.000 pta.

El 3 de juliol de 1941 s'arribà a un nou acord, aquest ja definitiu. En les cessions de l'Exèrcit a l'Ajuntament s'exclou la Panera, i l'Ajuntament cedeix terrenys per una quantitat molt menor a la inicialment pactada. Concretament, l'exèrcit cedeix:

-Recinte de la Seu (Castell Principal)	148.000 m ²	a 0,60 pta	88.800 pta.
-Camp de Mart	45.000 m ²	a 15 pta	675.000 pta.
-Caserna de Cavalleria				25.000 pta.
				<hr/>
				788.800 pta.

El Mùnicipi es compromet amb el Ministeri de l'Exèrcit a pro
porcionar-li:

- Terrenys a Gardeny	16.322 m ² a 1 pta/m ²	16.322 pta.
-Obres de pujada d'aigües		100.000 "
-Clavegueres		70.000 "
-16 habitatges al grup sindical "Ramon i Cajal" (subvenció del 10% del seu cost)		51.200 "
-56 habitatges a construir a la Ctra. Saragossa (subvenció del 10%)		196.000 "
-28 habitatges a la Mariola (subvenció del 10%)		50.400 "
- Solar pel parc d'automòbils		80.000 "
- Solar d'Intendència		100.000 "
		<hr/>
		663.992 "

La diferència entre les dues quantitats havia d'ésser abonada
en metàl·lic.

En sessió del 17 de gener de 1941 s'adquiriren 2.781 m² a Jo-
sepa Llorens, Vda. de Piña per 88.482 pta amb l'objecte de construir
hi els habitatges militars de la carretera de Saragossa (actualment
a l'Avda. de Madrid)(209). El 14 de febrer de 1944 s'aprovà l'expro-
piació de 48 jornals a la serra de Gardeny per a les construccions
militars i el 31 de maig es formalitzà la compra i la cessió a l'e-
xèrcit. Finalment, l'11 de gener de 1945 s'aprovà una donació de -
l'Ajuntament de 43.729 pta. per a la urbanització de la nova barria
da militar.

Recuperada la Seu i el seu entorn murallat, la resta de ter--
renys adquirits foren utilitzats per a la construcció d'habitatges,
locals administratius oficials, escoles, etc. així com posats, en

part, a subhasta pública per obtenir uns guanys en la seva urbanització.

La parcel·lació efectuada en el Camp de Mart consta d'11 illes de cases de les que s'assenyala l'extensió, l'ús i els promotors:

Illa de c.1.	825 m ²	Habitatges	Obra Sindical del Hogar
" .2.	6.526 m ²	"	Obra Sindical del Hogar i Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media.
" .3.			
" .4.	4.385 m ²	Esc.de Magisteri	Ministeri d'Educació
" .5.	4.017 m ²	Habitatges	Subhasta pública
" .6.	3.250 m ²	"	" " i cessió a l'Associació a la Premsa.
" .7.		Govern Militar	Ministeri de l'Exèrcit
" .8.	3.250 m ²	Habitatges i Col·legi	Subhasta i permuta amb la Companyia de Maria (l'Ensenyança)
" .9.		Locals municipals i habitatges.	Ajuntament i propietat privada.
" .10.		Locals Administratius	Regiones Devastadas, Frente de Juventudes, Ajuntament.
" .11.	3.727 m ²	Caserna	Polícia Armada.

FONTS: Actes de l'Ajuntament.

L'antiga Caserna de Cavalleria fou cedida a l'Obra Sindical - del Hogar per la construcció d'habitatges socials.

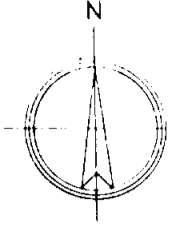
L'adquisició dels terrenys destinats a firal ramader i posteriorment a mercat a l'engròs de fruites es realitzà l'any 1946. El procés d'adquisició és indicatiu de les negociacions que en general

s'estableixen entre propietaris del sòl i Ajuntament en l'adquisició de terrenys. En l'acta de la Sessió Plenària del 26 de gener de 1946 hi figura un acord d'adquisició de 56.034 m² a Pardinyes per a la ubicació del Firal Ramader, fins aleshores en un descampat del Camp de Mart, per un preu de 214.289 pessetes. El 3 de juny hi figura un nou acord que especificà que s'havia de procedir a l'expropiació en no haver-hi acord amistós amb els propietaris. La nova oferta de l'Ajuntament és de 259.826 pessetes a pagar a quatre propietaris amb preus per m² que oscil·laven entre 3,50 i 5,10 pta. El 22 d'octubre s'arribà a un nou acord per un preu total de 490.972 pta. amb preus per m² que oscil·len entre les 6 i les 10 pta. Fou el propietari de la porció més extensa del solar -31.928 m²- el que obtingué un millor tracte de l'Ajuntament en passar la valoració del seu sòl des de 4,8 pta/m² a 10 pta/m².

Les adquisicions al barri del Canyeret es realitzaren entre 1945 i 1963, data en la què el barri passà a ésser gestionat directament pel Ministeri d'Habitatge per tal de realitzar-hi una remodelació. Fins al 1957 les adquisicions es realitzaren quan hi havia perill d'enrunament, a partir d'aquest any, i sobretot, en els tres primers anys del decenni dels seixanta, les expropiacions foren per tal de procedir a l'enderroc i nova urbanització de l'àrea (210).

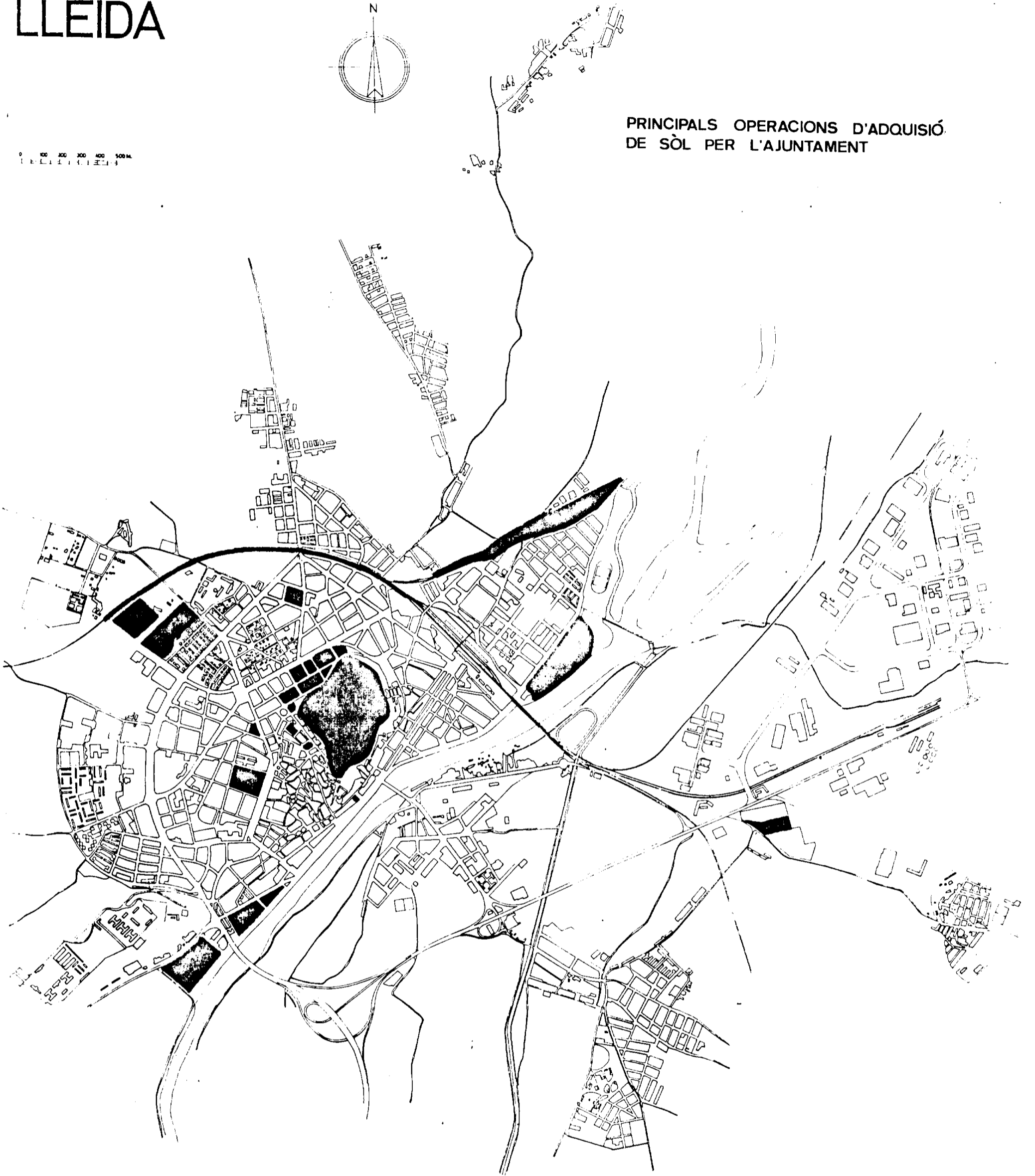
A partir de l'entrada en vigor del Pla d'Ordenació de 1957, a més de les esmentades expropiacions al barri del Canyeret ressalten, com adquisicions de sòl més importants les d'ampliació de les Basses d'Alpicat i les d'adquisició de sòl al Polígon Número 1. - Ambdues operacions són gestionades per l'alcalde Pons. Les ampliacions del parc realitzades l'any 1960 i 1963 responen a la creació

LLEIDA

0 100 200 300 400 500 M.
1:100,000

PRINCIPALS OPERACIONS D'ADQUISICIÓ DE SÒL PER L'AJUNTAMENT

del complexe esportiu, d'esplai i turístic creat en aquests mateixos anys. Posteriorment, a partir de 1975, i fins el 1980 es realitzaren quatre noves operacions d'adquisició de sòl per l'ampliació de les Basses (211).

Mentre que aquestes adquisicions responen a la creació d'un òrgan directament gestionat i explotat pel municipi i amb una intencionalitat de dotar d'espais dedicats a l'esplai a la ciutat, les adquisicions al Polígon Número 1 responen a una concepció orientada cap a la reconversió d'un espai central que ha d'ésser edificat per la iniciativa privada. Entre 1961 i 1966 es realitzaren les adquisicions en aquest lloc. El 1961 s'adquiriren terrenys dels jesuïtes i el sòl guanyat per la construcció del mur de contenció propietat de la Confederación Hidrogràfica del Ebro; el 1963, es permutaren terrenys propietat dels Germans Maristes; el 1965 s'arribà a acords amb diferents propietaris per tal de procedir a la urbanització del Polígon, i finalment, l'any 1966, es permutaren 992 m² de sòl amb el Patronato de Viviendas Militares per tal de construir-hi una zona verda. Les primeres subhastes de sòl al polígon es realitzaren l'any 1964, i l'adjudicació de la majoria de parcel·les edificables es realitzà en subhasta de 1974.

La resta de transaccions de sòl realitzades durant els anys seixanta i setanta responen a operacions més puntuals referides a l'apertura de carrers, cessió de vials en realitzar-se noves parcel·lacions, adquisició per l'Ajuntament de sòl per a la construcció d'escoles, etc. De l'època de l'alcalde Corbella destaca l'adquisició de sòl proper a la variant de la carretera nacional II (1975 i 1979) pels costos i volum de sòl expropiat.

El nou Consistori democràtic inicià una política d'adquisició de sòl per tal de poder augmentar el Patrimoni Municipal i, d'aquesta manera, realitzar els objectius marcats en el Pla General Municipal d'Ordenació Urbana de 1979. És significatiu l'acord del 25 de Maig de 1979 que anul·là una subhasta en considerar el nou Consistori que l'Ajuntament no ha de desprendre's de les seves propietats sinò, al contrari, ha d'augmentar-les. (212).

Durant els dos primers anys de gestió democràtica a l'Ajuntament destaca el fet que les inversions més importants en sòl es realitzen en els barris més subequipats. En aquest sentit s'han de contemplar adquisicions al Secà de Sant Pere -3 compres amb un total de més de 42.000 m² -a Llívia -3 adquisicions amb un total de 17.000 m² - a Santa Maria de Gardeny on s'adquireixen a l'I.N.V. - cinc parcel·les per dedicar-les a equipaments per una extensió total de 11.750 m², i a la Bordeta -una compra de 9.748 m².

Dins de l'estratègia d'apropar els barris entre ells i a la ciutat, destaca com a inversió més important la compra de l'Estació de classificació de R.E.N.F.E. En conjunt 118.327 m² actualment de propietat municipal que, amb la seva urbanització, han de permetre trencar la barrera que limita l'accés del barri a Pardinyes, -alhora que potenciarà la unió d'aquest barri amb els barris de Torre-serona, el Secà de Sant Pere i Balàfia.

Les inversions municipals en patrimoni són també considerables a les Basses d'Alpicat, per tal d'eixamplar novament el parc, i en l'àrea del Camp d'Esports, on es preveu la continuació del creixement en forma de ciutat jardí, per aquesta àrea de Lleida.

Si hom avalua la política de sòl de l'Ajuntament en el període estudiat es pot concloure que, llevat del Consistori últim, amb una política de sòl definida en torn a la creació de Patrimoni per tal de donar suport a les actuacions urbanístiques previstes en el Pla de 1979, en el conjunt d'actuacions dels Consistoris que han dirigit la vida municipal les orientacions prioritàries han estat les d'entrar en el mercat del sòl com element revitalitzador de l'edificació privada. La primera gran actuació -la Seu i el Camp de Mart- compatibilitza aquest primer objectiu, exemplificat en les subhastes municipals, amb les cessions de sòl a organismes estatals per tal d'edificar habitatges per a funcionaris o per construir-hi elements que l'Ajuntament o l'Estat consideraven necessaris per la vida urbana. Posteriorment, la gran inversió de la qual en gaudirà la població de Lleida fou la creació del parc de les Basses d'Alpicat, però, durant el decenni dels seixanta, les subhastes de sòl s'intensificaren, prenent l'Ajuntament una part activa en la incentivació de l'edificació, lligada a una remodelació de les zones centrals: Avda, del Segre, Polígon número 1, i frustradament, el Canyeret. Es pot concloure que, malgrat l'existència de referències a una política patrimonial activa de l'Ajuntament, (213), l'actuació d'aquest fou la de desprendre's, en els terminis més curts possibles, del sòl edificable propietat del municipi.

3.3. LA PROMOCIÓ PÚBLICA D'HABITATGES

És conegut que l'Administració, en desenvolupar una política front a la crisi de l'habitatge, actua, fonamentalment de tres maneres: subvencionant al promotor, subvencionant l'oferta o bé constituint-se ella mateixa com promotor directe d'habitatges.

Aquesta promoció directa dels habitatges, que és el que s'estudia en aquest apartat pel cas de la ciutat de Lleida, va, en principi, destinada a aquelles capes de la població a les quals els hi és difícil accedir a l'habitatge tant en el mercat lliure com en el subvencionat. També, els diferents organismes promotors lligats a l'administració estatal o a la local actuen, moltes vegades, construint habitatges per al funcionariat respectiu.

Hom ha contabilitzat per a Lleida l'existència de tres organismes dependents de l'Administració importants quant al seu volum de promoció d'habitatges. El primer fou Regiones Devastadas, organisme clau en la reconstrucció de postguerra a Lleida i que actua en ésser, la ciutat, "adoptada" per Franco, amb una actuació modesta quant al nombre de construccions realitzades (més encara si es compara amb els altres tipus d'obra construïts) dedicant-se específicament, a la reconstrucció d'edificis per a l'administració i per a l'església, i a obres d'infraestructura general.

L'Obra Sindical del Hogar dependent del Sindicat Vertical, fou l'organisme promotor de caire estatal amb més importància a la ciutat pel número d'habitatges construïts, i per la incidència espacial que aquests han tingut al crear, en alguns casos, nous barris definits per l'existència d'aquestes construccions. El ter

cer organisme a considerar és el "Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media de Lérida y Provincia", amb un nombre d'actuacions molt més reduïdes que les de l'anterior organisme, però amb gran incidència quant a la definició d'algunes característiques morfològiques dels llocs on edificà.

L'Ajuntament només jugà un paper limitat quant a la construcció d'habitatges. Aquest organisme, però, participà indirectament en la promoció ja bé a partir de subvencions ja, sobretot i com s'ha explicat anteriorment, aportant els terrenys de la construcció o bé subvencionant-los. S'ha de contabilitzar també una promoció directa d'aquest organisme.

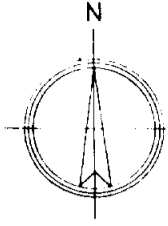
Dins d'aquest apartat hom inclou també dos organismes molt diferents però que han tingut una presència important en la construcció d'habitatges a Lleida.

Primer, el "Patronato de Casas Militares", estatal però, amb unes finalitats corporatives, i per tant, ben diferenciades de les dels anteriors organismes citats, té actuacions notables en dues zones de la ciutat: en l'anomenat Polígon número 1 i al barri de la Mariola.

Segon, el "Patronato Diocesano del Hogar", en aquest cas, organisme independent de l'administració i lligat al Bisbat, amb un bon nombre d'actuacions de les que inicialment, i com més significatives esmentem les realitzades a Balàfia i a Pardinyes.

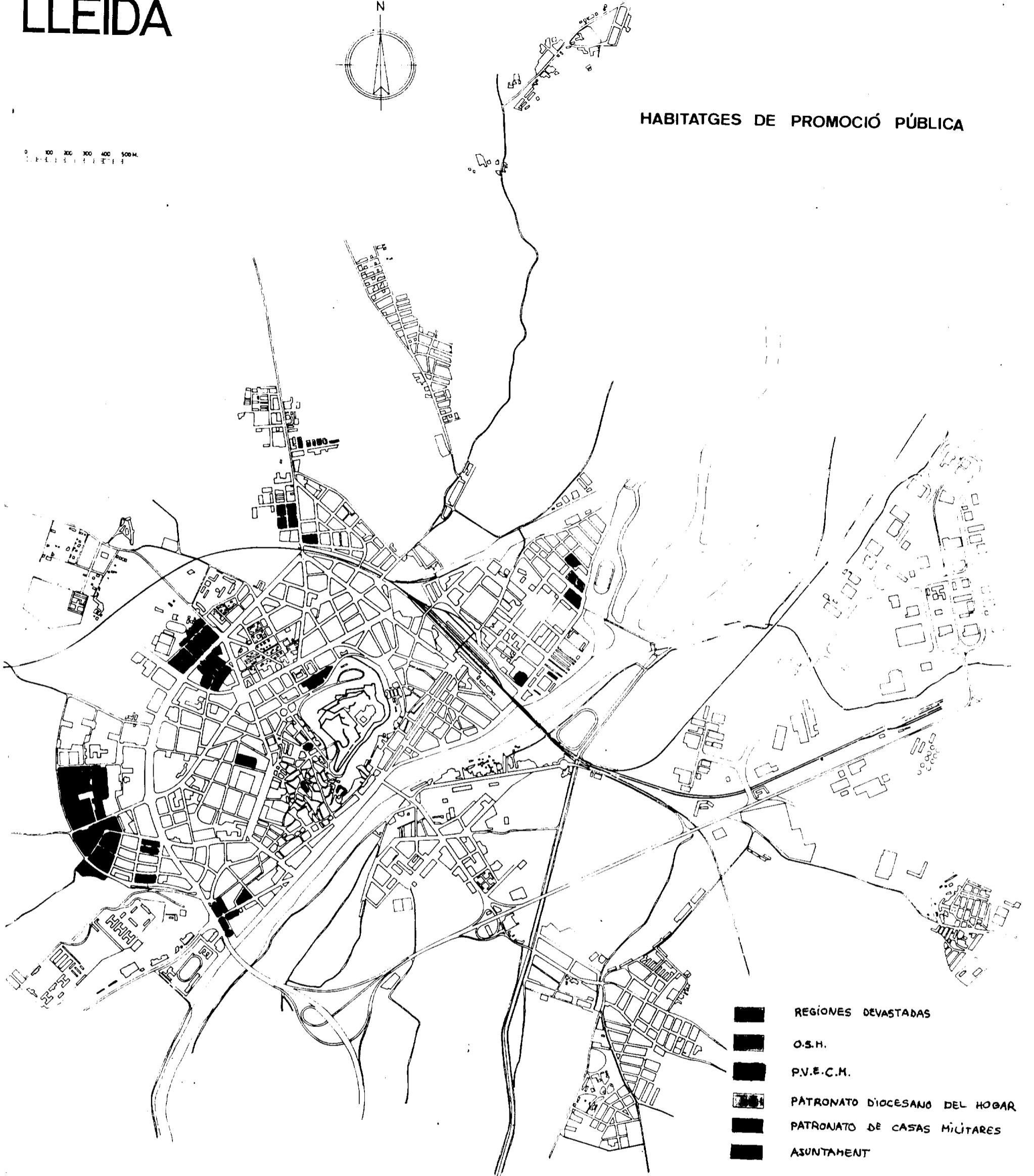
Com dada inicial s'ha de dir que el nombre d'habitatges construïts en conjunt pels organismes esmentats és de 3.383, en un to

LLEIDA

HABITATGES DE PROMOCIÓ PÚBLICA

0 100 200 300 400 500 M.
1:100,000

- REGIONES DEVASTADAS
- O.S.H.
- P.V.E.-C.H.
- PATRONATO DIOCESANO DEL HOGAR
- PATRONATO DE CASAS MILITARES
- ASUNTAMENT

tal de 34 actuacions, prop del 10% d'habitatges construïts a Lleida durant el període.

De cada una d'aquestes actuacions, i desglossades segons l'organisme promotor hom estudiarà: 1) demanda a la què es dirigeixen les promocions, diferenciant bàsicament entre treballadors i funcionaris o administratius. 2) Localització de l'obra. 3) Característiques bàsiques de les vivendes i 4) Característiques de la promoció quant a la seva forma.

De la documentació estudiada hom pot deduir, en una anàlisi global, que la majoria de les característiques de cada promoció estan en relació directa a la demanda a la que van dirigides: m² de superfície útil dels habitatges, localització de l'obra, en alguns casos, tipus d'edificació. La comprensió del procés de cada una de les promocions estudiades és complexa i en cada cas hi intervenen factors diferenciadors però es pot considerar com element explicador, el paper que en un bon nombre de casos juguen els mencionats organismes en la conformació d'una estructura espacialment segregada a la ciutat. En aquest sentit, les promocions estatals o diocesanes i l'actuació municipal en cedir o adquirir el sòl, juguen un paper d'avançada en el procés de creació de nous barris els quals, posteriorment, són acabats d'edificar per la iniciativa privada seguint les pautes inicialment marcades: és el cas clar de la Mariola, de Balàfia i potser amb menys volum d'edificació, d'algunes àrees de Pardinyes.

3.3.1. Regiones Devastadas i la promoció d'habitatges

Ja en el Plan de Urbanización de 1939 l'Ajuntament preveia - que Regiones Devastadas havia d'ésser el principal organisme constructor d'habitatges per obrers. En concret, dins dels 2.000 habitatges previstos al "Plan", 700 eren "para obreros" i en l'eixample de la ciutat.

El 22 de juny de 1944 l'Ajuntament aprova la cessió de 18.695 m² a Regiones Devastadas per a la construcció d'habitatges. Aquests eren localitzats a la partida de Balàfia i adquirits a Mariano - Herrera Gés a 6,40 pta el m². En aquests terrenys s'edificaren -- els dos blocs de Regiones Devastadas -Grupo Hermanos González Moreno- amb un total de 120 habitacles. En aquests mateixos terrenys posteriorment edificaria l'Obra Sindical del Hogar dos grups més d'habitatges.

Malgrat que el 5 de febrer de 1947, l'Ajuntament aprovà la compra del grup perquè amb els diners ingressats a Regiones Devastadas, aquest organisme continués amb l'edificació d'habitatges, aquesta és l'única construcció realitzada.

D'ella cal destacar que és la primera actuació d'aquest tipus en la barriada, aleshores fora del Pla d'Urbanització i considerada com partida rural. Només hi existien unes poques cases a banda i banda de la carretera de la Vall d'Aran. L'actuació, així com - l'adquisició prèvia de sòl per part de l'Ajuntament, inicià el - procés d'edificació que es completà amb la construcció d'habitatges per part de l'Obra Sindical i del Patronato Diocesano del Hogar i, a partir d'aquestes actuacions, també de la iniciativa privada.

3.3.2. L'Obra Sindical del Hogar

Aquest organisme, depenent del Sindicat Vertical, ha estat - el que més incidència ha tingut, al llarg d'aquests quaranta anys a Lleida, en la promoció directa d'habitatges per part dels organismes estatals, constituint les tres quartes parts dels habitatges realitzats pels organismes promotors estudiats en aquest apartat. En total hom ha comptabilitzat 16 actuacions que sumen 2.605 habitatges en tota la ciutat.

PROMOCIONS DE L'O.S.H.

<u>Any</u>	<u>Núm. del grup</u>	<u>Localització</u>	<u>Núm. d'habitatges</u>
1941	Ruiz de Alda	Mariola	100
1943	Ramón y Cajal	Eixample sobre la rbla. d'Aragó al C/ Ramón y Cajal.	64
1954	Onésimo Redondo	Balàfia	30
1954	Hnos Recasens Gasió.	Balàfia	88
1954	Hnos Franco Gaminde.	Balàfia	120
1954	Ramiro Ledesma (1a. fase)	Mariola	206
1955	José Antonio	Av. de Madrid (barriada militar)	113
1956	Hnos Baró Bonet	Antiga Caserna de Cavalleria (barri vell).	72
1957	Ramiro Ledesma (2a. fase).	Mariola	262
1957	Carrera Cejudo	Camp de Mart	115
1957	Hnos Arqués Vallverdú.	Camp de Mart	35

Any	Núm. del grup	Localització	Núm. d'habitatges
1950	3 d'abril	Ctra d'Osca-Pg. Ronda.	109
1960	Sta. M. de Gardeny	Mariola	50
1962/64/ 71	La Paz	Pardinyes	130
1969	Gaspar de Portolà	Sta. M. de Gardeny	152
1970/72	Juan Carlos	Sta. M. de Gardeny	904

S'ha pogut consultar l'arxiu particular de l'arquitecte que fou de l'Obra Sindical durant tot el període d'existència d'aquest organisme, José Antonio Sanchís Rodríguez. L'arxiu, desgraciadament havia sofert diverses neteges pel que bona part dels projectes realitzats no s'hi troben en la seva totalitat. A continuació s'especifica, per a cada projecte alguna de les dades que semblen les més característiques per establir la importància d'aquest organisme en l'edificació d'habitatges a la ciutat:

A/ GRUP RUIZ DE ALDA

any del projecte: 1941

núm. d'habitatges: 100

característiques del sòl:

- m² del solar 9.552,77

- pta/m² -

- pta/m² X m² -

- propietaris: Lluís Abadal (3.044,50 m²) i Família Agelet (6.367,25 m²).

- procés d'adquisició:

característiques de l'edificació: tipus "casa barata" de planta i pis, amb cinc fileres d'edificis.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: 53,13 m²

- distribució: 3 dormitoris, saló-menjador, cuina i -
"aseo".

pressupost de l'obra:

arquitecte: Francisco Clavera i Antonio Pineda.

localització: C/Mariola- C/Saturno- C/Tiradores de Ifni-
C/Venus- Barri de la Mariola-

B/ GRUP RAMÓN Y CAJAL

any del projecte: 1943

núm. d'habitatges: 64

característiques del sòl:

- m² del solar: 3.174,25 m²
- pta/m² : 10 pta/m²
- pta/m² X m² : 317.425 pta
- propietaris
- procés d'adquisició:

característiques de l'edificació: bloc de planta i quatre pisos

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil
- distribució: quatre dormitoris, cuina, menjador, "aseo"

pressupost de l'obra: aproximadament, 2.240.000 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís

localització: C/Ramón y Cajal xamfrà a C/Maragall

Eixample sobre de la rambla d'Aragó.

C/ GRUP ONÉSIMO REDONDO

any del projecte: 1954

núm. d'habitatges: 30

característiques del sòl:

- m² del solar: 2.370,5 m²

- pta/m² :
- pta/m² X m² :
- propietaris:
- procés d'adquisició: cessió de l'Ajuntament.

característiques de l'edificació: bloc de planta baixa i quatre pisos.

característiques dels habitatges:

- m² (superfície total de l'habitatge: 80 m²)
- distribució: 3 dormitoris, menjador-cuina, "aseo".

pressupost de l'obra: 4.152.570 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: C/Castelló Aleu, C/Hermanos González Moreno,
C/Hermanos Abizanda, C/Hermanos Cava de Llano. Barri de Balàfia,

D/ GRUP HERMANOS RECASENS GASIÓ

any del projecte: 1954

núm. d'habitatges: 88

característiques del sòl:

- m² del solar:
- pta/m²:
- pta/m² X m²:
- propietari:
- procés d'adquisició: cessió de l'Ajuntament.

característiques de l'edificació: bloc de planta i quatre pisos.

característiques dels habitatges:

- m² (superfície total dels habitatges): 80 m².
- distribució: 3 dormitoris, menjador-cuina, "aseo".

pressupost de l'obra: 4.518.981

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: C/Hermanos Abizanda, C/Hermanos González Moreno,
C/Hermanos Recasens i C/Hermanos Cava de Llano.
Barri de Balàfia.

E/ GRUP HERMANOS FRANCO GAMINDE

any del projecte: 1954

núm. d'habitatges: 120

característiques del sòl:

- m²: 3.326,21 m²
- pta/m²: 46,18 pta
- pta/m² X m² : 153.604
- propietari: Marcellí Armengol
- procés d'adquisició: adquirits pel Govern Civil i cedits a l'O.S.H.

característiques de l'edificació: blocs de planta baixa i tres pisos.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: habitatge tipo 1 - 44,45 m²
- " " 2 - 37,12 m²
- distribució: 3 o 2 dormitoris, cuina-menjador, "aseo".

pressupost de l'obra: 5.120.172

arquitecte: José Antonio Sanchís

localització: Av. Alcalde Forqueres, C/Tercio de Nuestra Sra.
de Montserrat, C/del 13 de Julio, C/Hermanos Albitos.
Barri de Balàfia.

F/ GRUP RAMIRO LEDESMA - la. i 2a. fase

any del projecte: la. fase, 1954; 2a. fase, 1957

núm. d'habitatges: la. fase, 206; 2a. fase, 262. Total, 468.

característiques del sòl:

- m² del solar: 23.325,52. la. fase, 10.242,02; 2a. fase, 13.083,50.
- pta/m²: 15,45
- pta/m² x m²: 360.519,10 pta
- propietari: Joaquim i Hermenegildo Agelet de Dalmases.
- procés d'adquisició: subvenció de l'Ajuntament i adquisició de l'O.S.H.

característiques de l'edificació: 9 blocs de planta i quatre pisos.

característiques dels habitatges:

- m² superfície útil: tipo 1: 66 hab. de 40,82 m²
tipo 2: 44 hab. de 40,82 m²
tipo 3: 96 hab. de 42,00 m²
tipo 4: 213 hab. de 49,83 m²
tipo 5: 44 hab. de 49,98 m²
- distribució: tipo 1 i 2: 3 dormitoris, cuina-menjador i "aseo".
tipo 3: 3 dormitoris, cuina-menjador, "aseo" i vestíbul.
tipo 4 i 5: 3 dormitoris, cuina-menjador, despensa, "leñera", vestíbul, "aseo".

pressupost de l'obra: la. fase: 7.214.352,30 pta

2a. fase: 20.290.392,78 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: C/Mariola, C/Marte, C/Cardenal Cisneros, C/Júpiter. Barri de la Mariola.

G/ GRUP JOSÉ ANTONIO

any del projecte: 1955

núm. d'habitatges: 118

característiques del sòl:

- m² del solar: 5.570,52
- pta/m²: 72,40 pta
- pta/m² X m²: 403.305,79 pta
- propietari:
- procés d'adquisició:

característiques de l'edificació: 3 blocs de planta i 4 pisos,
1 bloc de planta i 9 pisos.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: 10 hab. de 93,92 m².
38 hab. de 81,98 m²
20 hab. de 66,80 m²
50 hab. de 55,94 m²
- distribució: 48 hab. de 3 dormitoris, sala-menjador,
vestíbul, cuina, despensa i "aseo".
20 hab. de 4 dormitoris, menjador-cuina
i "aseo".
50 hab. de 3 dormitoris, menjador-cuina
i "aseo".

pressupost de l'obra: 9.727.916 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís

localització: C/Ramon Pagés i Pujades, C/Ramon Soldevila, Av.
de Madrid. Prop de la barriada militar

H/ GRUP HERMANOS BARÓ BONET

any del projecte: 1956

núm. d'habitatges: 72

característiques del sòl:

- m² del solar: 1.715,34
- pta/m²: 59,85 pta
- pta/m² X m²: 102.677,78
- procés d'adquisició: solar de l'antiga Caserna de Cavalleria, permutada als militars per l'Ajuntament i cedida a l'O.S.H.

característiques de l'edificació: bloc de planta i 4 pisos.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: 16 hab. de 44,05 m².
40 hab. de 42,47 m².
16 hab. de 37,12 m².
- distribució: 46 hab. de 3 dormitoris, cuina, menjador i "aseo".

pressupost de l'obra: 3.422.592 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís

localització: C/Sant Martí, C/Universitat, C/Sant Carlos, C/Po
corull. Barri Vell.

I/ GRUP CARRERA CEJUDO

any del projecte: 1954

núm. d'habitatges: 115

característiques del sòl:

- m² del solar:
- pta/m²:
- pta/m² X m²:
- propietaris: Ministeri de l'Exèrcit.
- procés d'adquisició: permuta de l'Ajuntament i cessió a l'O.S.H.

característiques de l'edificació: bloc de planta i 5 pisos.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil:
- distribució:

pressupost de l'obra:

arquitecte:

localització: C/Bonaire, C/Onofre Cerveró, C/General Yagüe.

Eixample del Camp de Mart.

J/ GRUP HERMANOS ARQUÉS VALLVERDÚ

any del projecte: 1957

núm. d'habitatges: 35

característiques del sòl:

- m²: 825,46 m²
- pta/m²: 285,83
- pta/m² X m²: 235.452 pta
- propietari: Ministeri de l'Exèrcit.
- procés d'adquisició: permutat per l'Ajuntament i cedit a l'O.S.H.

característiques de l'edificació: bloc d'un cos central de planta baixa i 7 plantes, dues ales de 6 plantes i una ala de 4 plantes.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: 16 hab. de 80,77 m².
7 hab. de 80,32 m².
7 hab. de 90,32 m².
5 hab. de 101,49 m².
- distribució: 23 hab. de 3 dormitoris, vestíbul, menjador, sala, cuina i despensa. 7 hab. amb 4 dormitoris i les mateixes dependències. 5 hab. de 5 dormitoris i les mateixes dependències.

pressupost de l'obra: 5.012.643,25 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: C/Bonaire, C/Bisbe Galindo, C/General Yagüe.

Eixample del Camp de Mart.

K/ GRUP 3 DE ABRIL

any del projecte: 1950

núm. d'habitatges: 109

característiques del sòl:

- m²: 41.658 m²
- pta/m²: 12,16 pta
- pta/m² X m²: 506.611 pta
- propietari:
- procés d'adquisició:

característiques de l'edificació: xalets de planta i pis, formant cinc illes de cases de 44x80 m.

característiques dels habitatges:

- m² (superfície total): 200 m²
- distribució:

pressupost de l'obra: 13.201.512

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: C/Dr. Fleming, av. de l'Esport, av. Alcalde Rovira Roure, av. del Passeig de Ronda.

- Zona de xalets, ctra d'Osca, Camp d'Esports.

L/ GRUP STA. MARIA DE GARDENY

any del projecte: 1960

núm. d'habitatges: 50

característiques del sòl:

- m² de solar: 2.780,30

- pta/m²: 79,5 pta
- pta/m² X m²: 221.083,98 pta
- propietari del sòl: família Agelet de Dalmases
- procés d'adquisició: subvenció de l'Ajuntament

característiques de l'edificació: 2 blocs de planta i quatre pisos.

característiques dels habitatges:

- m² superfície útil: 30 hab. de 54,90 m²
20 hab. de 64,89 m²
- distribució: 3 dormitoris, cuina-menjador, bany i rebost.

arquitecte: José Antonio Sanchis.

pressupost de l'obra: 4.421.679 pta.

localització: C/Cardenal Cisneros. Barri de la Mariola.

M/ GRUP LA PAZ

any del projecte: 1962, 1964, 1970

núm. d'habitatges: 130

característiques del sòl:

- m² del solar: 5.041,52
- pta/m²: 257,69 pta
- pta/m² X m²: 1.298.782
- propietari: R.E.N.F.E. (1.298,52 m²) i M. Angels Gaya, Vda de Nadal (3.059 m²).
- procés d'adquisició: adquisició directa.

característiques de l'edificació: 5 blocs de planta baixa i 4 plantes.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: 64,59 m²
- distribució: 3 dormitoris, vestíbul, menjador, cuina, sala, "aseo".

pressupost: 23.263.889 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: av. Pearson, C/Tarragona, C/Pere Casavequia,
C/Anastasi Pinós. Barri de Pardinyes.

N/ GRUP GASPAR DE PORTOLÁ

any del projecte: 1969

núm. d'habitatges: 152

característiques del sòl:

- m²: 8.972,5 m²
- pta/m²:
- pta/m² X m²:
- propietari: Instituto Nacional de la Vivienda.
- procés d'adquisició: cessió a l'O.S.H.

característiques de l'edificació:

8 blocs de planta baixa i 4 altes.

característiques dels habitatges:

- m² de superfície útil: 114 hab. de 62,39 m²
6 hab. de 57,63 m²
30 hab. de 74,27 m²
2 hab. de 64,16 m²
- distribució: 116 hab. de 3 dormitoris, vestíbul, menjador, cuina i "aseo". 30 hab. de 4 dormitoris.
6 hab. de 2 dormitoris.

pressupost: 36.792.562 pta

arquitecte: José Antonio Sanchís.

localització: C/Marte, C/Mariola, C/Hermanos Izquierdo, C/Pius XII, C/Cardenal Cisneros. Barri de Santa Maria de Gardeny.

0/ GRUP. JUAN CARLOS

any del projecte: 1970-1972

núm. d'habitatges: 904

característiques del sòl:

- m²: 21.894,50
- pta/m²: 491,32
- pta/m² X m²: 10.757.195
- propietari: Instituto Nacional de la Vivienda.
- procés d'adquisició: cessió a l'O.S.H.

característiques de l'edificació: blocs de planta baixa i 4 - plantes.

característiques dels habitatges:

- m² superfície útil: 56 hab. de 40,30 m²
688 hab. de 69,46 m²
80 hab. de 60,79 m²
80 hab. de 71,95 m²
- distribució: 768 hab. de 3 dormitoris, cuina, menjador, vestíbul, "aseo". 56 hab. de dos dormitoris.
80 hab. de 4 dormitoris.

pressupost: 373.803.416,90 pta

arquitecte: Julio Chinchilla Ballester i José Antonio Sanchís Rodríguez.

localització: C/Ferran el Catòlic, C/Pius XII, C/Aiún, C/Rus-sinyol. Barri de Sta. Maria de Gardeny.

Del conjunt de dades disponibles, és interessant relacionar la ubicació de cada grup amb les característiques dels habitatges, i en alguna promoció, de l'edificació i amb el tipus de demanda - al que anaven dirigides les actuacions. Hom podrà comprovar com - hi ha, en termes generals, una correspondència entre emplaçaments

perifèrics, metres quadrats de superfície útil mínima i destí de la promoció per a les classes treballadores d'una banda i, emplaçaments centrals o qualitat ambiental, amb les màximes dades de metres de superfície útil per habitatge i destí d'aquest per a funcionaris. Altrament, s'ha d'assenyalar la incidència de l'edificació no puntual de l'Obra Sindical del Hogar per a comprendre el sorgiment d'alguns dels barris perifèrics més populosos de la ciutat.

Així, hom pot apreciar com l'àrea de la Mariola i Sta. Maria de Gardeny ha estat la de màxima actuació per part de la promotora sindical. En ell es localitzen 4 promocions a la Mariola, -els grups Ruiz de Alda, Ramiro Ledesma (dues fases) i Sta. Maria de Gardeny- amb un total d 618 habitatges i dos promocions al Polígon de Sta. Maria de Gardeny -Gaspar de Portolà i Juan Carlos- que totalitzen 1.056 habitatges.

El procés d'implantació d'habitatges promocionats directament per l'O.S.H. a la Mariola, s'inicià l'any 1941 amb la primera promoció de l'organisme, el grup Ruiz de Alda, en el que aleshores, i fins al Pla d'Ordenació de 1957 era sòl rústec i allunyat del nucli urbà. Anys més tard, en l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 8 de novembre de 1954, hom dóna notícia de la petició de l'O.S.H. al Municipi de cessió de sòl per edificar-hi habitatges socials. Durant el ple municipal es discutiren diversos emplaçaments. Tant l'informe realitzat per l'Oficina Tècnica de la Paeria com el realitzat per l'arquitecte sindical José Antonio Sanchís, es mostraven favorables a l'adquisició de 32.190 m² de sòl a la partida de la Mariola i de propietat de la família Agelet de Dalmases. Específicament, Sanchís es mostrà partidari d'aquest

emplaçament per la seva proximitat al grup Ruiz de Alda que, segons ell, permetria estalviar despeses per urbanització donada la proximitat existent de serveis d'aigua, gas i electricitat. El ple acordà donar 900.000 pta a l'Obra Sindical perquè ella mateixa adquirís els terrenys que considerés més favorables i amb el compromís de realitzar 500 habitatges en el termini de cinc anys. En el projecte d'obres de les dues fases dels blocs Ramiro Ledesma - (1954 i 1957) figuren, efectivament, com propietaris del sòl adquirit, els germans Joaquim i Hermenegild Agelet de Dalmases, encara que la quantitat de sòl adquirida és menor a l'especificada en el ple de l'Ajuntament abans esmentat, així com el preu d'adquisició -23.325 m² i 360.519 pta.

En terrenys també propietat de la família Agelet s'ubicà el grup de Sta. Maria de Gardeny, de 50 habitatges. Aquests són adquirits inicialment per l'Ajuntament per la construcció d'escoles al barri. Posteriorment, dels 5.394 m² adquirits, 2.780 foren destinats al nou grup d'habitatges sindicals.

En la creació d'un gran barri perifèric durant la dècada dels quaranta i cinquanta a la Mariola, se li ha d'afegir les promocions sindicals dels inicis dels setanta en el Polígon de Sta. Maria de Gardeny, destinades a donar allotjament a les famílies que vivien en les "Casetes" prefabricades. Les dues promocions realitzades en aquest polígon -Gaspar de Portolà i Juan Carlos- i especialment la segona, amb 904 habitatges, representen l'actuació més important de l'Obra Sindical.

S'ha d'assenyalar que les actuacions directes de l'Estat al Polígon es realitzaren en les parcelles, d'una banda, més aparta-

des del centre urbà, i d'una altra, més properes al grup sindical Ramiro Ledesma de la Mariola. Es conformà així el principal barri obrer de la ciutat, mentre la resta dels solars del polígon foren posats a subhasta pública i edificats per la iniciativa privada. En el seu conjunt, els dos grups sindicals ocupen una extensió de 30.867 m² al costat dels 26.005 m² ocupats pels grups Ramiro Ledesma i Sta. Maria de Gardeny.

Una segona àrea d'implantació d'habitatges sindicals amb una elevada densitat la forma el barri de Balàfia en la zona propera als anteriors blocs construïts per Regiones Devastadas. Els tres projectes de l'Obra Sindical del Hogar al barri són de 1954 i suposen, en total, 286 nous habitatges al costat dels 120 anteriorment construïts per Regiones Devastadas.

Els Grups Onésimo Redondo i Recasens Gasió es situen darrera dels blocs González Moreno de Regiones Devastadas, en solars anteriorment adquirits per l'Ajuntament i cedits a la promotora sindical. Els blocs Hermanos Franco Gaminde, es localitzen a la carretera de la Vall d'Aran i a l'altra vessant que els edificis de Regiones Devastadas. Ocupen 3.326 m² adquirits a Marcellí Armengol pel Govern Civil i cedits posteriorment a la promotora sindical. Com en el cas de la Mariola, hom pot assenyalar l'edificació directament promocionada per l'Estat com a capdavantera al barri, - que en anys posteriors s'anirà construint mitjançant l'actuació - de la iniciativa privada. En aquest cas, doncs, no és tant el volum absolut de l'edificació el que cal contemplar en el procés de creació del barri com el seu paper inductor i revaloritzador del sòl que estimulà als promotors privats.

Tres grups sindicals situats en el centre urbà tenen el seu origen en les permutes de sòl realitzades entre l'Ajuntament i el Ministeri de l'Exèrcit en traslladar-se les casernes fora de la - Seu i del centre urbà: els grups Carrera Cejudo i Hermanos Arqués Vallverdú al Camp de Mart, i el grup Hermanos Baró Bonet ubicat a l'antiga Caserna de Cavalleria, al barri vell. D'ells cal assenya- lar com la ubicació respon a criteris, també, d'estratificació so- cial. En els blocs del Camp de Mart, els habitatges són destinats a "funcionarios", i en ells es dóna una superfície útil per habi- tatge considerablement més gran que en el bloc ubicat a l'antiga Caserna de Cavalleria - de 30 a 101 m² en el grup Hermanos Baró - Bonet. S'ha de tenir en compte que mentre el Camp de Mart, per la seva ubicació, formava part del nou eixample de la ciutat, situat en un àmbit de qualitat -molt proper al passeig de Prat de la Ri- ba- i amb operacions de subhasta de sòl importants per part de - l'Ajuntament per a "favorecer la edificación", la Caserna de Cava- lleria se situa en una de les zones més degradades del barri vell, lloc d'habitatge d'immigrants i treballadors.

Resten quatre promocions que es localitzen de forma dispersa en el casc urbà: el grup Ramón y Cajal (1943), a l'eixample de la rambla d'Aragó, amb 64 habitatges; el grup "José Antonio" (1955) a l'av. de Madrid, al costat dels habitatges militars, amb 118 ha- bitatges; els xalets "sindicals" del 3 d'abril (1950), en la con- fluència entre el passeig de Ronda i la carretera d'Osca, amb 109 habitatges; el grup "la Paz" (primer projecte de 1962), amb 130 - habitatges situats al barri de Pardinyes al costat dels blocs dio- cesans "Landelino Lavilla".

En la localització d'aquests grups dispersos per la ciutat,

i a excepció del grup "Ramón y Cajal", s'ha de considerar el fet que, juntament a l'Obra Sindical, actuen altres organismes en la creació de barris diferenciats: el Patronato de Viviendas Militares, en el cas del grup "José Antonio", el Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media, en el cas dels xalets del passeig de Ronda, el Patronato Diocesano del Hogar a Pardiniyes.

El grup "3 de Abril", en el projecte d'obres del qual s'especifica la seva construcció per a funcionaris, s'ubica davant dels xalets "Enrique Granados" del Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media. Ambdós promocions, d'altra banda, es troben prop de la zona del Camp d'Esports i han creat una àrea de qualitat ambiental elevada. Situant-se, actualment, en una zona d'habitatges d'alt standing. Les característiques de l'edificació, singularment, la seva forma de "xalet", i les característiques de l'habitatge -200 m² de superfície- no són alienes ni a la ubicació del grup sindical dins de la ciutat ni a la demanda a la que van dirigits els habitatges.

D'altra banda, el grup "la Paz" pot servir com a contrapunt a les realitzacions sindicals puntuals, centralment situades o d'alta qualitat ambiental. Aquests tornen a situar-se en un barri obrer, de difícil accessibilitat al centre urbà. i al costat del grup "Landelino Lavilla" promocionat per l'organisme diocesà. En aquest cas, hom es torna a trobar amb superfícies útils per habitatge baixes -64,59 m²- si es té en compte que la seva realització final és feta en la dècada dels setanta.

3.3.3. El Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media de Lérida y Provincia

Aquest organisme depenent del Govern Civil té una actuació reduïda si es compara amb la de l'Obra Sindical del Hogar però considerable si hom té en compte que la seva actuació es redueix a un període curt de temps, entre 1956 i 1962, en el que realitzà un total de 316 habitatges repartits en sis promocions diferents:

<u>any</u>	<u>nom del grup</u>	<u>localització</u>	<u>núm. hab.</u>
1956	Enric Granados	Ctra d'Osca/P.de Ronda	41
1957	R.E.N.F.E.	Pardinyes	51
1957	R.E.N.F.E.	Pardinyes	116
1959	Fernàndez Galar	Camp de Mart	48
1960	-	Magraners	22
1962	Bloc de l'Ensenyança	c/ de la Palma	38

FONT: Permisos d'Obres Municipals. Arxiu Administratiu de la Paeria.

Del conjunt de promocions realitzades cal destacar, com en el cas de l'O.S.H., la dualitat de la demanda a la que aquestes van dirigides, potser seguint al peu de la lletra el nom de l'organisme promotor. D'una banda, "viviendas económicas", a Pardinyes i els Magraners, d'una altra, per la "clase media", en zones centrals de la ciutat, o en àrees d'expansió de residència de mig i alt estatus. Una vegada més, si s'analitza l'emplaçament, característiques de l'habitatge i demanda a la que van dirigits hom trobarà una correspondència entre centralitat, qualitat dels habitatges i demanda -- solvent -- una vegada més, funcionaris -- i construcció perifèrica, i demanda menys solvent.

Així, en el cas dels grups per a treballadors ferroviaris, - hom ha de distingir entre el diferent emplaçament d'aquest dins - del mateix barri de Pardiniyes. La promoció de 51 habitatges correspon al grup situat més aprop del centre, en iniciar-se el barri, mentre que la promoció de 116 habitatges es localitza en una àrea més extrema d'aquest, al costat de promocions sindicals i diocesanes. El primer és dirigit per a funcionaris de R.E.N.F.E., el segon als treballadors manuals.

El grup "Enric Granados", situat al Passeig de Ronda, entre - el carrer del Doctor Fleming i la Carretera d'Osca, davant del grup sindical "3 d'abril" (de construcció posterior però quasi simultània), està format, a l'igual que aquest per xalets de planta i pis, dedicats a famílies d'alt o mig standing i de característiques professionals de tipus liberal. En aquest cas, les característiques - d'habitatge presenten una novetat en les construccions d'aquest tipus, l'existència d'un despatx per al treball professional.

Ambdós grups conformaren una nova zona d'habitatges, en una àrea, aleshores fora del casc urbà però que en el transcórrer de - pocs anys es convertiria en una de les de més gran qualitat ambiental de la ciutat, orientant en part, la promoció privada posterior.

Els grups situats centralment, Fernández Galar i Bloc de l'Ensenyança, tenen una ubicació que respon a la política del sòl de - l'Ajuntament, com també s'ha vist per alguns grups de l'Obra Sindical. Ambdós solars foren cedits per l'Ajuntament al Patronato i tenen el seu origen, el primer en les permutes realitzades per la -- Corporació amb els militars i el segon en la permuta realitzada - amb les monges de la Companyia de Maria, en traslladar aquestes el

Col·legi d'Ensenyança des del carrer de la Palma al Camp de Mart.
Ambdós grups responen a una demanda de tipus mig, en el del con-
vent de l'Ensenyança, específicament per a funcionariat. (214).

3.3.4. L'Ajuntament com a promotor immobiliari

El Consistori municipal actuà com a promotor directe només en una ocasió, en promocionar un bloc d'habitatges socials en el barri vell de la ciutat, en un dels entorns més degradats del casc urbà.

Els habitatges del "Seminari Vell", en un nombre de 63 habitatges i 7 estudis formen un projecte signat per l'arquitecte Carles - Lamolla i datat l'any 1949 (hi ha una primera versió de l'any 1947).

El bloc és construït en un solar propietat de l'Ajuntament i on abans de la construcció l'edifici de la Rambla d'Aragó, s'ubicava el Seminari Conciliar. L'edificació és prevista per a cobrir les necessitats dels funcionaris municipals.

Ja s'ha dit repetides vegades que el paper de l'Ajuntament en la política de l'habitatge és fonamentalment la cessió de sòl a altres organismes promotors. Aquestes cessions es fan a canvi, en alguns casos, d'obtenir drets sobre alguns dels habitatges construïts que són adjudicats directament per l'Ajuntament.

En les Actes de les Sessions Plenàries de l'Ajuntament hi figuren en ocasions referències a la importància de crear un Patronat Municipal de l'Habitatge. Aquest no va arribar a funcionar mai. En el Pla de Montaña de l'any 1975 s'esmenta la creació d'aquest Patronat que només se li coneix la seva constitució, on la presidència de l'organisme és a càrrec del mateix batlle i l'adquisició a la Bordeta de 6.363 m² de sòl per la construcció d'habitatges. (215). Malgrat aquest fet, el Patronat Municipal mai va arribar a funcionar.

3.3.5. El Patronato Diocesano del Hogar

Aquest organisme creat pel Bisbat en l'aplicació de la doctrina social catòlica en matèria d'habitatge ha tingut una notable importància en la creació de barris extrems d'habitatges socials que en el moment de la seva formació constitueixen àrees discontinües i decreixement suburbà. Les actuacions registrades d'aquest organisme són les següents:

<u>any</u>	<u>nom del grup</u>	<u>localització</u>	<u>núm. d'hab.</u>
1953	cases "del bisbe"	Balàfia	36
1958	" " "	"	32
1961	Landelino Lavilla	Pardinyes	96
1963	" "	"	8
1966	" "	"	20
1969	" "	"	20
1970	Joan XXIII	Magraners	16

FONT: Permisos d'edificació Municipals. Arxiu Administratiu de la Paeria.

A excepció de la última actuació, en el barri de Magraners, en un barri suburbà però de creació molt anterior a l'actuació diocesana, les altres responen a la creació de zones d'habitatge social que actuen, posteriorment, com inductors d'altres actuacions de tipus oficial o privat.

Les cases "del Bisbe", a Balàfia, estan situades en l'àrea més extrema del barri, i si en el cas de Regiones Devastadas o de les promocions sindicals s'ha assenyalat que aquestes actuaren com

inductores de la promoció privada en el barri, les diocesanes, al situar-se en una zona encara més llunyana, serviren també per la delimitació del nou barri creat. Així, a les primeres promocions de l'any 1953, se situen en una zona en la que la redacció del Pla d'Ordenació contemplava com rústega. En la redacció definitiva del Pla, quan aquest va ésser aprovat, l'any 1957, aquesta i altres zones de Balàfia eren contemplades ja com a sòl urbà.

Les successives actuacions a Pardiniyes, amb el nom genèric de grup "Landelino Lavilla" també foren capdavanters en la construcció de blocs d'habitatges socials que després serviren com punt de referència a les actuacions de tipus "sindical", -el grup "La Paz", previst des de 1962 però realitzat als inicis dels setanta- i les actuacions del Patronato de la Vivienda Econòmica y de la Clase Media -grup de R.E.N.F.E.-

3.3.6. El Patronato de Casas Militares.

Aquest organisme, de tipus corporatiu, i amb la funció de sol·ventar el problema d'habitatges per als militars de la plaça de -- Lleida té una importància reduïda quant al número d'habitatges construïts, 139, però té una certa relevància quant a la creació d'àrees d' habitatge diferenciades.

Les primeres actuacions daten de l'any 1942 en el que figuren un projecte de 56 habitatges per a oficials a l'actual Avinguda de Madrid, i de 28 habitatges per a suboficials al carrer Cardenal -- Cisneros de la Mariola. El seu origen està lligat a les negociacions entre el Ministeri de la Guerra i l'Ajuntament per la consecució de la Seu i del Camp de Mart per la ciutat i la construcció de noves instal·lacions militars a Gardeny. En els acords entre ambdós organismes s'assenyala el compromís de cessió de sòl per part de l'Ajuntament per la construcció dels habitatges. L'Ajuntament expropià aquest sòl i posteriorment el cedí a l'exèrcit.

En el moment de la construcció, tant el barri d'oficials com el de suboficials estaven apartats del centre urbà. De fet, la zona de l'Avda. de Madrid propera als Instituts es conegué durant molts anys com la "barriada militar", només amb la realització del Pla Parcial del Polígon Número 1, a finals dels seixanta i durant els anys setanta, s'aconseguiria la plena integració de la zona a la ciutat, altrament ja prevista en el Pla d'Ordenació de 1957. - Quant al bloc de suboficials s'inscriu en la zona d'actuació per a vivendes socials de la Mariola i, juntament al grup sindical Ruiz de Alda, fou la primera de les realitzacions d'aquest tipus realit

zada en el barri.

Completant l'illa de cases per edificar al carrer Cardenal - Cisneros i Indíbil i Mandoni a la Mariola hom ha trobat dues actuacions més del Patronato de Casas Militares, aquestes dels anys 1974 i 1979 amb 27 i 28 nous habitatges.

3.4. LA POLÍTICA D'INVERSIONS URBANES DE L'AJUNTAMENT

Les inversions municipals en matèria d'urbanització responen a la doble vessant reproducció dels mitjans de producció i de circulació i reproducció de la força de treball. En aquest sentit, dites inversions poden considerar-se com inversions en capital fix - per a que, en paraules de M. FOLIN (1972), la ciutat tingui un funcionament òptim.

La dualitat, llargament expressada en aquestes pàgines, entre la producció d'espai urbà com a mitjà de producció i de reproducció d'una banda i com objecte d'acumulació de capital d'una altra pot establir-se també a partir de l'anàlisi de les inversions. Així, un estudi detallat d'on s'inverteix a cada moment del període permet establir una certa correlació entre màxima edificació i + treballs d'urbanització. A vegades és l'Ajuntament qui en preparar el terreny afavoreix la seva construcció, altres és l'edificació completa de certes zones el factor que fa que l'Ajuntament opti per invertir en un lloc determinat. Dita dualitat no és contradictòria, al contrari, només en moments molt concrets del període entren en conflicte els interessos de la producció en general i els interessos de la producció immobiliària, aquests es resolten de diverses maneres, i en el cas de Lleida, al menys, la inversió municipal en urbanització serveix per a valoritzar el sòl i, amb ell, el negoci immobiliari.

D'altra banda, les inversions són desiguals si s'analitzen des de la perspectiva espacial. La segregació social urbana està subjacent en les prioritats d'inversió marcades. Els barris més subequipats, sense infraestructura urbana són, lògicament, aquells on les

inversions municipals són menors, contràriament, les obres d'urbanització i adequació de l'estructura urbana fetes per l'Ajuntament es concentren moltes vegades en els mateixos llocs.

Per tal d'analitzar el paper que les inversions municipals en urbanització juguen en el procés d'urbanització hom ha diferenciat entre aquelles inversions de tipus global, que afecten a tota la ciutat, i que són considerades com a grans inversions, de les que es realitzen puntualment a un carrer, és a dir, obres de pavimentació, enllumenat, sanejament, etc. Aquestes darreres són considerades des de la perspectiva d'anàlisi de la desigualtat entre les àrees centrals i perifèriques i permet resseguir la relació existent entre l'edificació privada, com a negoci immobiliari i la urbanització municipal com a recolzadora d'aquest.

Finalment, s'avalua l'actuació de cada un dels alcaldes de la ciutat durant el període estudiat enfatitzant en l'orientació general que cada un d'ells estableix al seleccionar el Consistori que presideix, les principals àrees on han de revertir les inversions per obres d'urbanització (216).

3.4.1. Les grans inversions municipals

Les obres d'infraestructura que els diferents Consistoris de Lleida realitzen des de 1938 fins 1980 responen a les necessitats d'una ciutat en creixement. Les preocupacions municipals s'emmarquen en una dinàmica que va des de la reconstrucció d'elements preexistents abans de la guerra fins la creació d'infraestructura encaminada a una millor reproducció dels mitjans de producció i a cobrir les necessitats d'una població en expansió.

En aquest apartat s'agrupen les obres que tenen un abast general, no puntual i per tant, de la inversió efectuada es desprèn una reforma global de la ciutat encaminada a convertir-la en la capitalitat econòmica d'una àrea àmplia. Així hom pot entendre tant les inversions en millora d'infraestructura necessàries a tota ciutat (des d'aigües potables fins escoles), com les inversions de reforma urbana i de creació d'un entorn "de capital" (obres a la Seu, creació del Parc de les Basses d'Alpicat), i les inversions de suport a l'estructura productiva (Mercat a l'engròs de Fruites i Verdures).

Per descriure les actuacions dels diversos batlles hom considera útil distingir quatre moments diferenciats. El primer respon al període 1938-1957, no només de reconstrucció sinó també d'importantes inversions de cara al futur creixement de la ciutat. Aquests anys comprenen el mandat de tres batlles diferents, Areny, Hellín i Mola.

El segon moment respon a l'inici del funcionament del Pla d'Ordenació de 1957 i comprèn el període de mandat de l'alcalde Pons,

des d'aquest any fins al 1966. Hom entèn que és aquest el període en què hi ha una consciència més gran quant a la creació de la nova capital en la que s'ha de convertir Lleida.

L'època Sangenís és caracteritzada molt més per les obres d'urbanització puntual en els diversos carrers de la ciutat, que no per una dinàmica d'inversió en projectes globals a Lleida, encara que aquests hi són també presents.

L'Ajuntament de transició de l'Alcalde Corbella retorna, en part a l'actuació general de grans obres per a tota la ciutat, i també es caracteritza per les despeses en manteniment d'obres realitzades en anteriors Consistoris.

Els primers projectes aprovats pel Consistori democràtic incrementen l'òptica de creació d'una capital que ha d'oferir possibilitats d'inversió a la iniciativa privada local i forània i que ha de procurar fer-se una imatge adequada a una ciutat que supera els cent mil habitants, i que és el nodus que ha de polaritzar un ampli territori en el seu entorn.

3.4.1.1. Les inversions municipals en el període de postguerra.

Com s'ha dit, en ésser la ciutat "adoptada per el Caudillo" un organisme estatal, Regiones Devastadas, es feu càrrec de moltes de les obres de reconstrucció de la ciutat, especialment, les que feien referència a edificis de tipus administratiu.

També Regiones Devastadas i altres organismes de tipus esta-

tal collaboraren o assumiren diverses obres d'urbanització i d'adequació de la ciutat a les seves necessitats. Des de donar solució a la crisi de l'habitatge -Regiones Devastadas, Obra Sindical del Hogar-- fins la realització de programes d'urbanització i de reforma urbana -Regiones Devastadas- o de creació de nous òrgans econòmics urbans -la Organización Sindical.

L'Ajuntament, comptant també amb la col·laboració econòmica i tècnica de l'Estat, es centrà des del 1938 fins el 1956 en tres obres d'abast general: la reconstrucció del pont sobre el Segre, la construcció del mur de contenció al marge dret del riu i la portada d'aigües potables des del canal de Pinyana fins la ciutat.

La construcció del pont es realitzà entre 1942 i 1943. El projecte és dels arquitectes Antonio Hidalgo Cisneros, Jacinto Julio Gonzalez, ambdós d'Obras Públicas i Victoriano Muñoz Oms en representació de l'Ajuntament. L'obra es finançada en part per l'Estat i en part pel municipi. Fou en època de l'Alcalde Areny quan es realitzà l'obra. En Sessió Plenària del 16 de maig de 1942, el Consistori avençà, a compte, 727.350 pta. per les obres del nou pont, acordant que el criteri de la rapidesa estava per sobre de l'econòmic i acceptant, per aquesta raó, possibles increments en el pressupost. El maig de 1943 s'efectuà una altra entrega a Obras Públicas de 410.490 pta.

Ja en el Plande Urbanización de 1939 hi figura el projecte de canalització del riu Segre, així com l'ampliació de la Banqueta - actualment Avda. de Madrid- al seu pas per la ciutat.

El projecte fou aprovat per la Confederació Hidrogràfica de -

l'Ebre el 1947, amb un pressupost inicial de 4.294.130 pta. (217).

Inicialment, la canalització tenia d'ésser completa en els dos marges però l'any 1967, l'Alcalde Sangenis ajornà la construcció del marge esquerre, que ja mai s'ha realitzat. (218). Les obres del mur de contenció es perllongaren fins el 1966 en què es construí l'últim tram.

La financiació fou feta al 50% entre l'Estat i el municipi i la seva realització es feu fonamentalment en l'època de mandat de Mola i també de Pons.

Aquesta obra té repercussions importants en la creació del centre urbà tal com és avui. La conseqüència principal és la creació d'un llarg sistema d'avingudes tocant el riu i que ha propiciat, en dues de les àrees de la ciutat, una important actuació de la iniciativa privada quant a la construcció d'habitatges de qualitat. En l'eixample delimitat pel passeig de Ferran, l'estació del ferrocarril i el riu, ha facilitat la substitució de l'antiga edificació per una de nova, en part residencial, al llarg de l'avinguda del Segre, en part dedicada a activitats de gestió econòmica, en la zona més propera al passeig de Ferran.

L'altra zona, la qual no es pot comprendre sense els treballs de construcció del mur de contenció és la del Polígon Número 1, que s'estén des del centre urbà fins els límits de la ciutat en la seva sortida cap a Saragossa, al llarg de l'actual Avda. de Madrid i de l'avinguda de l'Alcalde Areny. En aquesta àrea de terrenys guanyats al riu, originàriament i abans de la realització del Pla Parcial, majoritàriament de propietat municipal, s'han realitzat -

operacions immobiliàries importants -començant per les subhastes municipals de sòl- que emmarcades en el Pla Parcial del Polígon Número 1 han transformat una àrea d'habitatges de promoció estatal -barriada militar, grupo "José Antònio" de l'"obra Sindical del Hogar" en una de les àrees d'alt "standing" residencial.

La portada d'aigües potables des del canal de Pinyana també estava inicialment contemplada en el Pla de Urbanización de 1939, on es parla de la necessitat d'augmentar el cabal existent.

El 30 de setembre de 1944, el Consistori del batlle Hellín - aprovà el projecte realitzat per Regiones Devastadas amb un presupost de 14.663.443 pta. Les obres es realitzaren a partir del 1947 i és durant el mandat de l'Alcalde Mola en què aquestes es realitzaren en la seva major part. Pons realitzà algunes obres de millora i de distribució, en especial, la construcció d'un regulador d'aigües a la Seu per a llur distribució a la ciutat.

3.4.1.2. Grans inversions de l'època de l'Alcalde Pons (1957-1966)

Francesc Pons Castellà, com alcalde de Lleida a partir de 1957 és l'encarregat d'iniciar l'aplicació de l'aleshores recentment -- aprovat Pla d'Ordenació. Això suposà un increment important de les despeses de l'Ajuntament en urbanització. Aquestes es realitzen -- tant en treball d'urbanització de carrers i barris com en obres -- d'abast general per a tota la ciutat.

Pons com ja s'ha dit, efectuà inversions en la millora de la distribució d'aigües per la ciutat, perllongant així l'actuació en

aquest sentit del seu predecessor, Mola, i continuà els treballs del mur de contenció del Segre en el marge dret, lligant aquesta obra al Pla Parcial del Polígon Número 1. A més d'aquestes actuacions continuadores de l'activitat municipal anterior, Pons realitzà inversions importants en la creació d'una nova imatge per a la ciutat. En aquest sentit són de destacar dues inversions realitzades durant els Consistoris que ell presidí: la creació d'un parc -per esbarjo de la ciutat a la carretera d'Osca, a quatre quilòmetres del casc urbà, el parc de les Basses d'Alpicat -també anomenat Parc de l'Alcalde Pons- i la urbanització de la Seu, espai pràcticament inutilitzat des que aquest fou recuperat per a la ciutat i on en la simbologia urbana de Lleida juga un paper clau (219). Dins d'aquesta idea de crear una nova imatge de Lleida, Pons realitzà -també altres obres menors com la construcció d'una piscina coberta als Camps Elisis i l'ajardinament de les avingudes principals de la ciutat.

Bona part d'aquestes obres, com les d'urbanització de carrers, que s'estudien més endavant, figuren en el Pla Triennal d'urbanització 1962-1964. En el cas de les Basses d'Alpicat i de la Seu, en llocs de prelació molt avançats -el número 7 per les Basses i el número 8 i 9 per la urbanització de la Seu- dels 48 punts que figuren en el Pla triennal apart dels Plans Parcial^s previstos- Polígon Número 1 i la carretera d'Osca.

Des del 1958 fins el 1964 figuren en les Actes de les Sessions Plenàries de la Paeria nous acords que fan referència a diversos projectes d'obres en el parc de les Basses. Fins el 1961 les obres són fonamentalment de construcció de les piscines municipals i del seu recinte, a partir de 1962, hom troba projectes que fan referèn-

cia a la construcció del càmping i a l'ajardinament general del parc. En Sessió Plenària del 3 d'Octubre de 1962 s'especificà que les obres realitzades i encara per realitzar al parc sumaven un pressupost total proper als deu milions de pessetes (220).

Les obres a la Seu es realitzaren entre 1960 i 1966. L'any 1960 el Consistori aprovà un pressupost de 7.000.000 de pessetes per contribuir amb el 50% a la construcció del passeig de circumvallació de la Seu, i el mateix any s'aprovà el projecte de sanejament. Ja dins del Pla Triennal hi figuren les obres d'accés i la urbanització del recinte així com el seu ajardinament. Durant l'any 1964 els treballs es centraren en les obres de retenció de la falda de la Seu i finalment, el 1966 s'aprovà un pressupost per a l'enllu-menat dels jardins (221).

Hom ha d'insistir que ambdues obres, a les quals al sumar-hi la finalització del sistema d'avingudes paral·leles al Segre i altres treballs puntuals d'ornamentació i ajardinament varen contribuir a la creació d'una nova imatge per la ciutat.

Altres obres importants d'abast general són les que fan referència al Pla d'Obres de Sanejament de la Població, aprovat l'any 1958 i en el que l'Ajuntament hi participà amb el 50%. El 1962 i seguint el Pla Triennal s'aprovà la segona fase amb un pressupost de 3 milions de pessetes.

Finalment hom ha de referir-se a altres inversions puntuals d'importància per a la ciutat. El 1961 s'aprovà el projecte de construcció del Mercat al detall de Sta. Teresa, que alliberà definitivament l'antic Mercat de Sant Lluís per la construcció de l'Estació

d'Autobusos al Polígon Número 1. El 1964 s'aprovà la construcció de quatre noves escoles d'ensenyament primari a barris perifèrics de la ciutat. El 1965 s'aprovà el projecte d'urbanització del nou mercat a l'engròs de fruites i verdures.

3.4.1.3. L'època Sangenis

Joan Sangenis centrà la seva activitat en treball d'urbanització de carrers, especialment, amb la urbanització total del Gran Passeig de Ronda.

Les obres generals que aquest batlle realitzà són menors que les realitzades per l'alcalde Pons però s'equilibren en analitzar les obres de pavimentació i urbanització dels diferents carrers. Com a inversions generals cal destacar la nova distribució d'aigua potable als barris del marge esquerre del riu Segre, els treballs d'adequació de les carreteres d'accés a la ciutat, i la reconstrucció de l'antic edifici del Roser per a dedicar-lo a Casa de Cultura i Museu.

3.4.1.4. Inversions de l'Ajuntament de transició Corbella

Malgrat l'existència d'un ambiciós programa d'urbanització - que porta el nom de Montaña, aquest alcalde, potser per la seva reduïda etapa de mandat, de maig del 74 fins gener de 1976, no realitzà cap obra d'àmbit general. Corbella (1976-1979) que assumí l'alcaldia de transició en l'espera d'eleccions democràtiques a l'Ajuntament, realitzà un bon nombre d'obres d'abast general entre

les quals destaquen les de manteniment i reinversió en la infraestructura d'aigües potables així com el Projecte de Millora i Sanejament del Marge Dret de la ciutat.

També s'ha de destacar les inversions realitzades en edificis municipals i, com actuació als barris i a les partides rurals, dues obres: la realització d'un rec asfàltic en els barris perifèrics i la reparació de les escoles d'ensenyament primari existents al municipi.

3.4.1.5. Les primeres actuacions del Consistori democràtic.

El nou Consistori de majoria socialista i presidit per Antoni Siurana inicià la seva actuació, quant a inversions generals, amb importants projectes d'abastament d'aigües entre els que s'ha de destacar el Projecte d'Abastament per al Polígon Industrial i per al barri de Magraners com obra més lligada a les necessitats econòmiques de la ciutat (222). Destaca també el Projecte de Millora i Ampliació del Sanejament de Lleida (223), l'ampliació i millora del Parc Municipal de les Basses així com l'adquisició o construcció d'edificis municipals per a la pròpia gestió de l'Ajuntament.

3.4.2. La distribució espacial de les inversions municipals en urbanització

En estudiar la distribució espacial de les inversions municipals en urbanització hom pot establir que els criteris municipals s'adapten, i en la seva part, configuren, la segregació social urbana, i que les necessitats d'urbanització són establertes a partir d'una valorització diferencial del sòl urbà segons l'àrea on sigui localitzat.

Hom entén per obres d'urbanització aquelles que fan referència a la pavimentació, enllumenat, sanejament, subministre d'aigua potable o el conjunt d'aquestes, a més de les d'instal·lació de semàfors, d'ajardinament de carrers menys freqüents i de menys valor, etc. Per a poder, establir una comparació del valor de les obres realitzades durant aquests quaranta anys, s'ha procedit a la conversió del valor de cada obra en pessetes constants de 1980 i així tenir un punt de referència unitari per a totes elles.

S'ha realitzat una zonificació que ha de permetre veure la desigualtat espacial de les inversions alhora que les prioritats en inversió.

En aquest apartat, on només s'han comptabilitzat les obres d'urbanització amb una ubicació zonal determinada -descomptant - doncs, el valor d'obres de caire general per a tota la ciutat - primer es dóna una visió global de tot el període estudiat, per després estudiar en detall l'evolució de les inversions en cada una de les àrees establertes i, finalment, s'intenta avaluar el nivell d'inversions en el període segons les actuacions dels dife

rents batlles que ha tingut la ciutat.

3.4.2.1. La distribució del total d'inversions per urbanització entre 1940 i 1980

La zonificació establerta pot simplificar-se inicialment en tres grans àrees urbanes: el centre de Lleida, definit per la seva pràctica edificació total en iniciar-se el període, els eixamples del marge dret del Segre, per edificar l'any 1940 o amb una edificació encara inicial i els barris perifèrics definits, en aquest sentit, per l'absència total, o al menys significativa - d'edificació en iniciar-se el període.

Segons aquesta divisió zonal, la distribució de les inversions per urbanització és la següent:

	pta corrents (000)	pta constants de 1980 (000)	(%)
Centre de Lleida	117.158,9	331.333,0	14,39
Eixamples marge dret.	428.680,5	1.442.341,8	54,45
Barris	361.235,7	825.653,5	31,16
TOTAL	907.075,1	2.649.328,3	100

FONT: Actes de les Sessions Plenàries de l'Ajuntament, 1938-1980.

INVERSIONS PER URBANITZACIÓ SEGONS AREES

	pta corrents (000)	pta constants de 1980 (000)	(%)
CENTRE CIUTAT			
Barri Vell	27.390,7	63.259,5	2,38
Eix comercial	48.422,0	163.567,7	6,18
Eixample Ferran-Riu	40.846,2	154.505,8	5,83
EIXAMPLES MARGE DRET			
1a. Ronda	63.783,2	248.774,9	9,39
2a. Ronda	113.604,8	511.182,2	19,29
Eix. rbla d'Aragó	64.155,2	219.347,6	3,28
Eix. Prat de la Riba	95.219,2	203.796,7	7,88
Eix. Príncep Viana	17.413,6	52.154,1	1,97
Eix. Camp de Mart	3.157,9	16.144,5	0,61
Camp d'Esports	44.037,1	84.023,2	3,17
Polígon núm. 1	22.304,5	101.913,6	3,85
BARRIS PERIFÈRICS			
Balàfia	40.856,7	62.072,3	2,34
Bordeta	67.395,7	114.723,7	4,33
Cap Pont	53.349,4	168.029,9	6,34
Llívia	9.616,1	10.396,3	0,41
Magraners	22.817,8	60.624,2	2,29
Mariola	32.986,5	123.499,3	4,66
Pardinyes	33.782,0	132.554,4	6,39
Secà	13.812,2	34.136,3	1,29
Torre-serona	36.619,3	69.067,1	2,61

FONT: Actes de les Sessions Plenàries de l'Ajuntament 1938-1980.

Aquestes xifres donen una primera idea de la necessitat d'urbanització de les noves àrees de la ciutat i de la relativa inversió en el centre urbà edificat anteriorment al període. També es pot apreciar la importància de les zones d'eixample en aquest tipus d'inversió.

Una desagregació zonal més detallada permet l'anàlisi de les inversions seguint algunes de les prioritats d'urbanització marcades per l'Ajuntament segons els anys i també, la constatació de l'existència de zones que han estat objecte de repetides inversions durant tots o part dels anys estudiats.

En la primera denominació "centre de Lleida" és possible diferenciar entre tres àrees que segueixen dinàmiques d'inversió diferents: el centre comercial i de negocis de la ciutat, definit per l'Eix Comercial -Magdalena, Carme, Sant Joan, carrer Major, Sant Antoni- i pel sector bancari de Ferran que es perllonga per l'av. de Madrid i Blondel, amb un percentatge relativament important d'inversions i distribuït de forma bastant regular en el temps i que respon a obres de reforma i adaptació del centre a les necessitats comercials i bancàries.

El Barri Vell entre l'Eix Comercial i la Seu, limitat per les rondes de la primera circumvallació, amb un nivell d'inversió molt reduït, amb algunes petites inversions puntuals al llarg de tot el període però, sobretot, amb una incidència gran de les efectuades en els últims anys, moment en què s'inicien diversos planejaments de recuperació de l'àrea més degradada del centre urbà.

L'eixample entre la rambla de Ferran, el riu Segre i l'esta-

ció de Ferrocarril és la tercera àrea inclosa en el centre de la ciutat, caracteritzada per ésser pràcticament total la seva edificació en iniciar-se el període d'estudi, però amb una gran substitució de l'edificació durant els quaranta anys estudiats i, també, amb importants reformes urbanes, especialment, en la façana al Segre d'aquest eixample. Les inversions són aquí importants, similars a les que es realitzen en el centre comercial i de negocis, i responen a una periodització paral·lela a la de les principals reformes urbanes que es donen en l'àrea durant aquests anys.

La gran àrea agrupada en la denominació "eixamples del marge dret del Segre" respon a aquelles àrees, algunes molt centrals actualment, que s'estenen entre els carrers de la primera ronda de circumvallació -av. de Catalunya, rambla d'Aragó, plaça de Cervantes, Balmes, av. Prat de la Riba i Príncep de Viana- i que no han estat inclosos en el centre comercial, i el gran passeig de Ronda, segona ronda de circumvallació de la ciutat.

A l'hora de definir les diverses àrees que formen els eixamples citats per tal d'avaluar la inversió en urbanització ha semblat adient, donada la importància de les inversions allí efectuades, una primera diferenciació entre els eixamples i les dues rondes de circumvallació, ja que en el conjunt de carrers que formen la primera ronda totalitza gairebé una dècima part del total invertit en el període i la segona ronda -passeig de Ronda i plaça de l'Exèrcit- quasi una quinta part de les inversions.

La desagregació proposada, a més dels carrers de ronda contempla les zones d'eixample en funció del carrer de la ronda sobre el qual s'estenen.

Les inversions són importants en l'eixample sobre la rambla d'Aragó i carrer Balmes i sobre l'eixample de la rambla de Prat de la Riba, i menys quantioses sobre l'eixample que té com a vertebració el primer tram de Príncep de Viana, per estar aquest més edificat i urbanitzat en iniciar-se el període.

La zona del Polígon núm. 1, entre l'av. de Catalunya i la segona ronda i amb façana al Segre, té un volum relativament elevat d'inversió, més si es té en compte la seva superfície més reduïda en comparació amb els altres eixamples citats, i que respon a una inversió puntual relacionada amb l'elaboració del Pla Parcial de la zona.

El Camp de Mart, entre Prat de la Riba i la Seu té un volum molt reduït d'inversions que responen, fonamentalment a les primeres èpoques estudiades; moment en què es guanyen els terrenys per a la ciutat, en permutar-se amb els militars per l'àrea de Gardeny, on hi ha les noves casernes.

Finalment, hom inclou dins de la denominació "eixamples del marge dret" l'àrea que es recolza sobre el passeig de Ronda i que s'estén cap a la via del ferrocarril i que té com a eix la carretera d'Osca. Aquesta àrea, denominada "Camp d'Esports" ha estat un dels llocs de més creixement edificatori de qualitat en els últims anys. Les inversions efectuades (3% del total) es caracteritzen - per ésser, en la seva major part, molt recents.

Els barris perifèrics s'han contemplat desagregats segons la denominació habitual i són els que han comportat menys problemes de delimitació donada la seva ubicació més perifèrica i allunyada,

o ben separada, d'altres entorns urbans.

Quant a les inversions en urbanització realitzades cal destacar la gran diferència existent entre aquells barris, que si bé - profundament transformats i densificats en els últims anys són - preexistents al període que s'estudia amb percentatges d'inversió més grans -Pardinyes, Cap Pont, Bordeta- i que oscillen entre un 7% i un 4% de la inversió total, d'aquells de nova creació i que comencen a ésser contemplats a partir del Pla d'Ordenació de 1957, per bé que ja existissin abans i que oscillen entre el 4,5% i el 2,5% del total de la inversió (Mariola, Balàfia, carretera de - Torre-serona). Finalment, els barris que inicien el seu creixement a partir de processos marginals -Secà de Sant Pere, Magraners i Llívia- són els que totalitzen xifres inferiors d'inversió en - urbanització entre el 2% i el 0,4%.

En aquest sentit també s'ha de fer notar com en els primers barris citats, les inversions, si bé augmenten en els últims anys hi són presents al llarg de tot el període mentre en els últims - casos citats, les inversions més importants i significatives es - realitzen a partir de 1975.

3.4.2.2. L'evolució de les inversions en urbanització per àrees

Els percentatges totals per despeses d'urbanització a cada - una de les zones en què s'ha dividit la ciutat dóna una idea de - quines són les àrees de màxima inversió i permet una primera apro - ximació en la relació entre obra d'urbanització i segregació - en l'espai urbà, així com revalorització del sòl a partir de pre-

parar aquest per l'edificació.

Per tal d'aprofundir en aquesta perspectiva i conèixer millor l'evolució diferencial entre els diversos barris de la ciutat o - el lligam existent entre operació immobiliària i obres d'urbanització convé estudiar la distribució de les inversions en cada una de les àrees establertes per veure la seva variació al llarg del temps.

Un primer indicador pot ésser la observació de les diferents proporcions segons cada àrea entre els totals mesurats en pessetes corrents de l'any de la inversió i en pessetes constants de l'any 1980. La raó de les variacions observades és evidentment, que el moment o anys d'inversió en cada àrea varia d'una a l'altra i que també hi ha sectors on la inversió és més o menys constant durant el període mentre en altres, la inversió és puntual i centrada en un o pocs anys. El quocient entre la xifra en pessetes corrents i la xifra en pessetes constants de l'any 1980 permet aproximar-se a la dinàmica per àrees trobant un any mig d'inversió teòrica que permet delimitar aquelles zones que s'urbanitzen o comencen a fer-ho, en un any o període determinat. Així, una inversió teòrica en la que les despeses per urbanització es realitzessin l'any 1980 - donaria un quocient d'1 i en la mesura que la xifra s'allunyés - d'1, disminuiria també l'any d'inversió seguint l'escala del valor de la pesseta de 1980 en els diferents anys fins arribar a 1940 - que representaria la xifra 0,027 valor per aquest any de la pesseta de 1980.

Els quocients realitzats per les àrees esmentades són els - següents:

	quocient	any mig
Barri Vell	0,440	1975-6
Centre Comercial i de Negocis	0,296	1972-3
Eixample Ferran - Riu - Estació	0,264	1971-2
Primera Ronda de Circumvallació	0,256	1970-1
Segona Ronda de Circumvallació	0,232	1969-70
Eixample sobre la rambla d'Aragó	0,292	1972-3
Eixample sobre Prat de la Riba	0,456	1975-6
Eixample de Príncep de Viana	0,334	1973-4
Eixample del Camp de Mart	0,195	1965-6
Camp d'Esports	0,524	1976-7
Polígon número 1	0,219	1967-8
Balàfia	0,658	1977-8
Bordeta	0,587	1976-7
Cap Pont	0,317	1973-4
Llívia	0,883	1979-80
Magraners	0,376	1974-5
Mariola	0,267	1971-2
Pardinyes	0,458	1975-6
Secà de Sant Pere	0,404	1974-5
Torre-serona	0,571	1976-7

Comparant els quocients o els anys mitjos d'inversió teòrica hom pot apreciar com aquests oscil·len entre 1965-6, com data més antiga, per l'eixample del Camp de Mart, fins 1979-80, com data més recent, pel barri de Llívia.

Del centre urbà destaca l'elevat índex que correspon al barri vell i que respon, com s'ha dit, a operacions recents de recu-

peració de l'àrea. De la zona d'eixamples, la majoria es situen - entre finals dels anys seixanta i principis dels setanta, com excepció es troba el citat Camp de Mart, d'urbanització anterior i la zona del Camp d'Esports, d'urbanització més recent.

Dels barris perifèrics s'ha de destacar que tots tenen anys mitjos d'inversió tardans, i que alguns d'ells, com Balàfia, Llívia i Torre-serona responen a un any recentíssim.

S'ha de dir que aquest indicador ha d'ésser contrastat amb - el procés d'inversió en urbanització real que ha seguit cada una de les àrees per a poder, a més d'establir per algunes zones els moments clau de la seva urbanització, seguir l'evolució de les inversions en detall, cosa que aquest índex no reflecteix.

A continuació i per cada àrea s'estudien les principals inversions realitzades i el moment en què aquestes foren fetes.

a/Barri Vell

Si s'estudia el quadre que especifica el moment de la inversió i enconcepte de què fou feta, així com el valor d'aquesta hom - pot observar com les despeses es realitzen en tres períodes deter^uminats, en els anys quaranta, durant el decenni dels seixanta i a partir de 1976, i que, pel valor de les inversions, destaquen els primers anys seixanta -especialment 1962- i l'any 1980.

Els primers quinze anys del període són d'urbanització glo^ubal d'alguns carrers i té la seva continuïtat, al llarg del decen^uni dels seixanta i setanta en les tasques de modernització de la

BARRI VELL. INVERSIONS PER URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const. 1980
1946	Paer Rufés	urbanització	38,0	703,7
1947	Boters, Cotxers, Múrcia.	"	170,3	2.660,9
1955	Sant Martí	"	73,0	802,6
1962	Arajol i c/adja- cents al Mercat de Santa Teresa.	"	1.388,4	9.709,1
1962	Costat del Jan	"	97,2	679,5
1962	Vileta	mur de conten.	793,7	5.550,2
1963	Ronda de St. Martí	pavimentació	244,7	1.579,1
1965	Bafart i 8 c/ més	enllumenat	280,0	1.489,9
1965	Palma i Almudí Vell	"	153,5	316,7
1966	Alzamora i 5 c/ més	"	954,4	4.771,9
1967	Paloma	pavimentació	55,2	259,1
1968	Paloma	collector	58,7	263,4
1968	Pl. Panera i 10 c/ més.	enllumenat	433,9	1.945,8
1968	Sant Anastasi	"	67,2	301,2
1968	Sant Llorenç	urbanització	613,6	2.773,9
1969	Alandir i 2 c/ més	enllumenat	50,0	219,3
1969	Boters i 3 c/ més	"	32,4	361,4
1971	Companyia i pl. del Seminari.	"	773,6	2.964,0
1976	Pl. del Dipòsit	restauració	2.721,3	5.432,7
1977	Pl. de l'Ereta	enllumenat	245,4	323,5
1978	Pl. de l'Ereta	pavimentació	1.750,9	2.343,9
1978	Sant Andreu	accés des del Seminari.	1.340,5	1.794,4
1980	Alzamora i Timba- lers.	urbanització	2.510,4	2.510,4

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	(000 pta) <u>corrents</u>	(000 pta) <u>const. 1980</u>
1980	Botera i 3 c/ més	enllumenat	1.130,1	1.130,1
1980	Dolors i 4 c/ més	urbanització	5.504,1	5.504,1
1980	Gairoles i 2 c/ més.	"	6.354,7	6.354,7
TOTAL			27.390,7	63.259,5

urbanització parcialment o total. L'any 1962, dins del Pla Trienal d'Urbanització, es realitzaren dues obres importants, la urbanització dels carrers adjacents al nou Mercat al detall de Sta. - Teresa, que substituï al Mercat de Sant Lluís, on s'havia de construir l'estació d'autobusos, i el mur de contenció del turó de la Seu al carrer Vileta i que hauria de frenar el procés de meteorització d'aquest. La primera de les inversions respon, doncs, a una reforma urbana de més abast que la del propi barri vell, encara que amb una gran incidència quan a la seva modernització i la segona, a una obra d'infraestructura general derivada d'un dels problemes constants de la ciutat.

Les inversions a partir de l'any 1976, i molt especialment, l'any 1980, enquadrant-se dins de la renovació de la urbanització obsoleta de l'àrea, denoten una voluntat d'actuació continuada que, en anys posteriors culmina amb l'aprovació d'un Pla Especial per al Centre Històric i que reflecteix la "dialèctica centre-eixamples" (224) quant a l'actuació en urbanització de l'Ajuntament, - que en posar en pràctica el Pla General Municipal d'Ordenació remarca la necessitat d'actuació en un centre degradat i en una perifèria subequipada alhora.

b/ El Centre Comercial i de Negocis

Les obres realitzades en el centre comercial i de negocis - de Lleida denota una reinversió important i periòdica en els principals vies de l'àrea, així com el seu progressiu eixamplament - des del 1940 fins al 1980

Quant a la reinversió periòdica, és interessant veure com la

CENTRE COMERCIAL I DE NEGOCIS. INVERSIONS PER URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) constants
1940	Major	"reforma"	126,0	4.665,9
1945	Correu Vell	urbanització	17,8	436,2
1945	Banqueta	"	68,0	1.658,5
1946	Blondel	"reforma"	24,2	448,0
1955	Pl. Catedral	urbanització	70,4	773,8
1955	Cavallers (entre Major i Blondel).	"	40,0	439,7
1955	Ferran	pavimentació	335,8	3.689,9
1955	Major	urbanització	650,3	7.145,9
1959	Banqueta	balustrada al Segre.	297,5	2.238,7
1960	Ferran	pavimentació	170,3	1.750,7
1962	Alcalde Mestres, Baró de Flix.	enllumenat	15,7	109,8
1962	Carme i 2 c/ més	"	115,4	306,9
1962	Pl. Catedral i Vila de Foix.	"	36,9	279,6
1966	Baixada Audiència i 5 c/ més.	"	183,5	917,5
1967	Blondel	"	1.341,8	8.647,1
1967	Blondel	clavegueres	1.276,2	5.991,6
1969	Magdalena	urbanització	11.340,0	49.736,8
1970	Av. de Madrid	balustrada al Segre.	2.881,2	11.955,3
1972	Sant Antoni	urbanització	2.316,9	3.137,6
1974	Capità Massip	"	2.211,1	6.193,2
1974	Correu Vell	"	121,0	332,5
1974	Ferran	pavimentació	2.254,3	6.193,2

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) constants</u>
1975	Carme i pl. de la Sal.	enllumenat	295,4	693,4
1975	Carme i pl. de la Sal.	pavimentació	2.693,0	6.194,9
1976	Berenguer IV	urbanització	14.262,1	28.467,3
1976	Berenguer IV	enllumenat	2.328,0	3.116,5
1980	Pl. Catedral	pavimentació	2.447,2	2.447,2

rambla de Ferran, carrer on es localitzen la majoria d'oficines - bancàries principals de la ciutat, és successivament pavimentada en el decurs del temps -1955, 1960, 1974. També, en el cas de la Banqueta-av. de Madrid i de Blondel es pot apreciar aquesta reinversió periòdica.

L'anomenat "Eix Comercial" ha anat perllongant-se al llarg - dels anys. Aquest forma actualment una zona peatonal que comprèn des del carrer de la Magdalena fins el carrer de Sant Antoni passant per part del carrer del Carme, plaça de la Sal, plaça de -- Sant Joan, carrer Major i plaça de la Catedral. En iniciar-se el període s'aprovà per part de l'Ajuntament la col·locació de fites a l'inici i final del carrer Major per tal d'evitar el tràfic rodat. La peatonalització definitiva d'aquest s'aconseguí durant - les obres del 1955. Durant el decenni dels setanta i de forma progressiva, "l'Eix Comercial" ha anat ampliant-se: 1972, peatonalització del carrer Sant Antoni, 1975, de la plaça de la Sal i carrer del Carme; 1980 remodelació de la plaça de la Catedral i el 1983 la peatonalització del carrer de la Magdalena i d'un altre tram - del carrer del Carme.

c/ L'Eixample entre Ferran, el riu i l'Estació

Aquest sector, que en el Pla d'Alineacions de Florensa i Giralt de 1922 ja figurava amb una edificació notable, entre la rambla de Ferran i el carrer del Comerç, i que en els plans dels treballs de redacció del Pla d'Ordenació (datats el 1951) ja està totalment edificada, inicià la seva urbanització durant la postguerra. El 1963, amb la pavimentació del carrer del Riu i el passatge de Miquel Fargas s'acabà la primera etapa d'obres urbanes a l'àrea.

EIXAMPLE FERRAN-RIU. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const. 1980</u>
1948	Comerç i 2 c/ més	urbanització	233,0	3.427,0
1949	Bisbe Huix	"	23,5	330,7
1951	Lluís Roca	"	156,6	1.800,5
1955	Marqués de Vila Antonia.	reparació	210,4	2.311,9
1962	Alcalde Fuster	urbanització	1.546,9	10.817,6
1963	General Brito	pavimentació	36,2	556,3
1963	Maria Sauret	"	21,2	130,0
1963	Maria Sauret (tram final).	"	33,7	541,1
1963	Miquel Fargas	"	40,1	259,0
1963	del Riu	"	24,5	158,0
1966	general	enllumenat	1.136,4	5.681,9
1969	Av. Segre	urbanització	20.554,6	90.107,7
1974	Alcalde Fuster i 2 c/ més.	"	4.720,0	12.967,0
1974	Riquer	enllumenat	331,2	360,5
1975	Pare Sanahuja	urbanització	3.552,9	8.340,1
1976	Av. Segre (lr. tram).	"	8.125,0	16.217,5
TOTAL			40.346,2	154.505,8

Posteriorment, s'inicià una època de reinversió -enllumenat general el 1966, nova urbanització d'alguns carrers el 1974- i també s'inicià la urbanització de l'avinguda del Segre, una de les zones de renovació edificatòria de qualitat propera al centre urbà (1969, 1975 -plaça del Pare Sanahuja, a la mateixa avinguda , 1976).

Cal diferenciar entre les dues etapes d'urbanització esmentades. Mentre fins el 1963, la pavimentació dels carrers correspon a una àrea edificada i de relativa estabilitat constructora, i - amb poca substitució d'edificis, a partir de 1969, les obres d'urbanització de l'avinguda del Segre corresponen a la conformació - d'una àrea d'important creixement que, seguint les ordenances d'edificació del Pla d'Ordenació de 1957 obeeixen a una intensificació de la construcció (225).

d/ La primera Ronda de Circumvallació

També en aquesta àrea la característica principal és la reinversió constant al llarg del període. Segons la Comissió Tècnica que elaborà el Pla de 1957, el conjunt de carrers que formen la primera ronda estaven el 1951 pavimentats, essent el de Príncep - de Viana l'últim en urbanitzar-se (1951).

L'evolució de les despeses per urbanització, en aquest cas - vénen delimitades, al menys en part, per les necessitats de la - circulació urbana. Així, el 1955 s'aprovaren les obres de substitució de la rambla d'Aragó per un boulevard, i el 1964 es realitza la mateixa operació a l'av. Prat de la Riba.

A la vegada, es van urbanitzant les noves places formades en

les confluències dels carrers de les Rondes. La de Ricard Viñes, entre Balmes i Prat de la Riba, que s'urbanitzà totalment l'any - 1966, la de Cervantes, entre Aragó i Balmes, sorgida de l'enderroc de la presó provincial vella i que constitueix, l'any 1973, la - perllongació de la nova urbanització de la rambla d'Aragó, inicia da el 1963.

A partir dels anys 1974-75, en què es reurbanitza el carrer Príncep de Viana, les inversions en les rondes disminueixen notablement essent fonamentalment les despeses per col·locació de semàfors les més importants.

e/ El Gran Passeig de Ronda

Previst en altres plans d'ordenació i aprovat en el de 1957 en la seva configuració actual, el Gran Passeig de Ronda s'urbanitzà entre 1967 i 1971, essent aquesta obra la més cara de les realitzades en la ciutat en concepte d'urbanització.

El Passeig de Ronda constitueix, d'una banda, una de les principals vies de recorregut de la ciutat en el seu marge dret i de sortida o enllaç amb les principals carreteres d'accés a la ciutat. D'altra banda, constitueix una de les zones de volum edificatori més gran.

f/ Eixample entre la rambla d'Aragó i Balmes, i el Passeig de Ronda.

Aquesta àrea segueix una dinàmica d'urbanització dependent de les rondes de circumvallació. Les primeres zones urbanitzades, ja abans de l'any 1940 són els carrers més propers a la rambla d'Ara

CARRERS DE LA PRIMERA RONDA DE CIRCUMVALLACIÓ. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ.

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1951	Príncep de Viana	urbanització	717,9	3.252,1
1954	Rbla. d'Aragó Catalunya Pl. Cervantes	"	543,7	6.241,7
1954	Catalunya	"	61,4	705,7
1955	Rbla. d'Aragó	"	766,8	2.452,2
1960	Catalunya	collector	231,1	1.750,7
1962	Balmes Ricard Viñes	enllumenat	492,5	3.444,0
1963	Rbla. d'Aragó Catalunya	emissari	1.428,1	9.213,5
1964	Prat de la Riba	urbanització	5.261,3	31.698,0
1964	Prat de la Riba	pavimentació	3.696,3	22.270,12
1964	Prat de la Riba	enllumenat	59,8	541,1
1966	Ricard Viñes	urbanització	1.737,2	8.686,2
1968	Rbla. d'Aragó Catalunya	"	12.237,0	54.374,4
1968	Catalunya	collector	1.409,6	6.321,0
1969	Rbla. d'Aragó	semàfors	1.012,3	4.439,8
1969	Balmes	urbanització	48,3	211,9
1969	Balmes	pavimentació	642,1	2.816,5
1969	Balmes	enllumenat	109,9	473,9
1969	Ricard Viñes	urbanització	5.314,3	23.310,7
1970	Rambla d'Aragó	font lluminosa	522,3	2.169,3
1971	Pl. del Treball	" "	253,5	990,5
1973	Pl. Cervantes	urbanització	3.949,5	12.533,0
1974	Príncep de Viana (lr. tram).	"	6.250,0	17.170,3

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	(000 pta) <u>corrents</u>	(000 pta) <u>const./80</u>
1974	Príncep de Viana (2n. tram)	enllumenat	584,9	1.606,8
1975	Príncep de Viana (2n. tram)	pavimentació	6.355,4	16.327,2
1978	Balmes	arbrat	1.571,5	2.103,7
1979	Balmes	semàfors	1.703,8	1.975,5
1980	Prat de la Riba	"	2.478,8	2.478,8
1980	Prat de la Riba	"	1.903,7	1.903,7
1980	Prat de la Riba	"	1.802,6	1.802,6
TOTAL			63.788,2	248.774,9

GRAN PASSEIG DE RONDA. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	(000 pta) <u>corrents</u>	(000 pta) <u>const./80</u>
1967	Pg. de Ronda	explanació	439,2	2.296,9
1969	Pg. de Ronda	urbanització	102.068,0	447.666,6
1971	Pl. de l'Exèrcit	"	15.642,3	59.931,9
1973	Pg. de Ronda	ajardinament	405,3	1.286,8
TOTAL			113.604,8	511.182,2

EIXAMPLE RAMBLA D'ARAGÓ. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./30
1944	Ramón y Cajal	urbanització	120,8	3.180,6
1948	Alcalde Costa	"	240,2	3.533,0
1951	Alcalde Costa	obertura carrer	35,9	412,6
1951	Víctor Pradera	urbanització	95,2	1.094,4
1955	Ciutat de Fraga	reparació	35,3	388,2
1955	Vallcalent	"	217,7	2.392,5
1957	Alcalde Sol	"	41,2	385,3
1957	Bisbe Messeguer	"	117,3	1.096,9
1957	Dr. Combelles	"	54,1	506,2
1957	Manuel de Palacio	"	92,4	864,0
1957	Maragall	"	117,3	1.096,9
1962	Dr. Combelles	urbanització	1.029,2	7.197,2
1963	Les Torres	pavimentació	226,3	1.460,4
1964	Alcalde Sol i 5 c/ més.	enllumenat	501,7	3.022,7
1964	Ciutat de Fraga i 2 c/ més.	"	126,0	759,3
1965	Acadèmia	urbanització	405,6	2.158,7
1965	Víctor Pradera	"	431,3	2.294,4
1966	Manuel de Palacio	pavimentació	374,9	1.874,7
1967	Segrià	collector	30,1	376,4
1968	Víctor Pradera i 4 c/ més.	enllumenat	571,6	2.563,3
1969	Bisbe M. Ruano	urbanització	11.720,0	51.403,5
1969	Pl. Missions Ramón y Cajal.	"	12.690,0	55.657,9
1969	Segrià	pavimentació	721,6	3.164,9
1970	Bisbe Messeguer i 2 c/ més.	"	915,4	3.798,3

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1970	Víctor Pradera	pavimentació	4.253,0	17.647,6
1970	Pius XII	collector	214,4	339,8
1971	Pl. Missions	sanejament	203,6	730,0
1974	Pl. Missions	urbanització	803,9	2.222,3
1974	Ramón y Cajal	pavimentació	641,0	1.716,1
1974	Vallcaient	urbanització	5.280,0	14.505,4
1976	Castella i 2 c/ més	enllumenat	799,8	1.596,4
1976	Castella i 2 c/ més	urbanització	5.347,3	10.674,4
1978	Roca Labrador	enllumenat	525,6	703,7
1978	Roca Labrador	urbanització	7.943,2	10.640,1
1979	Bisbe M. Ruano	semàfors	324,9	953,6
1980	Magí Morera i c/ de les Torres.	urbanització	5.490,3	5.490,3
1980	Magí Morera i c/ de les Torres.	enllumenat	356,6	356,6
TOTAL			64.155,2	219.347,6

gó -Ramón y Cajal, Vallcalent, Alcalde Sol, Bisbe Messeguer- que estaven ja pavimentats i foren reurbanitzats durant els anys cinquanta. Aquestes són àrees d'eixample amb una considerable edificació en iniciar-se el període. També aquest és el cas dels carrers Alcalde Costa i Acadèmia, vies de sortida de la ciutat cap a la carretera de Saragossa, i del carrer Víctor Pradera, que a l'igual que els anteriors ja figurava en el Pla d'Alineacions Fontseré.

En la dècada dels seixanta, i molt especialment en el segon quinquenni i a partir de la urbanització de la plaça de Ricard Viñes, s'urbanitzà l'àrea entre Ricard Viñes i el Gran Passeig de Ronda, àrea que s'edificava en bona part en aquells moments i que es centrà en els carrers Bisbe Martí Ruano, Pius XII i plaça de les Missions.

El tercer moment, un cop ja totalment urbanitzat el passeig de Ronda denota la nova urbanització dels carrers més extrems de l'eixample gairebé tocant a la Mariola i per sobre de Víctor Pradera.

Les reinversions són constants en les principals vies d'aquesta àrea: Víctor Pradera, Alcalde Costa, Acadèmia, Ramón y Cajal.

g/ L'eixample entre Prat de la Ribera i el passeig de Ronda

El sector més edificat anteriorment a l'any 1940 com responia a l'àrea sobre Prat de la Ribera i limitada per la carretera cap a la Vall d'Aran per una banda, i per Príncep de Viana per l'altra. Durant els anys cinquanta s'urbanitzà el tram del carrer d'Alfred Perenya entre els dos carrers citats anteriorment i el carrer del

EXAMPLE PRAT DE LA RIBA. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1951	Alfred Perenya	urbanització	400,7	4.605,6
1951	Paer Casanoves	"	70,9	315,4
1962	Paer Casanoves	"	667,0	4.664,6
1963	Amics de Lleida i 3 c/ més.	enllumenat	103,5	700,2
1963	Aribau	sanejament	53,1	342,6
1963	Enric Granados	pavimentació	649,3	4.192,3
1963	Enric Granados	sanejament	107,3	692,4
1963	Magí Morera	pavimentació	564,3	3.640,5
1963	Pau Claris	sanejament	243,5	1.571,3
1963	Rejolà	"	110,0	710,4
1963	Sans i Ribes	"	52,4	337,9
1963	Humbert i Torres	"	443,0	2.390,7
1963	c/núm. 67	"	129,6	335,5
1965	Corts Catalanes(en- tre FFCC i P. de Viana).	pavimentació	136,2	990,7
1965	Magí Morera	aigua potable	99,9	515,9
1965	Alfred Perenya i 9 c/ més.	enllumenat	661,9	3.251,1
1965	Passatge Premsa	pavimentació	133,4	736,2
1965	Pge. P. de Viana	aigua potable	13,1	69,9
1965	Pge. P. de Viana	pavimentació	131,3	701,2
1966	Alfred Perenya	urbanització	2.036,7	10.134,3
1967	Humbert Torres	collector	300,5	1.410,7
1969	Dr. Fleming	urbanització	7.641,0	33.513,1
1969	Humbert Torres	collector	116,7	511,3
1972	Alcalde Borqueres	urbanització	5.124,8	13.103,9

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1972	Alcalde Porqueres	enllumenat	690,4	2.439,6
1974	Ramon Llull i 3 c/ més.	urbanització	6.230,0	17.115,4
1974	Passatge Pompeu	urbanització	1.065,9	2.298,4
1974	Serra d'Almenara i 4 c/ més.	"	3.522,6	9.677,5
1974	Taquígraf Martí	"	3.250,0	8.928,6
1975	Ramon Llull	collector	321,4	754,4
1978	Amics de Lleida i 3 c/ més.	enllumenat	3.418,6	4.576,4
1978	Amics de Lleida i 7 c/ més.	urbanització	25.078,9	33.572,9
1978	Folch i Torres	enllumenat	513,4	637,3
1978	Folch i Torres	urbanització	5.026,4	6.707,0
1980	Alcalde R. Roure	"	16.060,0	16.060,0
1980	Alcalde R. Roure	enllumenat	1.946,5	1.946,5
1980	Aribau Enric Granados	urbanització	3.039,0	3.039,0
TOTAL			95.219,2	208.796,7

Paer Casanoves, restant aquesta primera àrea fonamentalment urbanitzada.

Posteriorment, amb inversions diverses des dels anys seixanta, però sense una urbanització total fins els finals del període, es va invertint en la zona de les cases barates, del temps de la Dictadura de Primo de Rivera. Aquesta zona ha d'esperar, però, - que abans es realitzi el passeig de Ronda i que les parcelles més properes a aquest es comencin a urbanitzar. És de destacar que - mentre les cases barates són de planta i pis, les noves edificacions properes al passeig de Ronda són d'edificació intensiva.

Una última subzona és la formada pels xalets del grup Enric Granados del Patronato de la Vivienda Económica y de la Clase Media. Aquests també tardaren fins el final del període (a partir - de 1974) a urbanitzar-se totalment.

n/ L'eixample entorn al primer tram de Príncep de Viana

Aquesta àrea és una de les d'edificació més antiga, com la - de l'eixample entre Ferran i el riu i les primeres àrees edificades de l'eixample sobre la rambla d'Aragó.

La seva urbanització era pràcticament completa l'any 1951, - data en què s'urbanitzà el seu carrer principal, el de Príncep de Viana.

S'ha de destacar que entre les inversions més costoses hi fi gura les dels murs de contenció de la Seu a la plaça de Mossèn - Cinto Verdaguer (1962 i 1973), i que si es descompten aquestes in

EIXAMPLE PRÍNCIP DE VIANA. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1946	Comtes d'Urgell	pavimentació	22,5	417,5
1947	Comtes d'Urgell	urbanització	331,2	5.175,0
1950	Anselm Clavé	"	163,1	2.065,0
1951	Pi i Margall	"	726,7	3.353,0
1951	Valentí Almirall	"	37,6	1.007,6
1951	Paer Casanoves	"	70,9	315,4
1955	Anselm Clavé	reparació	140,1	1.539,7
1955	Igualada	"	174,5	1.917,4
1962	Salmerón Pl. Mn. Cinto	enllumenat	214,3	1.498,8
1962	Pl. Mn. Cinto	mur contenció	318,7	5.725,1
1967	Salmerón	enllaç amb el pg. de Circumvallació de la Seu.	1.405,1	6.597,0
1967	Salmerón	enllumenat de l'enllaç amb el pg. de Circumvallació.	137,4	654,0
1967	Salmerón Mn. Cinto	enllumenat	99,4	466,3
1976	Anselm Clavé	pavimentació	3.198,7	6.384,6
1978	Mn. Cinto	mur contenció	4.339,3	6.473,3
1979	Anselm Clavé	semàfors	135,7	214,7
1979	Comtes d'Urgell	urbanització	1.462,4	1.690,7
1980	Bobalà	"	1.153,5	1.153,5
TOTAL			17.413,6	52.154,1

versions de tipus general, la inversió global realitzada a l'àrea és bastant menor que en els eixamples citats anteriorment.

i/ El Camp de Mart

Aquesta àrea, de propietat de l'Ajuntament durant els primers anys quaranta probablement comptà amb la urbanització del seu carrer principal en iniciar-se el període i abans que el municipi cedís diversos solars per habitatges o posés algunes de les parcel·les a subhasta, el 1951 s'urbanitzà el carrer del Camp de Mart, - paral·lel a Bonaire i de dimensions similars. El 1957 es realitzà una "reparació" del carrer Bonaire.

Les inversions més quantioses de les que hom té notícia són la de l'enllumenat general de la zona, el 1965 i la nova pavimentació del carrer del Bonaire, el 1967.

j/ El Polígon número 1

En aquesta àrea, la qual fou directament promocionada per l'Ajuntament, que realitzà un Pla Parcial i que posa a subhasta pública bona part del sòl existent, comptà amb una inversió general, el 1965, d'urbanització de tot el polígon, que suposa les despeses més elevades del sector. Aquesta es realitzà entre el moment en el que es preveu, en el Pla Triennal, la formació del Polígon i el moment de la realització del Pla Parcial, i coincideix, en el temps, amb les primeres subhastes públiques de sòl.

Anteriorment, en els primers anys quaranta, l'Ajuntament s'ha via fet càrrec de la urbanització de la barriada militar -Isaac Albéniz, Cots y Gayan, Josep Lladonosa, Narcís Monturiol.

EIXAMPLE DEL CAMP DE MART. DESPESES EN URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const./30</u>
1951	Camp de Mart	urbanització	103,8	1.251,5
1955	Companyia de Maria	"	36,7	403,6
1957	Bonaire	reparació	78,5	733,4
1965	Bonaire i 10 c/ més	enllumenat	935,4	4.975,3
1965	Bonaire	clavegueres	65,1	346,6
1967	Bonaire	pavimentació	1.495,0	6.472,1
1968	Bonaire Pallars	collectors	206,3	925,3
1968	Pallars	pavimentació	190,0	852,0
1969	Pallars	collector	42,1	184,7
TOTAL			3.157,9	16.144,5

POLÍGON NÚM. 1. DESPESES EN URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	(000 pta) <u>corrents</u>	(000 pta) <u>const./80</u>
1964	Av. Madrid	enllumenat	600,0	3.614,5
1965	general	urbanització	15.685,9	33.292,2
1967	República del Paraguay.	pavimentació	321,4	1.508,8
1971	Cots y Gayan	obres subsòl	891,7	3.416,7
1974	Josep Lladonosa	urbanització	1.203,3	3.305,7
1974	República del Paraguay.	"	1.310,0	3.598,9
1977	Narcís Monturiol	semàfors	619,3	992,5
1978	Isaac Albéniz	enllumenat	384,8	515,2
1978	Cots y Gayan	semàfors	430,2	576,0
1978	Ramón Soldevila República del Paraguay.	enllumenat	709,9	950,4
1980	República del Paraguay (últim tram)	enllumenat	148,0	148,0
TOTAL			22.304,5	101.918,6

k/ El Camp d'Esports

En la urbanització d'aquesta àrea hi trobem tres moments diferenciats. El primer, d'urbanització general del sector més proper al Camp d'Esports i on es troben les edificacions més antigues del barri, els xalets sindicals del "3 de Abril". Posteriorment a la urbanització del Passeig de Ronda, ja en els primers anys setanta s'urbanitza la carretera d'Osca o av. de l'Alcalde Rovira - Roure, amb obres de 1977.

En els anys 1979 i 1980 s'urbanitzen les dues zones amb més edificis ja realitzats i a l'entorn del Passeig de Ronda, la dels carrers Sant Hilari, Baró d'Eroles, Tamarit de Llitera, Ermengol IV, i Vescomte Arnau i la dels carrers propers a Cristòfol de Bolella.

l/ Balàfia

Si bé, en les actes de l'Ajuntament no hi figuren pressupostos d'obres d'urbanització fins el 1964, en un pla de la Comissió Redactora del Pla d'Ordenació de 1957, datat el 1951, i en el que s'assenyalen els carrers pavimentats de Lleida hi figuren les principals vies del barri: la carretera de la Vall d'Aran, actualment av. de l'alcalde Porqueres, el carrer de les Corts Catalanes -División Azul- i els carrers transversals entre ambdues vies.

Fins el 1969, les inversions són, en general, per sanejament i enllumenat a excepció de la nova urbanització del carrer de les Corts Catalanes. S'ha de destacar que el grup d'habitatges socials del Patronato Diocesano del Hogar, conegut amb el nom de les "Cases del Bisbe" el projecte d'obres del qual és de 1963, i no s'ur

EIXAMPLE DEL CAMP D'ESPORTS. DESPESES EN URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const./80</u>
1962	general	accessos al Camp d'Esp. urbanització i enllumenat.	4.266,6	29.336,6
1963	Alcalde R. Roure (2n. tram)	clavegueres	466,5	3.009,9
1963	Sant Hilari	collector	121,1	731,4
1967	Av. Esport	"	39,6	420,9
1972	Alc. R. Roure	aigua potable	1.059,3	5.335,0
1975	Alc. R. Roure	enllumenat	2.419,0	5.673,5
1977	Alc. R. Roure	urbanització	4.342,8	6.959,6
1977	Pintor Morera	collector	143,3	233,6
1978	Alc. R. Roure	pas peatonal	1.229,5	1.645,9
1979	Baró d'Eroles i 4 c/ més.	pavimentació	4.314,2	4.987,5
1980	Baró d'Eroles i 4 c/ més.	enllumenat	2.001,3	2.001,3
1980	Cristòfol de Bole- da i c/ adjacents.	urbanització	23.127,9	23.127,9
TOTAL			44.037,1	54.023,2

BALAFIA. DESPESES EN URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1964	general	enllumenat	654,3	3.941,9
1965	Castelló Aleu	collector	42,1	224,1
1965	González Moreno	collector	51,2	272,4
1965	Hermanos Abizanda	collector	99,9	531,5
1967	Corts Catalanes	urbanització	2.233,6	10.486,3
1967	Corts Catalanes	enllumenat	105,0	492,9
1968	Corts Catalanes	sanejament	364,4	1.634,1
1970	Corts Catalanes i Hospitalaris de Sant Joan.	pas inferior	737,8	3.061,4
1971	Verge Blanca i 6 c/ més.	enllumenat	230,3	332,3
1976	Roure Balius	collector	224,6	448,2
1977	Corts Catalanes	semàfors	416,9	668,2
1979	Castelló Aleu i 3 c/ més.	enllumenat	1.229,5	1.421,4
1979	2n. passeig de Ronda -tram de Balàfia.	"	613,7	715,3
1979	Verge Blanca i 6 c/ més.	sanejament	3.252,5	3.760,1
1979	general	desviament i canalització del riu Nogue rola.	13.315,5	21.752,0
1980	Verge Blanca i 6 c/ més.	urbanització	11.780,4	11.780,4
TOTAL			40.356,7	62.072,3

banitzà totalment fins el 1980.

m/ La Bordeta

Aquest barri, sorgit en la confluència de dues carreteres, la d'Artesa i la de Flix, contava el 1951 amb aquestes dues artèries pavimentades així com amb la part de l'avinguda de les Garrigues - que correspon al barri.

Dels anys seixanta s'ha de destacar l'actuació general quant a enllumenat, i ja en els anys setanta diversos treballs de pavimentació: el carrer del Palauet i l'avinguda de les Garrigues.

El 1970 es realitzà la pavimentació de les voreres de tots - els carrers edificats del barri, i l'any 1980 es destinà una important quantitat, la més alta de tot el període per a pavimentació total del barri. Prèviament, dos anys abans s'havia realitzat un rec asfàltic en aquests mateixos carrers.

n/ Cap Pont

Abans del 1951 consten com a pavimentats l'avinguda del President Farradellas -Avinguda dels Màrtirs- i l'av. de les Garrigues. Durant els anys seixanta, les inversions en obres d'urbanització es realitzen fonamentalment en l'av. de les Garrigues, de la que s'ha de destacar la urbanització dels blocs de "la Caixa", en els anys 1962-64, i les obres d'aigua potable i sanejament en la mateixa avinguda i en els carrers adjacents que en aquells moments comencen a edificar-se.

A partir dels anys setanta es comença a finalitzar la urba-

LA BORDETA. DESPESES PER URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./30
1962	general	enllumenat	1.047,6	7.326,0
1963	ctra de Flix	collector	175,2	1.130,6
1966	ctra d'Albatàrrec i carrers adjacents.	sanejament	331,8	1.659,2
1968	Av. Garrigues	"	709,6	3.182,2
1970	Av. Garrigues	pavimentació voreres.	952,4	3.951,8
1970	Av. Garrigues	sanejament	1.267,4	5.259,0
1970	general	pavimentació voreres.	311,8	3.363,3
1972	ctra de Flix	collector	1.761,1	6.223,2
1974	Av. Garrigues	desviament i cobertura - d'una sèquia.	436,2	1.335,9
1975	general	enllumenat	3.015,5	13.315,7
1976	Palauet	pavimentació	1.743,3	3.479,5
1978	Av. d'Artesa i pl. Sant Jordi.	enllumenat	1.985,1	2.675,4
1978	Bellavista i 2 c/ més,	sanejament	6.706,7	3.973,2
1978	Av. Garrigues	enllumenat	3.666,4	4.903,1
1978	Av. Garrigues	pavimentació	9.041,1	12.103,2
1978	Ignasi Batús i pl. Sant Jordi.	reforma i ur- banització.	3.343,7	5.152,2
1978	Palauet	trasllat d'una línia elèctr.	193,1	266,2
1978	Pl. Sant Jordi	enderroc runes	385,0	515,4
1979	general	rec asfàltic	1.050,0	1.213,9

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	(000 pta) <u>corrents</u>	(000 pta) <u>const./30</u>
1980	Av. Garrigues	pavimentació voreres.	747,9	747,9
1980	general	pavimentació	22.431,8	22.431,8
TOTAL			67.395,7	114.723,7

CAP PONT. DESPESES D'URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	(000 pta) <u>corrents</u>	(000 pta) <u>const./30</u>
1946	Av. Tarradellas	urbanització	367,0	6.796,4
1962	Av. Garrigues (blocs "Caixa").	"	1.354,5	9.472,4
1963	Av. Garrigues (blocs "Caixa").	actualització pressupost urbanització	243,8	1.342,1
1964	Av. Garrigues (blocs "Caixa").	sanejament	317,2	1.910,2
1964	general	canalització sèquia de Tor- res de Segre.	7.740,0	44.699,1
1965	Av. Garrigues	aigua potable	47,9	254,5
1966	Av. Garrigues i c/ adjacents en el costat dret de l'avinguda.	sanejament	430,4	2.402,1
1966	Sta. Cecília	"	543,2	2.741,0
1969	Comtes de Vinatesa i 3 c/ més.	collector	255,6	1.120,9
1969	Av. Garrigues	semàfors	1.263,2	5.540,5
1969	Av. Garrigues	urbanització	3.106,0	13.623,0
1970	Bruc i 3 c/ més	aigües i cla- vegueres.	766,8	3.181,7
1970	Bruc i 1 c/ més	enllumenat	40,3	169,5
1970	Comtes de Vinatesa	enllumenat	65,9	273,6
1970	Comtes de Vinatesa	pavimentació	649,5	2.695,1
1970	Av. Tarradellas Pl. Sagrada Família	urbanització	4.343,9	13.194,9
1970	Sta. Cecília	enllumenat	202,7	341,0
1972	Bruc	pavimentació	599,3	2.117,5

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1974	València	urbanització	11.003,1	30.223,4
1975	Eduard Velasco	enllumenat	80,8	139,7
1977	Pl. Borés	mur i zona peatonal.	490,1	735,5
1977	Av. Garrigues	semàfors	1.010,9	1.620,1
1978	Eduard Velasco	urbanització	7.027,8	9.403,0
1980	Cronista Muntaner	"	5.363,1	5.863,1
1980	Av. Tarradellas	canalització sèquia de Torres	5.475,3	5.475,3
TOTAL			53.349,4	168.029,9

nització dels carrers secundaris del barri -Bruc, València, Comtes de Vinatesa- que continua en finalitzar el període -Eduard Velasco, 1978, Cronista Muntaner, 1980.

o/ Llívia

Aquest barri, legalment inexistent fins a l'aprovació del Pla General Municipal d'Ordenació de 1979, de creixement marginal i - el més allunyat del cascurbà, només a partir de 1978 començà a tenir inversions en concepte d'obres d'urbanització. En finalitzar el període encara estava per pavimentar.

p/ Magraners

Des dels inicis dels seixanta, moment en què començà la legalització de les edificacions d'aquesta àrea d'hàbitat marginal, - les inversions de l'Ajuntament es dirigien cap a proporcionar aigua potable a l'àrea, ja que aquest és un dels principals problemes del barri. Parallelament, i amb inversions de menys quantia, es realitzaren els treballs de sanejament.

En els dos últims anys del període es realitzen inversions - per a tot el barri quant a enllumenat i es comença la pavimentació dels carrers.

q/ Mariola

L'Obra Sindical del Hogar, en construir els grups d'habitatges s'encarregà també de l'enllumenat, aigua potable i clavegueram del barri, així com en la pavimentació dels carrers interiors dels grups.

LLÍVIA. DESPESES EN URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const./80</u>
1973	general	emissari	3.730,1	5.060,4
1980	general	enllumenat	5.835,9	5.835,9
TOTAL			9.616,0	10.896,3

ELS MAGRANERS. INVERSIONS EN URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./80
1963	general	font	133,1	358,6
1963	general	dipòsit aigua	37,9	566,9
1965	general c/ núm. 10	clavegueres	98,5	524,1
1967	general	abastament aigües po- tables.	3.000,0	14.084,5
1969	general	abastament aigües po- tables fa- ses 2 i 3.	2.650,0	11.622,8
1972	general	clavegueres	4.993,3	17.644,3
1975	general	abastament aigua po- table.	1.635,4	3.839,0
1979	general	enlluminat	3.102,0	9.366,5
1980	Campaña i 2 c/ més.	pavimentació	2.117,5	2.117,5
TOTAL			22.317,3	60.624,2

MARIOLA. DESPESES D'URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const./30</u>
1965	c/ núm. 2	clavegueres	164,2	615,0
1969	general	enllumenat	1.121,4	4.913,4
1970	c/Mariola	urbanització	4.253,1	17.647,6
1971	general	"	25.503,9	97.716,0
1978	Cardenal Cisneros	pavimentació	1.943,9	2.602,3
TOTAL			32.986,5	123.499,3

Les inversions municipals són recents i les més importants en l'època Sangenís, entre 1969 i 1971, durant els quals es realitzà inversions generals d'enllumenat i de pavimentació del barri i es procedí a la urbanització total del seu principal carrer, el de la Mariola.

r/ Pardiniyes

Fins el 1968, les inversions en urbanització es dirigien fonamentalment a la via principal del barri -av. de Tortosa i av. de Pearson- així com a la urbanització dels carrers que uneixen aquesta amb el camí de Corbins, pavimentat prèviament a l'època d'estudi. Les inversions en aquesta zona i durant els anys esmentats sembla fonamentalment dirigida a proporcionar un accés adequat a l'àrea on s'ubica el mercat a l'engrós, primer ramader, - després també de fruites i verdures.

A partir de 1978 començà la urbanització de la zona més extrema del barri, que és, altrament la més poblada.

s/ El Secà de Sant Pere

Com en el cas dels Magraners, el barri tingué en el moment de la seva formació, problemes d'abastament d'aigua potable. Les inversions més importants en la dècada dels seixanta són per aquest concepte, així com pel sanejament en general. En el 1968 s'urbanitzà la via principal del barri, l'avinguda de Sant Pere. A partir del 1978, comencen els treballs d'urbanització d'altres carrers de la zona.

PARDINYES. DESPESES PER URBANITZACIÓ

any	carrers	concepte	(000 pta) corrents	(000 pta) const./30
1952	Av. Tortosa	urbanització	21,9	257,5
1965	Av. Tortosa	"	608,7	3.273,4
1967	general carrer paral·lel a RENFE entre Tortosa i camí de Corbins.	pavimentació	419,9	1.971,7
1967	Av. Pearson	urbanització	20.544,6	90.107,7
1968	Av. Tortosa	pavimentació	657,7	2.949,4
1968	Av. Tortosa	enllumenat	142,3	638,0
1969	general	"	1.305,9	7.920,6
1970	general	sanejament	2.446,6	10.151,9
1975	Camí de Gasull	pavimentació	560,0	1.314,5
1978	Anastasi Pinós	urbanització	7.549,4	10.106,3
1978	Tarragona	"	7.027,3	9.408,1
1979	general	aigües	17.750,0	13.208,1
1980	Girona	urbanització	2.961,6	2.961,6
1980	St. Pere Claver i altres carrers fins final del barri.	"	23.285,6	23.285,6
TOTAL			83.782,0	132.554,4

EL SECA DE SANT PERE. DESPESES PER URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const./80</u>
1963	general	clavegueres	1.024,0	6.606,4
1965	general 3 c/ sense especificar.	collector	99,7	530,0
1965	general	aigua potable	52,4	273,5
1968	Av. St. Pere	urbanització	1.754,9	7.396,8
1972	general	enllumenat	1.770,5	6.256,6
1976	general	collector	2.715,9	5.421,1
1978	Pl. St. Pere	urbanització i ampliació	2.363,1	3.170,2
1980	Torres de Segre i 2 c/ més.	urbanització	1.642,2	1.642,2
1980	Torres de Segre i 6 c/ més.	enllumenat	2.334,5	2.334,5
TOTAL			13.312,2	34.136,3

t/ Torre-serona

Àrea sorgida entre el casc urbà i el Secà de Sant Pere, no-més comptava, l'any 1951, amb la pavimentació de la carretera de Torre-serona. Les inversions al barri són molt recents, a partir del 1969, en què es realitzà un nou pas sobre la via del ferrocarril, per facilitar l'accés entre el casc urbà i el sector també important per l'accés des del Secà de Sant Pere i des de Llívia. La inversió més important es realitzà l'any 1979 i és la reurbanització de la carretera -av. de l'Alcalde Recasens- principal - àrea on creix l'edificació.

TORRE-SERONA. DESPESES PER URBANITZACIÓ

<u>any</u>	<u>carrers</u>	<u>concepte</u>	<u>(000 pta) corrents</u>	<u>(000 pta) const./30</u>
1969	Alcalde Recasens	construcció pont sobre ferrocarril.	4.786,7	20.994,1
1971	Alcalde Recasens	obres d'ac- cés al pont.	4.086,6	15.657,3
1974	Metge Abiatzar	sanejament	212,9	584,9
1979	Alcalde Recasens	urbanització	24.483,0	28.304,4
1979	Alcalde Recasens	enllumenat	3.050,1	3.526,1
TOTAL			36.619,3	69.067,1

3.4.3. Les prioritats en la inversió en obres d'urbanització dels batlles de Lleida

Si hom analitza quines són les àrees amb una més gran inversió per obres d'urbanització en els diferents moments en que Lleida es va urbanitzant hom pot establir que l'actuació dels diferents batlles va dirigida d'una banda a la reinversió constant al centre urbà i d'una altra, cap a l'increment del valor de les principals vies dels eixamples del marge dret de la ciutat en la mesura que aquests es van edificant. Els barris perifèrics són, normalment, objecte d'inversions mínimes i, en bona part dels casos motivades per raons alienes a les necessitats d'aquestes barris. El mateix es pot dir del barri vell en situació de degradació constant i necessitat des de començaments del període d'una inversió global capaç de revitalitzar-lo. Només en els últims anys, coincidents, d'una banda, amb una visió més àmplia de les necessitats de reproducció de la força de treball, i d'una altra amb l'aparició de l'associacionisme veïnal, els barris comencen a ésser en alguns casos objecte d'inversió. Aquestes inversions comencen a realitzar-se en l'època de l'Alcalde Pons però no tenen un volum considerable fins el Consistori Corbella, i ja, amb un canvi d'òptica substancial, amb el Consistori Siurana.

En la decissió d'inversió per obres d'urbanització hom pot distinguir tres moments en que les opcions centre comercial i de negocis -eixamples del marge dret- barris perifèrics són substancialment diferents.

Fins a l'aprovació del Pla d'Ordenació de 1957 les inversions es dirigeixen cap al centre comercial i cap als eixamples més imme

diats -Ferran-Riu, sobre la Rambla d'Aragó, sobre Príncep de Viana- que estan en aquells moments en procés de consolidació quant a la seva edificació.

L'aprovació del Pla d'Ordenació feu que continuessin realitzant-se inversions importants en el centre i en la primera ronda de circumvallació però que alhora s'obrí una nova dinàmica a l'entorn dels nous punts d'edificació en la ciutat. Com a exemples clars hom pot trobar les inversions al Polígon Número 1, a l'Avda. del Segre, i amb un abast molt ampli, al llarg de tot el Gran Passeig de Ronda.

Els Consistoris presidits per Corbella i per Siurana tot seguint aquesta dinàmica d'encetar o finalitzar obres d'urbanització en els nous eixamples entorn, sobre tot, al Gran Passeig de Ronda, van orientant partimportant de les inversions a les zones perifèriques, on només tímidament s'havia invertit abans.

A continuació, per aquests tres moments i analitzant l'actuació de cada un dels batlles de Lleida durant el període s'estudia en detall l'evolució quant a les decisions en invertir en concepte d'obres urbanes.

3.4.3.1. El període de Postguerra

Del 1938 fins el 1957 es procedí a la urbanització de les zones amb dinàmica edificatòria més gran dins del marge dret de la ciutat, essent pràcticament inexistents, en els projectes dels batlles les noves àrees que van sorgint en la perifèria urbana, tant

les què són fruit de l'edificació estatal -Mariola, Balàfia-, com les d'urbanització marginal -Magraners, Secà de Sant Pere. Paral·lelament, el centre urbà és objecte d'inversió constant.

De les despeses per urbanització durant l'etapa Areny només s'ha de ressaltar que la única inversió en obres es realitzà al carrer Major, amb un projecte de "reforma". D'aquests anys no s'ha d'oblidar que Regiones Devastadas realitzà també obres importants de remodelació a l'eix comercial, concretament, l'apertura de la Plaça de Sant Joan a la Banqueta i la desaparició de l'illa de cases dels antics carrers de la Pilota i Estereria donant pas a la perllongació de l'eix comercial cap a la Plaça de la Sal i al carrer del Carme (226).

Víctor Hellín centrà la inversió en les àrees en edificació -aquells anys. Especialment cal ressaltar les obres d'urbanització al carrer Príncep de Viana (1951), que després, en la discussió -entorn al pla d'Ordenació haurien d'ésser un dels arguments de la propietat per defensar la posició contrària a la reforma i eixamplament de la via, i del conjunt de carrers localitzats en l'eixample entorn a aquesta via, entre el barri vell i la línia del ferrocarril. També en aquesta perspectiva d'urbanització dels eixamples propers a la ciutat, on l'edificació és expansiva, Hellín realitzà importants inversions a l'eixample sobre la Rambla d'Aragó i Balmes i a l'eixample sobre Prat de la Riba.

L'alcalde Mola reorientà la inversió cap al centre comercial i de negocis. Tot i continuament invertint en els eixamples sobre la primera ronda de circumvallació -del que destaca els treballs d'urbanització de la Rambla d'Aragó, que passà a ésser boulevard a

partir de l'any 1955 i segons el projecte d'urbanització de Mola. Les inversions més significatives van dirigitades a la creació d'un entorn adequat a les funcions que el centre urbà aconsegueix. Tals són els casos d'urbanització del carrer Major, que a partir d'aquell moment pren la seva forma actual com carrer peatonal on s'ubiquen les funcions comercials, i la urbanització de Ferran, la qual no varià en la seva estructura de rambla, que és la que es considerà més adequada a l'activitat bancària i de negocis existent.

Del conjunt del període de postguerra cal ressaltar, doncs, la dualitat de les inversions entre la potenciació del centre com a factor aglutinador de la ciutat i de la regió i les inversions en els eixamples preexistents i en construcció, afavorint així, indirectament, les operacions immobiliàries a Lleida, que en aquests anys es realitzen de forma global en els eixamples entorn a la primera ronda. Simultàniament, l'edificació marginal i les àrees d'habitatge social promogudes per l'administració, que també apareixen en aquests anys són o bé ignorats -Magraners, Secà de Sant Pere- sense realitzar-se cap tipus d'obra, o bé, en el cas dels habitatges socials mínimament preparats, per l'O.S.H., per a ésser habitats.

3.4.3.2. El període d'aplicació del Pla d'Ordenació Urbana (1957-1975).

L'època que enceta l'Alcalde Francesc Pons, es diferencia respecte els anys anteriors en el fet que els punts d'edificació perifèrics, en estar contemplats en el Pla d'Ordenació Urbana, han

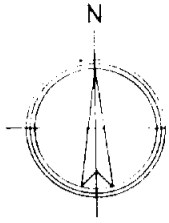
d'ésser també àrees a considerar quant a la inversió en obres d'urbanització. A partir de Pons, les inversions en barris no centrals estarà sempre present, encara que la quantia i valor d'aquestes inversions serà, tant en el seu cas com en el dels alcaldes posteriors (Sangenís, Montaña), poc significativa.

Les inversions de l'època de l'Alcalde Pons es dirigeixen cap a dues noves àrees on la urbanització és un pas necessari per a procedir a la seva edificació: el Polígon número 1 i l'eixample entorn a l'avinguda de Prat de la Ribba -Abans avinguda del General - Mola- àrea de la primera ronda de circumvallació que està més allunyada del centre urbà.

Per al Polígon Número 1 hom coneix un únic projecte d'obres, de 1965, que suposà una inversió superior als quinze millions de pessetes i que totalitza més del 20% de les inversions realitzades per Francesc Pons en obres d'urbanització puntuals. Evidentment, la urbanització de l'àrea està relacionada amb la reconversió a partir del Pla Parcial d'una zona on els habitatges militars -en aquella època sovint es parla de "barriada militar" en referir-se a aquesta part de la ciutat- i de l'Obra Sindical del Hogar -grup "Jose Antonio"- eren les edificacions principals en una zona d'habitatges de qualitat, i amb gran accessibilitat al centre urbà. D'altra banda, és en el polígon on s'hauria d'ubicar la nova estació d'autobusos.

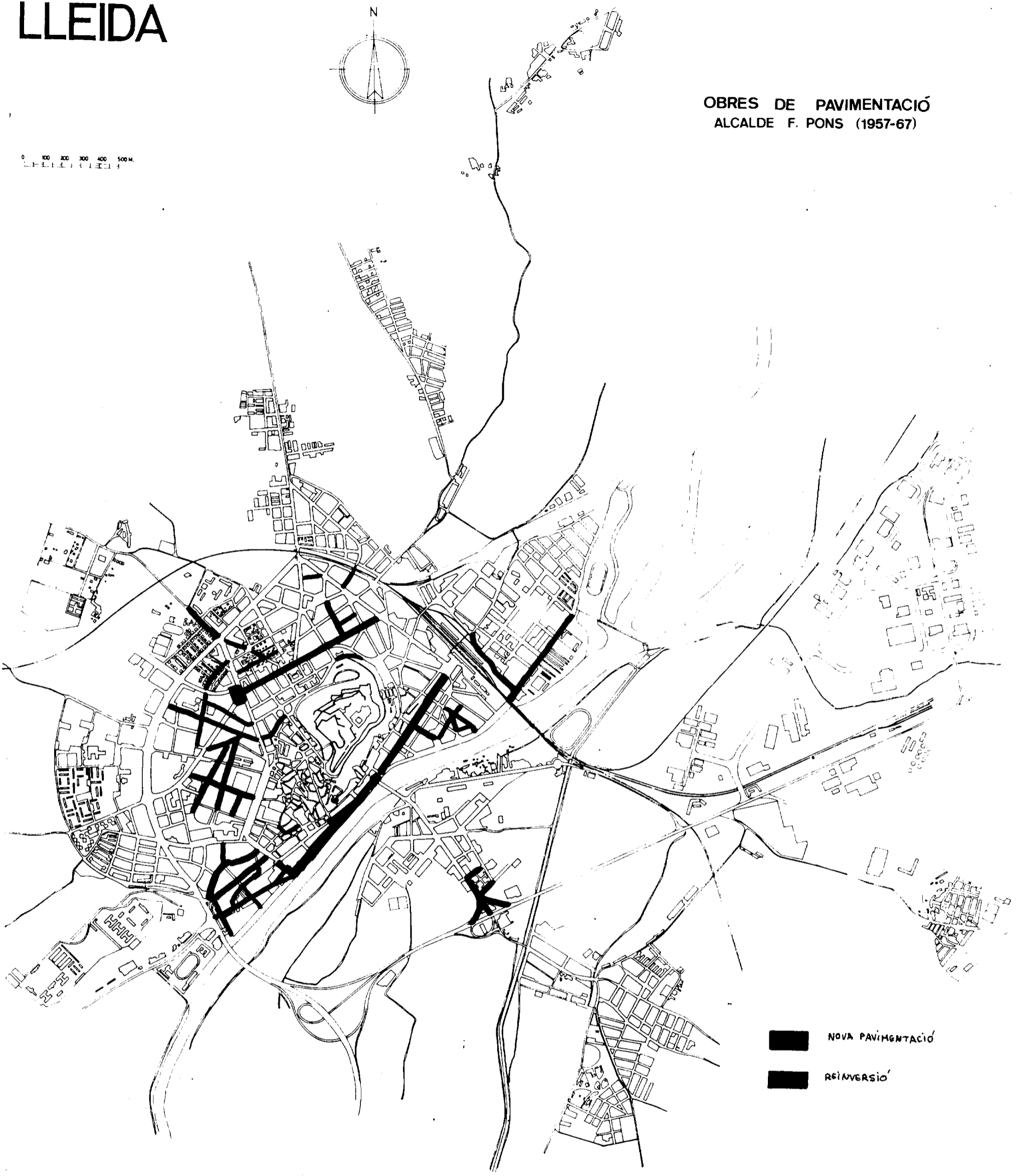
De l'àrea de Prat de la Ribba destaquen les obres d'urbanització de l'avinguda (1964), fins aleshores amb estructura de rambla, i de la plaça de Ricard Viñes (1966), punt d'unió del carrer de Balmes amb el de Prat de la Ribba i amb la sortida cap a la carretera

LLEIDA

OBRES DE PAVIMENTACIÓ
ALCALDE F. PONS (1957-67)

0 100 200 300 400 500 M.

■ NOVA PAVIMENTACIÓ
■ REINVERSIÓ

ra d'Osca, i lloc central d'una de les àrees de nova edificació -- de qualitat a partir dels anys seixanta i setanta. A més durant el mandat de l'Alcalde Pons es realitzaren treballs diferents d'urbanització -pavimentació, sanejament, enllumenat- en bona part dels carrers propers a Prat de la Riba, preparant la seva posterior ex pansió edificatòria.

De forma similar es pot avaluar la inversió en l'àrea del Camp d'Esports, que limita per la carretera d'Osca el casc urbà en la zona de nova edificació que es difon a partir de la Plaça de Ricard Viñes. És de destacar en aquest sentit les obres d'enllumenat i pa vimentació general dels accessos i carrers propers al Camp d'Esports realitzades l'any 1962.

De la inversió en àrees no centrals o fora dels eixamples del marge dret del Segre cal destacar pel seu volum el barri de Cap -- Pont. Com precedent d'urbanització al barri s'ha de contemplar les obres de l'avinguda del President Tarradellas -abans avinguda dels Màrtirs- realitzada per Hellín l'any 1946. Aquesta inversió anava dirigida al carrer fins aleshores central del barri i que era, tam bé, la via de penetració, des de la carretera Nacional II a la ciu ta t.

Pons, en canvi, centrà les inversions al barri fora d'aquesta via, que deixà d'ésser el lloc de pas del trànsit rodat per a ser substituïda per l'avinguda de les Garrigues, eix del nou barri que en aquells anys començà a edificar-se. La primera inversió de Pons fou la d'urbanització i sanejament (1962-1964) d'un dels llocs pri merencs quant a l'edificació de blocs d'iniciativa privada, els - realitzats per la Caixa de Pensions, a l'avinguda de les Garrigues,

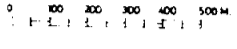
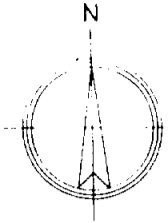
i en un punt, proper a la variant de la carretera Nacional II, - allunyat de les àrees edificades preexistents al barri. Les inversions següents -entre 1965 i 1966- foren les de sanejament i portada d'aigües potables a l'avinguda i als carrers adjacents. S'ha de tenir en compte que les obres coincideixen, en el temps, amb l'aprovació de les parcel·les més significatives del barri. La inversió en la resta de barris, tot i éssent-hi present és, en el -còmput total d'inversions poc significativa -mentre el 15% de les inversions en urbanització es localitzen a Cap Pont, un 7% es reparteix entre sis barris perifèrics.

El Paer Joan Sangenis, en els vuit anys al front de l'Ajunta ment realitzà les inversions més elevades en matèria d'urbanització. La seva activitat respon a una perspectiva de reinversió en -el centre urbà i a l'apertura d'una de les vies de nova estructuració de Lleida, el Gran Passeig de Ronda, segona circumvallació de la ciutat. De les inversions a les zones més perifèriques hom destaca les realitzades al barri de la Mariola i a Pardinyes.

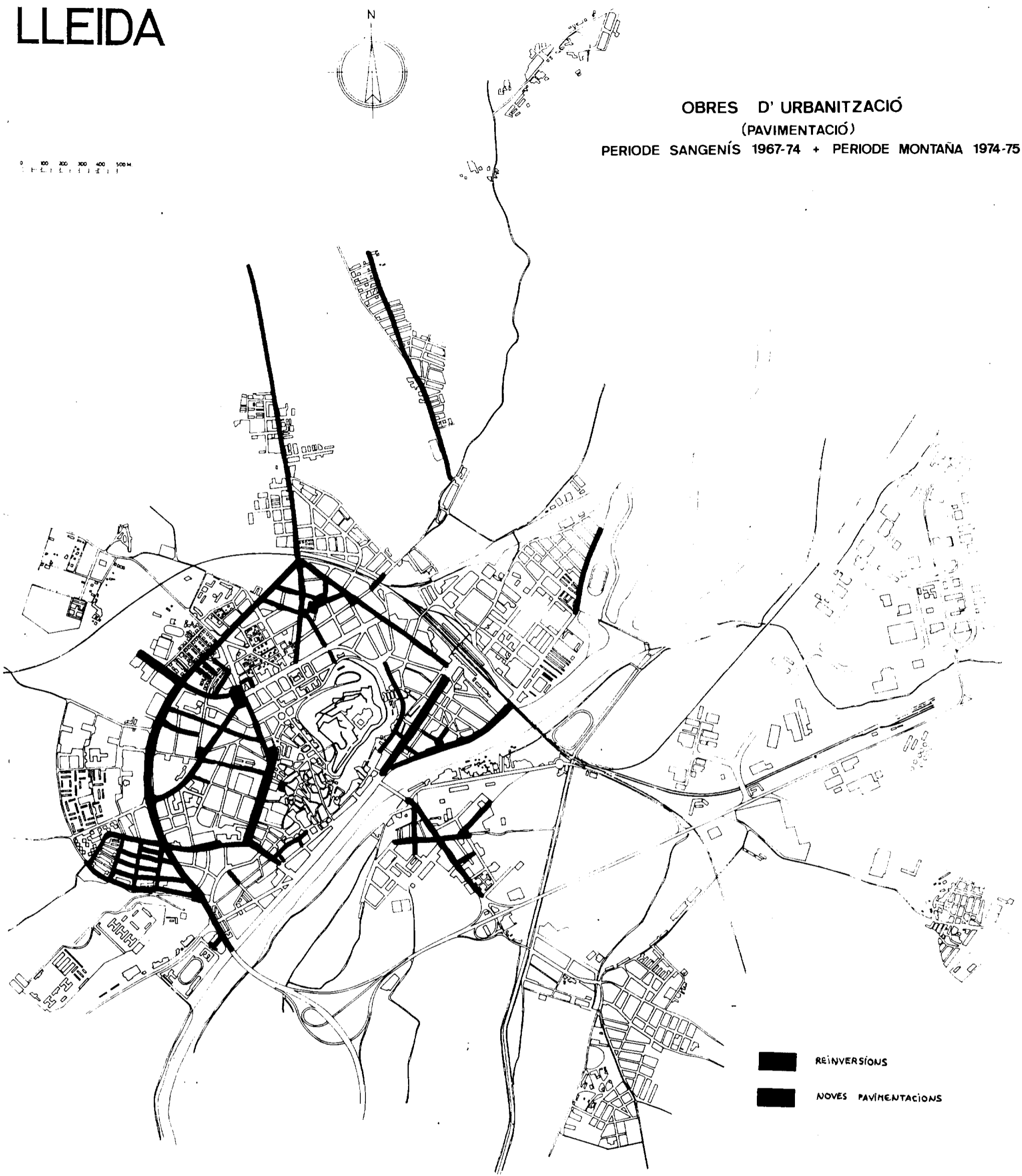
De les àrees més properes al centre urbà tenen especial importància les d'urbanització i reinversió en les avingudes paral·leles al Segre, amb especial menció de la urbanització de l'avinguda del Segre. Si Pons havia iniciat la reconversió de l'àrea entre el riu i el centre comercial en invertir en el Polígon Número 1, Sangenis ho continuà en invertir a la zona entre Ferran i el riu, propiciant una renovació de l'edificació a partir de les obres en dita avinguda.

De l'època de mandat de Sangenis s'ha de ressaltar també, fent referència al centre comercial, l'eixamplament de l'àrea peatonal -

LLEIDA

OBRES D'URBANITZACIÓ
(PAVIMENTACIÓ)
PERIODE SANGENÍS 1967-74 + PERIODE MONTAÑA 1974-75

- REINVERSIÓNS
- NOVES PAVIMENTACIONS

de l'eix comercial al llarg del Carrer de Sant Antoni.

La inversió en urbanització del Gran Passeig de Ronda -i també a la plaça de l'Exèrcit, inici del Passeig- realitzada en els anys 1969 i 1971, és en termes absoluts i relatius la més elevada de les realitzades en tot el període -el pressupost d'urbanització del Gran Passeig de Ronda fou de 102 millions de pessetes l'any -1969 que suposen 447 millions de 1980- i es pot considerar com -- una operació clau que, a partir d'ella, orientà les inversions -- per urbanització en la resta d'àrees de la ciutat. Aquest fet és palès si s'analitza cap a on es desvien les inversions dins de les diferents àrees fins ara contemplades. En el cas dels eixamples -- del marge dret, ja no són els carrers més propers a la primera ronda de circumvallació els que tenen una inversió més elevada sinó - aquells que se situen prop del Gran Passeig de Ronda. En aquest -- sentit cal contemplar les obres entorn de la plaça de les Missions i en carrers adjacents (entre 1969 i 1974), i les realitzades a - l'avinguda del Dr. Fleming (1969). Ambdues obres són significati-- ves doncs apunten cap a la formació d'una nova àrea expansiva de la ciutat que recolzant-se en la primera ronda, de més antiga edifica-- ció, potencia els espais propers a la segona ronda. Tant la urbanit-- zació de l'avinguda del Dr. Fleming com la de l'eix Bisbe Martí Rua-- no, plaça de les Missions, Pius XII representa la construcció de - dos eixos, que partint de la plaça de Ricard Viñes, que abans s'ha caracteritzat com un dels principals punts de difusió de l'habitat-- ge de qualitat, desemboquen en el Passeig de Ronda. La creació de vies radials de connexió de les dues circumvallacions es completa en urbanitzar l'últim tram del carrer Víctor Pradera (1970), i tin-- gué la seva continuïtat en batlles posteriors amb la urbanització del segon tram de Príncep de Viana (1975) i amb la urbanització de

l'avinguda de l'Alcalde Rovira Roure (1980).

De l'actuació als barris, les inversions més significatives es localitzen a la Mariola, que cal recordar, és limitada pel -- Passeig de Ronda, i a Pardinyes. A la Mariola, les inversions són per urbanització del carrer del mateix nom (1970) i perllongació de Víctor Pradera després de la segona ronda, i per una inversió general en urbanització en tot el barri, un cop realitzada l'edificació estatal i l'edificació privada posterior --les parcel·lacions privades entre els grups sindicals "Ruiz de Alda" i "Ramiro Ledesma" es realitzaren entre 1962 i 1963.

A Pardinyes, part de la urbanització, la de les avingudes paral·leles al riu i la dels carrers transversals entre la carretera de Corbins i el Segre (1967-1968) estan directament relacionades amb la posta en funcionament i posterior reconversió del mercat -- de Fruites i Verdures que en aquells anys entrà en funcionament, en un Mercat en Origen (MERC O). Durant els anys 1969 i 1970 es realitzaren obres generals al barri, de sanejament i enllumenat.

El curt període de mandat de l'Alcalde Miquel Montaña (de maig de 1974 a Gener de 1976) és de continuïtat amb les obres i orientacions del Paer Sangenís: reinversions al centre comercial, eixamplant-lo pel carrer del Carme i Plaça de la Sal; reinversions en la nova àrea creada a partir de l'avinguda del Segre: Plaça del Pa re Sanahuja, carrer de l'Alcalde Fuster...; nova urbanització del carrer del Príncep de Viana, que enllaça el centre de negocis, a la Rambla de Ferran amb el Gran Passeig de Ronda.

També, a les àrees properes al Passeig de Ronda, la inversió

és important: urbanització de vies radials entre les dues rondes: (carrer de Ramon i Cajal, carrer de Vallcalent) i inversió en els sectors delimitats per Prat de la Riba i la segona ronda (carrers d'Almenara, Serra del Cadí i Montset; carrer del Taquígraf Martí).

Del conjunt del període d'aplicació del Pla d'Ordenació cal ressaltar, per als tres batlles que presideixen l'Ajuntament en aquests anys com les principals actuacions són la potenciació al centre comercial de les activitats del comerç en eixamplar la peatonalització, i la inversió en noves àrees de qualitat, fonamentalment la del riu (Polígon Número 1, Avda, del Segre i carrers adjacents) i la que s'obre a partir de la urbanització del Passeig de Ronda (amb especial significació de les obres realitzades entre la plaça de Ricard Viñes i la circumvallació). Els barris més perifèrics, tot i que són presents en la inversió, representen uns percentatges molt poc elevats en el conjunt de les obres realitzades.

3.4.3.3. El període d'aprovació del nou Pla d'Ordenació i la seva inicial aplicació (1976-1980)

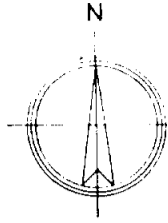
En aquests últims anys del període estudiat conflueixen diversos factors que fan que els percentatges d'urbanització segons les diferents àrees contemplades variïn substancialment respecte als percentatges dels anteriors alcaldes. La variació és significativa quant a les prioritats establertes pels alcaldes Corbella i Siurana; en el primer cas, la inversió en barris perifèrics supera el 45% del total d'inversions per urbanització realitzades, en el segon cas, aquest percentatge s'eleva a més del 60%.

Entre els factors que orienten la nova perspectiva en inversions hom ha de contemplar, com a principals, el fet que urbanització i edificació en els eixamples es pugui considerar ja pràcticament realitzada, i també, el fenomen de reivindicació dels moviments veïnals, amb una expansió màxima en l'època que s'està discutint el nou Pla d'Ordenació, en la que les associacions veïnals posen de manifest la situació de precarietat en la que es troben -- bona part de les àrees perifèriques, altrament densament poblades (217). La situació política, de canvi institucional en l'àmbit estatal i amb unes eleccions municipals democràtiques a curt termini tampoc és aliena al canvi d'orientació realitzat.

Les actuacions de Corbella al centre i als eixamples tendeixen a seguir les orientacions apuntades per Santgenís. Als eixamples, les àrees on s'inverteix són aquelles que essent properes al Passeig de Ronda encara no han estat urbanitzades (carrers de Castella, Sangenís Bertran, Roca Labrador, Julio César) o que necessiten d'una reinversió important pel seu manteniment (carrers entorn a la plaça Social) i reconversió. Corbella continuà també la remodelació d'algunes àrees centrals (urbanització de la plaça Berenguer IV, entre Ferran i Príncep de Viana, pavimentació d'Anselm Clavé) i la potenciació de la zona del Camp d'Esports propera al Passeig de Ronda (urbanització del segon tram de l'Avinguda de l'Alcalde Rovira Roure).

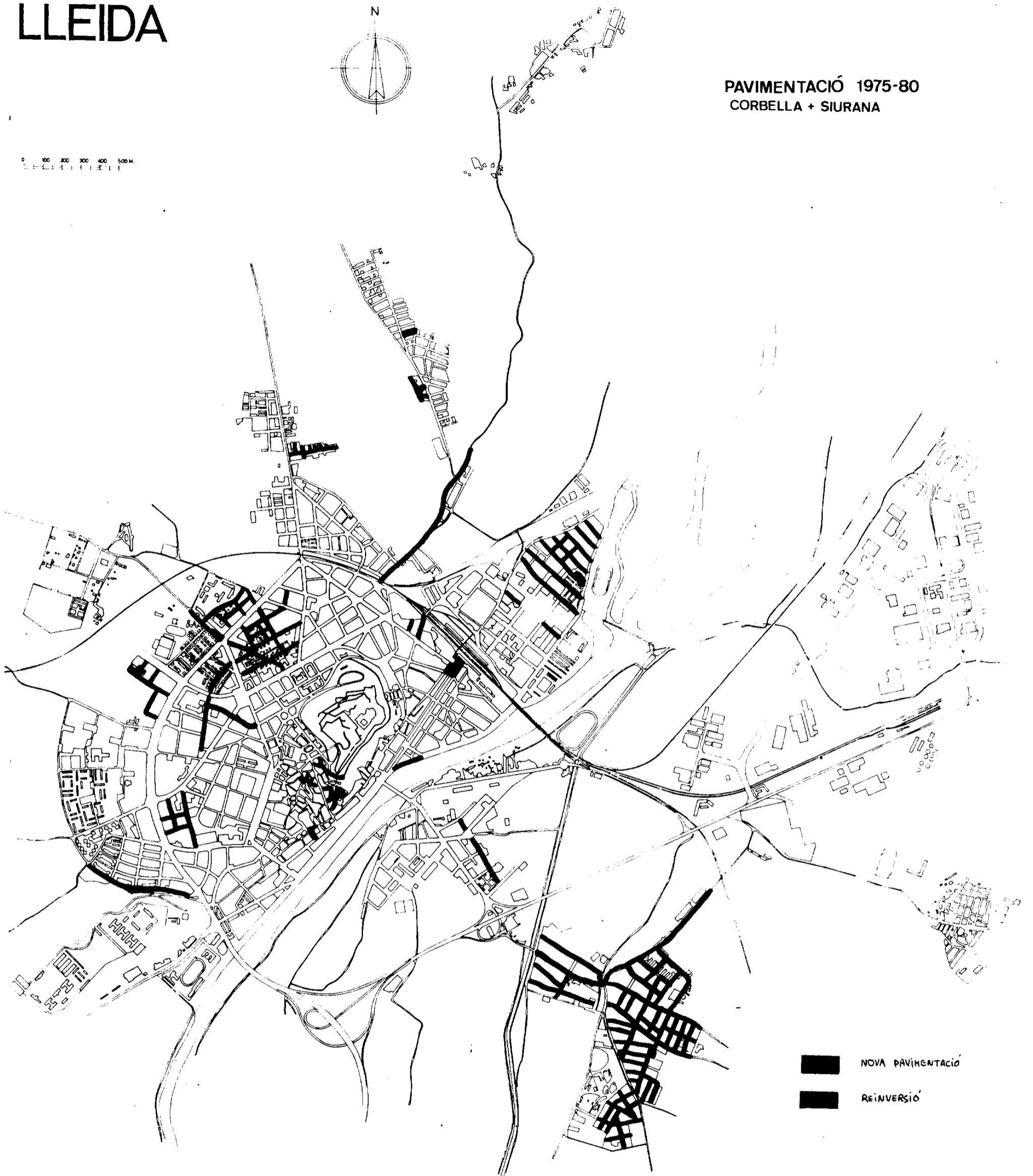
De l'actuació als barris destaca per la seva importància la inversió a la Bordeta (20% del total d'inversions del mandat) que no es centra en un carrer concret, ni en obres de cobertura general sinó en diferents obres d'importància diversa repartides per tot el barri. A Balàfia (8% de les inversions per urbanització) s'ha de --

LLEIDA

PAVIMENTACIÓ 1975-80
CORBELLA + SIURANA

0 100 200 300 400 500M.

ressaltar els treballs de desviació i cobriment del riu Noguerola. A Pardinyes, la urbanització de dos dels carrers més edificats fins aleshores (de Tarragona i d'Anastasi Pinós) i on es localitzen les principals construccions de l'Obra Sindical del Hogar i del Patronato Diocesano del Hogar.

També cal ressaltar que per primera vegada s'inverteix en el barri de Llívia amb la construcció d'un emisari. En l'actuació del primer i segon any de mandat de l'Alcalde Siurana, la característica principal és l'augment, encara superior al de Corbella, quant a les inversions en àrees perifèriques. Les inversions més importants als barris són a Pardinyes on continua la tasca d'urbanització general fora de l'àmbit del mercat de fruites encetada per Corbella, a Torre-serona en què s'inicià la urbanització i a la Bordeta, on el 1980 s'aprovà un pressupost general per a pavimentació de tot el barri.

Inversions menys quantioses es poden trobar en els barris de Balàfia, de Cap Pont, de Llívia, dels Magraners i del Secà de Sant Pere.

Al centre de la ciutat s'ha d'assenyalar que les despeses per urbanització prenen una altra direcció que la seguida fins aleshores. En els dos anys estudiats de l'actuació de l'Alcalde Siurana, la inversió al centre es dirigeix cap al barri vell degradat, molt necessitat d'actuacions de renovació en la infraestructura existent.

En els eixamples del marge dret les inversions principals venen marcades per la seva proximitat al Gran Passeig de Ronda. Tant en els carrers entre Prat de la Riba i la segona Ronda com en els

nous sectors d'edificació de qualitat entorn el carrer Cristòfol de Boleda i de la zona del carrer Baró d'Eroles.

Dels últims anys estudiats es desprèn com és a partir de la - revisió del Pla d'Ordenació, que es centra, precisament, en cobrir els dèficits urbanístics dels barris perifèrics, quant a l'actuació municipal, la perspectiva d'inversió global i no discriminada en els llocs no centrals o de creixement edificatori de qualitat - comença a fer-se realitat.

4. ELS EFECTES DE LES DECISIONS POLÍTIQUES

La política urbana, entesa com l'element regulador del procés de producció de l'espai urbà i mediatitzada per l'actuació de les institucions que han anat marcant en cada moment s'ha estudiat a partir del planejament i de la pràctica urbana que les institucions han realitzat en aplicar-lo.

S'han estudiat els plans projectats diferents i quatre aspectes de la política urbana pràctica que han semblat significatius per a poder treure'n unes conclusions: els canvis en la normativa del planejament, la política del sòl de l'Ajuntament, la política de l'habitatge i la d'inversions municipals en obres d'urbanització.

Els dos aspectes estudiats, planejament i pràctica urbanes - apunten en tots els casos a poder afirmar que la política urbana és fruit i reflexe de l'estructura social existent a la ciutat a cada moment dels anys estudiats i que l'evolució de la política urbana s'ha d'estudiar correlacionada a l'evolució del procés d'acumulació general a la ciutat i molt especialment amb cada una de les formes que aquest pren al llarg del període quant a la producció d'es

pai urbà.

En el cas de Lleida, planejament i pràctica urbanes responen teòricament a l'organització territorial dels mitjans de producció i a la reproducció de la força de treball. Aquests objectius són, però, mediatitzats per la sanció, que planejament i pràctica urbana realitzen del procés d'acumulació derivada de la producció d'espai urbà i de la seva apropiació per part de grups amb estratègies de maximització de la renda del sòl.

Els representants de les institucions que realitzen aquesta política urbana són, altrament, els encarregats de regular les contradiccions entre reproducció social i acumulació rendista quan aquestes apareixen. El conflicte sorgeix en comptades ocasions i encara que, en algun moment, els interessos rendistes sembla que es veuen afectats pel planejament, de forma general, és el desenvolupament d'aquest el que assegura, i encara dona noves vies, al procés d'acumulació derivat de la producció d'espai urbà.

També la política urbana sanciona un fet estructural de la política capitalista, la segregació social, i això ho realitza a partir d'entendre la renda del sòl com el factor de diferenciació social quant a l'habitatge. La ubicació perifèrica de l'habitatge social és fruit dels costos del sòl, però a més, actúa com a factor de revalorització en ser l'Estat el que inicia l'edificació en àrees perifèriques que després són acabades de construir per la iniciativa privada.

El creixement urbà, mediatitzat per l'acumulació rendista necessita, per entendre's històricament, ésser relacionat amb el pro

cés d'acumulació general realitzat a Lleida durant els quaranta anys estudiats. Així, independentment dels processos de producció d'espai dirigits a l'obtenció de rendes, es pot avaluar les necessitats d'organització espacial dels mitjans de producció i de reproducció de la força de treball. Això obliga a establir una periodització global que permeti emmarcar els trets de la política urbana en l'evolució social general que es dona a la ciutat.

Durant els anys quaranta i cinquanta l'economia de Lleida i del seu entorn iniciaren un canvi substancial marcat per l'especialització i tecnificació agrària. Són uns anys de reconstrucció però sobre tot de reconversió de la base econòmica. S'assisteix a una nova ordenació dels mitjans de producció i a l'aparició de noves formes d'acumulació: els comercians de productes agrícoles deixen d'ésser marxants dels botiguers locals i posen les seves miras en el mercat peninsular i Barcelona deixa d'ésser el mercat per excel·lència dels productes no consumits a Lleida.

Aquesta etapa inicial es consolidà a partir del decenni dels seixanta. A l'especialització fruitera se li sumà la reconversió ramadera. S'assisteix a un procés de concentració de capital que permet que siguin els comerciants fruïters, amb la nova tecnologia del fred per a guardar la fruita, i les empreses ramaderes, de venda de pinsos i directores del cicle d'estabulació del ramat, o dels grans escorxadors industrials, els directors del procés d'acumulació.

Paral·lelament apareixen noves formes econòmiques, Lleida es consolida com a ciutat de serveis, els bancs orienten l'estalvi i dirigeixen les noves inversions. Durant aquests anys l'economia --

lleidatana demanda nova força de treball, i la immigració és continuada i superior a la de l'etapa anterior. La indústria de la construcció es converteix en una de les branques de punta quant a l'ocupació de mà d'obra i quant al seu dinamisme productiu.

La segona meitat del decenni dels setanta foren anys presidits per la crisi econòmica, social i política. S'assisteix a l'intent de continuïtat de les noves formes d'acumulació però amb el llast de la crisi de sobreproducció i la manca de mercats, per una mobilització social notable i pels canvis institucionals que per Lleida comporten, a partir de l'any 1979, un Ajuntament amb majoria dels partits d'esquerra.

Aquests tres moments, reconversió econòmica, creixement i crisi tenen el seu paralelisme en similars etapes de la política urbana. A efectes operacionals s'ha dividit el període en tres moments que reflecteixen l'existència d'una certa correlació entre el procés general d'acumulació, l'acumulació derivada de la producció d'espai urbà i la política urbana.

Entre 1938 i 1957, data d'aprovació del Pla d'Ordenació Urbana és el moment de la reorganització urbana en funció de la reconversió econòmica: reconstrucció d'edificis administratius, previsió en la creació d'òrgans de l'economia urbana, reformes urbanes al centre que apunten cap a la consolidació de la ciutat de serveis, aparició de nous barris perifèrics que reben la primera onada d'immigrants del període.

Del 1957 fins al 1976 es dona a Lleida el principal creixement poblacional i edificatori derivat de la consolidació i constant --

creixement de les formes econòmiques apuntades en el període anterior. Tanmateix, la política urbana s'orienta cap a la creació d'una normativa favorable al nou creixement edificatori.

A partir del 1976, esclata la crisi, crisi exemplificada en el procés polític, encara que, com s'ha dit, precedida de certs esclats socials, que influeixen en la política urbana d'aquells moments, i dins d'una crisi econòmica important ja que el procés de creixement segueix unes pautes molt més moderades i, en alguns sectors, com el de la **construcció**, de clara recessió.

Per a cada un d'aquests períodes s'intenta a continuació analitzar com la política urbana s'adapta a les necessitats generals de la producció i de la reproducció social però sota la lògica que implanten a cada moment els grups que s'apropien de les plusvàlues derivades de la producció d'espai urbà.

4.1. RECONSTRUCCIÓ I REORDENACIÓ URBANA (1938-1957)

4.1.1. El planejament urbà

En aquest primer període no existeix planejament urbà formalitzat en un Pla d'Ordenació Urbana. Hom ha de considerar però els diferents programes i els plans sectorials realitzats com indicatius del planejament urbà del moment. En aquest sentit s'han explicat - el "Pla de Urbanización" de 1939, el Pla d'Enllaços de Regiones Devastadas de 1943, el projecte de canalització del Segre de 1945 i el projecte de portada d'aigües potables des del Canal de Pinyana de 1947. Altrament, i com document rector que ordena l'edificació durant aquests anys, s'ha de tenir en compte el Pla d'Alineacions Morera de 1925.

De fet el Plan de Urbanización de 1939 conté els altres projectes realitzats en l'època. En ell s'assenyalen les principals reformes al centre de la ciutat- remodelació del centre comercial, nova creació de l'àrea del Segre- s'assegura la funció administrativa - provincial - construcció d'edificis administratius- s'ordenen alguns punts claus que han d'afavorir el creixement econòmic - se situa el mercat de fruites fora de l'Eix Comercial, es preveu la nova

estació d'autobusos- i s'assegura un consum col·lectiu i una reproducció de la força de treball més elevada -cabal major d'aigua potable, construccions escolars, construccions d'habitatges socials.

El planejament d'aquests anys té una realització desigual però marcarà l'evolució posterior de la ciutat. Tot el que no és realitzat en el període és assumit pel Pla d'Ordenació de 1957 i la reforma del centre urbà esdevingué un dels punts claus del desenvolupament posterior.

Altrament, la normativa d'edificació és legalment orientada - pel Pla d'Alineacions Morera de 1925 que permet, en l'espai que abasta, l'edificació seguint uns criteris estrets des d'una perspectiva urbanística però rendibles per als propietaris del sòl. - L'edificació privada en els exemples més propers al centre urbà no necessita, per a materialitzar-se, de res més, mentre que l'habitatge social i per a les classes amb menys poder adquisitiu se situa fora del mateix Pla d'Alineacions.

4.1.2. La pràctica urbana.

En efecte, el Pla d'Alineacions Morera només abastava una -- part de l'àrea en edificació en aquells moments. Si tenim en comp_{te} la política de l'habitatge portada a terme hom ha de concloure que dos efectes són fruit del fer i del "laissez faire" de l'Ad_{ministració} d'aquells anys.

En primer lloc, del fer, ja que foren l'Ajuntament, adquirint sòl, i l'Estat edificant-lo els primers en saltar-se el Pla d'Ali_{neacions} establert i potenciar l'edificació dels barris d'extrara_{di}: la Mariola i Balàfia tenen el seu origen aquests anys.

En segon lloc del deixar fer, ja que enfront a la incapacitat de l'administració de donar habitatge a la població nouvinguda, la urbanització marginal és permesa, en ser ignorada per les institu_{cions} municipals i estatals: els Magraners i el Secà de Sant Pere tenen el seu origen, també, aquests anys.

Mentre es conforma la perifèria urbana obrera, d'habitatges socials i d'hàbitat marginal, el conjunt de les inversions urba_{nes} es dirigeix cap a obres de remodelació del centre comercial i de negocis i cap a la incentivació de l'edificació, invertint en obres d'urbanització en els eixamples propers, amb dinàmica edifi_{catòria} expansiva en aquells moments i on, només en comptades oca_{sions} s'hi realitzen habitatges promocionats per l'Estat. Quan això succeeix, aquests són dirigits a la demanda solvent, concretament al funcionariat, i també en aquest cas, la creació d'espai urbà perifèric per part de l'Estat (Obra Sindical del Hogar) respon a una actuació capdavantera quant a la creació de nous barris

residencials per a les classes altes. Aquest és el cas del grup sindical "3 d'abril", xalets d'alta qualitat interna i ambiental i apropiats per a la residència de l'alt funcionariat (càrrecs de l'administració, però també advocats, metges, arquitectes, etc. - que treballen a temps parcial en l'administració).

La política de sòl de l'Ajuntament es dirigeix cap a dues vessants, una, cap a la cessió de sòl als diversos departaments estatals per a la creació de la infraestructura administrativa provincial, l'altra, cap a l'objectiu d' "incentivar la edificación" mitjançant subhastes de sòl en diferents punts de la ciutat que propicien l'activitat privada de la construcció.

Quan, a causa de reformes urbanes cal expropiar sòl privat, - aquest es realitza segons acord comú, trobant-se a les actes de les Sessions Plenàries de l'Ajuntament, per exemple, diversos acords d'expropiació del mateix sòl que en el decurs del temps suposa una valoració millor per al propietari expropiat.

La doble utilització del Camp de Mart, de propietat municipal, com a sòl a cedir a l'Estat i com sòl a subhastar a la iniciativa privada exemplifica l'actuació en altres àrees de la ciutat on les transaccions de sòl són més puntuals.

La presència més permanent dels representants de la cambra de la Propietat Urbana a l'Ajuntament assegurarà que l'actuació municipal no fos contradictòria amb els interessos dels propietaris urbans. Així es facilitarà la reconstrucció reduint impostos, i quan la propietat es mostrarà disconforme amb l'actuació planificadora, - l'Ajuntament prengué partit enfrontant-se a l'Estat, i defensent

els interessos de la propietat local.

El conflicte entre l'Estat i l'Ajuntament entre 1951 i 1957, arrel de la redacció del Pla d'Ordenació és demostratiu de l'actiu tud dels Consistoris de l'època. Si bé el nou Pla d'Ordenació es mostrà prudent en el tema de les expropiacions, el fet que s'entengués que algunes vies urbanes havien d'ésser eixamplades, amb les expropiacions conseqüents de solars provocà l'oposició general de la propietat al Pla. Oposició que repercutí en un ajornament de set anys en l'aprovació, en unes garanties considerables quant a les expropiacions finalment aprovades i en la desaparició, en la redacció definitiva, d'algunes de les remodelacions previstes i -- que afectaven a la propietat privada.

Finalment, i amb aquestes garanties per al negoci immobiliari s'aprovà la nova normativa que havia de dirigir l'expansió de l'edificació durant el període de màxim creixement immobiliari de la ciutat. El Pla, doncs, un cop llimades les aspors inicials que en frontares propietat local i interessos generals de la reproducció social, servé perfectament al desenvolupament del sector de l'edificació en els anys en què es configurà l'operació immobiliària dirigida al mercat i de caràcter massiu.

4.2. CREIXEMENT ECONÒMIC, CREIXEMENT IMMOBILIARI I CONSOLIDACIÓ DE L'ESTRUCTURA URBANA DE LA LLEIDA ACTUAL (1957-1976)

4.2.1. El planejament urbà

El Pla d'Ordenació Urbana de 1957 respon a les noves característiques del procés d'acumulació a la ciutat en part seguint -- les directrius que en matèria de planejament ja havien estat establertes en el període anterior però també ampliant el marc espacial on el creixement econòmic s'havia de donar.

En l'àmbit de la producció de mercaderies i de circulació de capital, el Pla incorpora la creació dels òrgans urbans necessaris per a la producció -mercat de fruites, nou escorxador- assegura - el paper central de la ciutat en l'organització econòmica regional -estació d'autobusos- i dota de sòl industrial aquelles empreses - que potencialment han d'establir-se a Lleida o les empreses locals en expansió.

Tanmateix, en establir una zonificació urbana basada, al menys en part i com es desprèn de les característiques assignades a cada àrea en la redacció del Pla, en criteris segregadors des de la pers

pectiva social, es delimiten les característiques espacials de la reproducció de la força de treball. En un període que es preveu de creixement poblacional, el Pla estableix aquells àrees que han de servir com a residència de la població nouvinguda recolzant-se en el que ja existeix.

Es legalitzen els barris d'hàbitat marginal, permetent-se la seva nova edificació i assumint les despeses que, en matèria d'urbanització, suposa contemplar aquests barris subequipats.

S'integren en el Pla les noves àrees edificades anteriorment per la iniciativa pública i que continuen tenint una funcionalitat definida a partir de considerar-se com llocs residencials de les classes treballadores. Així, és sancionada la segregació alhora que hom preveu els mínims equipaments que cada barri ha de tenir.

Finalment, el Pla estableix el nou marc d'actuació per a l'operació immobiliària. La zonificació establerta valoritza el sòl - en forma diferencial i orienta les operacions segons es dirigeixin a l'edificació de qualitat - al centre urbà, en les noves avingudes que s'articulen al llarg del Segre, a la carretera d'Oscà - i a l'edificació d'habitatges per a les capes amb menor poder adquisitiu - als barris perifèrics sorgits de processos marginals o de l'actuació corporativa. Finalment, i recolzant-se en el creixement invertebrat del període anterior valora una part substancial de sòl entre el centre i els barris perifèrics, que esdevingué l'objecte principal del negoci immobiliari, definint, ja no per una promoció individual i no professional sinó per la promoció immobiliària entesa com a producció d'habitatges dirigits al mercat.

El planejament derivat del Pla d'Ordenació reforça la perspectiva del nou negoci de l'edificació. El Pla Parcial del Polígon Número 1 apunta cap a la remodelació d'una zona central en què l'edificació anterior més significativa era la de les cases militars i el grup sindical "José Antonio", i en la que es preveu una nova edificació, de promoció privada i on els criteris de qualitat en les ordenances d'edificació del Pla reforcen la creació d'habitatges - de qualitat.

El Pla Parcial de la carretera d'Osca permet l'ampliació del marc espacial on es desenvolupa el creixement immobiliari obrint - un nou mercat, el de la segona residència, que protagonitzen antics propietaris de sòl rural i noves societats inversores les quals hi realitzen les noves parcel·lacions.

Els plans d'actuació dels diversos alcaldes, el Pla Trienal 1962-1964 de l'Alcalde Pons, el Pla d'Actuació Sangenís (1970-1975) i el Pla Montaña (1975) poden enmarcar-se en el procés de revalorització de certes àrees de Lleida i d'orientació de l'actuació immobiliària privada.

Pons es centrà en la façana al riu del marge dret de la ciutat i en la primera ronda de circumvallació i els seus eixamples. Sangenís preparà l'expansió entorn al Gran Passeig de Ronda, en plantejar la prioritat d'urbanització d'aquesta via.

Montaña es preocupà, d'una banda, en operacions de remodelació del centre urbà i del barri vell - a la zona de Sant Martí, a la del Portal de la Magdalena- mentre que prestà atenció a la preparació de sòl allí on preveia el màxim creixement edificatori pe

rifèric -a la Bordeta i al Secà de Sant Pere.

Com en el cas del planejament principalment protagonitzat pels Consistoris locals, el Planejament estatal és sotmès a la doble lògica de la utilització de la ciutat com a suport dels processos de producció i reproducció i a la utilització de l'espai urbà com a font d'acumulació directa. L'adequació del sòl a les necessitats - del creixement econòmic és palesa en la creació del Polígon Industrial El Segre, la d'afavorir la reproducció de la força de treball en el Polígon residencial de Santa Maria de Gardeny.

En aquest últim cas, així com en el mai realitzat Polígon residencial del Canyeret, al centre urbà, hom pot establir la presència d'operacions immobiliàries com a directores del planejament. A Santa Maria de Gardeny, amb la revisió del Pla Parcial, que suposa la definitiva separació de l'àrea d'habitatges socials creada per l'Obra Sindical del Hogar respecte a l'espai que ha d'ésser substituït i edificat per la iniciativa privada. En el cas del Canyeret, substituïnt el centre vell degradat per una nova àrea, inicialment dedicada a residència, que de realitzar-se hauria suposat la creació d'un nou barri de valorització immediata si hom té en compte - la seva localització: -accessibilitat al centre comercial i de negocis- i a la possibilitat de utilització de la simbologia urbana de Lleida (situant-se entre la Seu i el Carrer Major).

4.2.2. La pràctica urbana

L'actuació municipal durant els períodes de mandat dels alcaldes Pons, Sangenís i Montaña corroboren la idea que l'anàlisi del planejament desprèn, és a dir, la supeditació a l'operació immo-biliària.

En aquest sentit hom ha analitzat les successives variacions que es van produint en la normativa d'edificació preestablerta en el Pla d'Ordenació amb la culminació, l'any 1969, que és el canvi general de les ordenances d'edificació.

Igualment, i de forma coherent amb el planejament, la espacial-ment desigual inversió realitzada en obres d'urbanització respon -també a una lògica interna que compatibilitza operacions de renova-ció del centre i del seu entorn, adequant-lo a les seves necessi-tats de circulació del capital (centre de negocis i centre comer-cial reben contínues inversions de manteniment) amb la incentivació en les àrees expansives de la ciutat, de l'edificació. Aquesta in-centivació és, però, socialment desigual; mentre les àrees d'habi-tatge edificades per la iniciativa privada, i especialment les pre-cistes per a la demanda de més capacitat adquisitiva són objecte -d'inversions constants, la urbanització als barris més perifèrics i d'habitatge obrer són objecte de les mínimes inversions en urba-nització. Així les inversions es reparteixen entre la renovació --del centre de negocis i comercial i la preparació de nou sòl, en -les zones on les operacions immobiliàries són de certa qualitat. -El successiu desplaçament de les inversions dins dels eixamples més propers al centre des dels carrers propers a la primera ronda de -circumvallació als carrers entorn el Gran Passeig de Ronda exempli

fica la correspondència existent entre l'actuació municipal i els interessos immobiliaris. De forma similar, aquesta correspondència és present en les inversions en les zones entre el riu i el centre comercial, molt especialment a l'avinguda del Segre i, dirigint tot el procés -adquisició de sòl, preparació d'aquest per l'edificació i subhasta a la iniciativa privada- en el cas del Polígon Número 1.

En el suport territorial als mitjans de producció i a la reproducció de la força de treball el protagonista fonamental és l'Estat. La creació del Polígon Industrial "El Segre" i la utilització parcial del Polígon de Santa Maria de Gardeny per l'habitatge social són les principals actuacions en aquest sentit durant el període.

L'estat però també es mostra fidel a la lògica de l'acumulació derivada de l'edificació. La planificació i posterior pràctica de l'Estat a Santa Maria de Gardeny van coherentment orientades cap a l'obtenció d'unes rendes que es maximitzen en subhastar el sòl a la iniciativa privada. Com fenomen subjacent a l'operació de nou apareix la consolidació de la segregació social, en diferenciar-se notablement les condicions d'edificació realitzades per l'Obra Sindical del Hogar de les exigides pel Pla Parcial revisat de 1976 a la iniciativa privada.

4.3. EL CANVI D'ORIENTACIONS EN EL PLANEJAMENT I EN LA PRÀCTICA POLITICA (1976-1980)

4.3.1. El planejament urbà

Els treballs de revisió del Pla d'Ordenació Urbana de 1957 començaren el 1971 éssent la legislació d'una nova llei del sòl la causa principal de l'ajornament en els treballs de redacció. És a partir de 1976 quan la redacció inicial del ja aleshores nou Pla General Municipal d'Ordenació començà a discutir-se políticament a l'Ajuntament.

Sense subvalorar la fonamental aportació dels tècnics que realitzaren el Pla, hom creu que les característiques finals d'aquest haurien estat diferents en alguns aspectes importants de no donar-se la peculiar situació d'un Ajuntament de transició i a l'espera d'unes eleccions municipals que haurien d'ésser democràtiques després de molts anys.

Sense aquesta situació és difícil comprendre la força que els moviments socials mostren a l'hora de definir-se front les línies generals del Pla, així com la permeabilitat de l'Ajuntament a l'a

portació dels veïns. S'ha de remarcar que també en aquest cas, la participació dels tècnics redactors del Pla fou clau en el diàleg entre l'administració i les associacions veïnals. Operacions frus-
trades com les del complexe "Ilerda" possiblement haurien tingut una repercussió diferent de donar-se una altra situació política.

El Pla aprovat el 1979 suposava el canvi de perspectives respecte els criteris orientadors del creixement urbà dels anys anteriors. Objectius com els de desdensificació, sutura dels nuclis urbans desintegrats i trencament de les barreres físiques que materialitzen en alguns casos la segregació, així com la idea general de reequipament urbà apareixen per primera vegada formalitzats en el planejament i es constitueixen en un fre, al menys teòric, a la lògica fins aleshores imperant, la de la supeditació dels objectius generals del planejament -atendre a una optimització territorial - dels mitjans de producció i de la reproducció de la força de treball- a les expectatives d'acumulació derivades de la utilització de la ciutat com a mercaderia.

4.3.2. La pràctica urbana

Hom entén que és conjuntament el plantejament i la praxis institucional en matèria urbana el que defineix la supeditació, o no, del creixement urbà als interessos immobiliaris. En aquest sentit, i de forma general, l'actuació de l'ajuntament de transició i del nou Consistori democràtic en l'inici del seu mandat sembla reflectir una coherència gran amb el planejament realitzat.

Tant la política d'inversions urbanes com la política de sòl han estat dirigides, en part, cap a una millor redistribució del benestar a la ciutat. Les obres d'urbanització als barris han estat, a partir de l'Alcalde Corbella i, intensificat-se, en el període Siurana prioritàries respecte a les realitzades en les àrees centrals. La política de Patrimoni de Sòl, prevista en el Pla, ha estat iniciada amb inversions importants que reforcen la perspectiva de reorganització de la ciutat a partir de millorar les condicions de vida dels habitants dels barris -adquisició dels terrenys de l'Estació de Classificació de R.E.N.F.E. per a suturar els barris de Pardiniyes amb Torre-Serona i el Becó de Sant Pere, adquisició del sòl de la via del ferrocarril i enfondiment d'aquesta, trencant amb la principal barrera que dificulta l'accessibilitat dels barris del marge dret.

Les actuacions, però, no només s'han d'emmarcar en la perspectiva de millora de les condicions de reproducció social. Planejament i praxis urbanes apunten cap a la inversió en capital fix a la ciutat que suposi l'optimització territorial de les condicions de reproducció dels mitjans de producció i de circulació de capital. Actuacions costoses i tant diverses com les d'ampliació del cabal

d'aigües per la zona industrial, o les inversions dirigides a la creació de nous òrgans urbans que potenciïn la imatge de "capital" de la ciutat com concepte director de l'economia urbana, com és, - per exemple, la potenciació dels estudis universitaris en adquirir l'edifici del Seminari per a la seva ubicació, en són exemples significatius.

4.4. RECAPITULACIÓ

Els efectes de les decisions polítiques en matèria d'urbanització responen, pels anys estudiats i en el cas de Lleida, a dos àmbits conceptuals diferents. Primer, la configuració d'una forma d'acumulació, la derivada de la producció directa d'espai urbà, - com directora de les decisions tant en el planejament com en l'actuació pràctica les opcions destinades a l'optimització de les -- condicions urbanes per a la reproducció social.

Segon, la unidireccionalitat de les opcions polítiques dirigides prioritàriament a afavorir l'apropiació de plusvàlues derivades de l'increment de les rendes urbanes, i subsidiàriament, a la creació dels més indispensables òrgans urbans i de preparació de la infraestructura de Lleida a les necessitats derivades del procés de canvi econòmic del moment, sanciona la segregació social urbana configurant-la com a element necessari de la valoració del sòl urbà creat en el període.

Hom entén que la maximització de rendes i segregació social urbana, com a factors caracteritzadors del creixement urbà a Lleida adopten, però, diversos continguts segons els moments d'estudi. Aquests estan íntimament relacionats amb el procés d'acumulació derivat de la producció d'entornament construït tal com es va definint en cada moment a Lleida des de la postguerra.

Manuel de SOLA-MORAES (1974) ha caracteritzat la urbanització marginal a l'àrea de Barcelona com corresponent a una fase del capitalisme que ell ha anomenat "prefinancer", en el qual, i en matèria d'urbanització, es dona una baixa inversió de capital en el de

senvolupament urbà. Així, la valorització de les corones externes de la ciutat, fruit de la urbanització marginal actua només com a element de guany per a aquells propietaris que parcel·len i venen els terrenys sinó que maximitza les expectatives d'ús urbà en una àrea àmplia, en tractar-se d'un creixement difús, no concentrat, i que potencialment amplia l'espai objecte de transformació.

El primer període delimitat en el cas de Lleida (1940-1957) respon a aquesta interpretació. La creació de sòl potencialment urbà no només es recolza en l'aparició de barris d'hàbitat marginal, el conjunt d'àrees destinades a l'hàbitatge de les classes socials amb menys poder adquisitiu i especialment, les ocupades per immigrants, juga un paper de valorització del sòl urbà, en fomentar-se, a partir de l'hàbitat marginal, però també des de la iniciativa municipal i estatal, el creixement horitzontal de la ciutat.

Durant aquests anys el mecanisme de formació de plusvàlues del sòl es recolza en la propietat rústega, parcel·lada il·legalment o adquirida per l'administració en determinats punts estratègics de la perifèria urbana i que actua estimulants les expectatives d'increment de renda en el conjunt de la ciutat i especialment en els hàbitats creats entre la ciutat preexistent i el nou espai construït.

La legalització de les noves àrees formades i l'ampliació jurídica de sòl urbà a la ciutat es fa necessària per tal d'articul·lar centre i perifèria urbanes. El Pla d'Ordenació de 1957 i el pla nejamet i actuació política pràctica posteriors fins l'aprovació del Pla de 1979 orienten les noves formes d'acumulació derivada de la producció d'espai urbà. Ja no és la inexistència d'una normativa de planejament i la manca d'inversions en urbanització la base

sobre la que es recolza l'obtenció de plusvàlues urbanes. Contràriament, són l'existència d'ordenances d'edificació per a tot un casc urbà delimitat legalment, la zonificació d'aquest, i per tant, la valoració diferencial dels usos i preus del sòl, la realització de plans parcials i la inversió creixent però realitzada de forma selectiva en infraestructures urbanes, on se situa el nou marc de l'acumulació de la que és objecte l'espai urbà.

La propietat rústica continua jugant un paper en l'obtenció de rendes -formació del barri d'hàbitat marginal de Llívia, parcel·lació i venda de sòl ja qualificat com urbà- però aquest es supedita i entra dins de la lògica d'una nova forma quantitativament i qualitativa diferent del procés d'acumulació i d'obtenció de plusvàlues urbanes.

La creació d'espai de consum col·lectiu i de reproducció de la força de treball realitzat per l'Ajuntament i l'administració estatal se supedita durant els anys seixanta i primer quinquenni dels setanta als interessos dels nous promotors immobiliaris, agents que de forma prioritària s'apropien de les plusvàlues derivades de la producció d'espai. Promotors que actuen, ja no realitzant un valor d'ús i, subsidiàriament, obtenint uns guanys de la venda d'espai construït, sinó actuant de forma prioritària, i professional, en el mercat de l'habitatge. En aquest sentit, planejament i pràctiques polítiques urbanes actuen incidint en la configuració de mercats socialment diferenciats del sòl i de l'habitatge. Plans d'Actuació Municipal, Plans parcials, promoció d'habitatges socials, subhastes municipals de sòl i inversions en obres d'urbanització, per separat i analitzant cada una de les intervencions planejades i la seva concreció posterior arriben majoritàriament cap a una revalorització -

del sòl que, posteriorment és rendabilitzat per l'activitat de promoció immobiliària. Durant aquest període, materialitzant-se de forma diferent que en els anys anteriors, continua essent la superedificació del procés d'urbanització a l'obtenció de plusvàlues derivades de la transformació de sòl, i això en detriment d'unes millors condicions de reproducció dels mitjans de producció i de reproducció de la força de treball. En aquest sentit, la ciutat en un moment de creixement econòmic es materialitza com punt de concentració de mitjans de producció i de força de treball i la política urbanària realitzada des de les institucions potencia, planificant i actuant sobre els problemes urbans derivats del creixement urbà sobtat, la transformació del sector edificatori, que compta en els promotors-constructors els agents que majoritàriament s'apropien de les plusvàlues urbanes.

El tercer moment, que s'inicia amb l'aprovació del Pla General Municipal d'Ordenació Urbana, i amb les discussions prèvies dels anys 1977 i 1978 inicia el que es pot qualificar de transformació en el procés d'acumulació del que és objecte l'espai urbà. Per primera vegada en tot el període estudiat, de forma clara, planejament i pràctica de les institucions que decideixen les opcions del creixement urbà s'orienten cap a una superedificació dels interessos rendistes, i d'obtenció de guany directe de la transformació d'espai, a les necessitats d'inversió en la ciutat de capital fix i de fons de consum per tal d'adequar la ciutat al paper econòmic que té assignat -suport espacial dels mitjans de producció, paper de capitalitat de les terres de ponent- i de reequilibrar especialment els mitjans de consum col·lectiu existents, incrementant-los en les àrees més subequipades sense un rerafons estretament lligat a les operacions immobiliàries. D'aquest moment hom solament ha jutjat uns

pocs elements -el Pla de 1979, les inversions urbanes realitzades i la seva distribució espacial, la política de patrimoni- que si bé permeten afirmar com a tendència pels propers anys dita supeditació del "negoci-ciutat" a les necessitats de la "màquina-ciutat", no són més que indicadors, que poden reafirmar-se o, contràriament, invalidar-se en la pràctica urbana dels propers anys.

NOTES A LA IV PART

NOTES A LA IV PART

1. Lojkin cita especialment el "fundamental artículo" d'Edmond PRÉTECEILLE (1974), "La planification urbaine. Les contradictions de l'urbanisation capitaliste", Économie et politique, núm. 326, març de 1974, pp. 94-114.
2. Una primera versió d'aquest apartat així com del següent ("La modernització de l'estructura física de la ciutat") pot llegir-se a Joan VILAGRASA (1982).
3. En l'estudi de les transformacions econòmiques en l'àrea d'influència de Lleida no es compta amb treballs unitaris que abastin la totalitat del període ni la seva evolució. Hom pot però trobar dades i avaluacions en publicacions de diferent caire, tant intencional com metodològica o disciplinar.

Entre els assaigs interpretatius del creixement econòmic lleidatà hom destaca la primera part del treball d'en Francesc -- PORTA, "Lleida, la gran desconeguda" publicat a A.A.V.V. --- (1966), Lleida problema i realitat, i el conjunt d'articles recopilats a A.A.V.V. (1971), Les terres de Lleida en la Geografia, en l'Economia i en la Cultura catalanes, especialment els de Pierre DEFFONTAINES i Josep IGLESIES.

Referències al creixement econòmic les trobem també en les -- anàlisis de geografia regional de Josep LLADONOSA (1955-1959-1965), especialment en el volum dos de l'obra, que tracta del desenvolupament demogràfic i econòmic, centrant-se en els -- anys cinquanta (dades sobre agricultura de l'any 1954), i -- d'En Josep TORTOSA I DURAN (1981), amb dades per l'agricultu

ra, bàsicament del decenni dels seixanta i inicis dels anys setanta.

Des de la perspectiva disciplinària dels economistes cal ressaltar els articles de valoració general de Ramon MORELL i - Ramon SERÒ (1970), l'article de diversos autors aparegut a - l'extraordinari de la revista C.A.U.: Lleida o la marginación, amb el títol "Lleida o el no a la industrialización" (1976), i sobretot l'estudi d'economia regional d'Ernest LLUCH i Ramon SERÒ (1970), on des d'una perspectiva d'anàlisi d'una regió homogènia basada en el fet fruiter s'analitzen, amb dades que van des dels anys cinquanta fins finals dels seixanta les característiques de la producció i llur evolució, de la comercialització i de la incidència dels preus tant en la venda en el mercat interior com en l'exportació.

L'Economia del Segrià d'En Xavier MAUREL, Ramon MORELL i Ignasi ALDOMÀ (1980) constitueix un excel·lent estudi de l'activitat econòmica tant agrícola i ramadera com industrial, encara que només referida a la comarca del Segrià, deixant --- doncs de banda bona part de l'àrea d'influència de Lleida.

4. Vegeu, per exemple els treballs de Josep LLADONOSA (1954, 1971, 1981), de Lluís DOMENECH (1965) i de Josep TORTOSA (1981).
5. Per exemple el de Francesc Porta (1966), especialment l'últim apartat, "Lleida capital, retrat d'una ciutat", i alguns dels seus articles publicats a la revista Labor, especialment en els que incideix en la "falta de estructura social" a la ciutat.

Hom també pot consultar els treballs de Simeó Miquel (1966, 1971).

6. El percentatge de població activa agrícola ha anat disminuint en el decurs dels anys. Segons Josep LLADONOSA (1981), l'any 1936, la població activa agrícola representava el 15% de la població activa total; MAUREL, MORELL i ALDOMA (1980) assenyalen que l'any 1970 el sector primari ocupava el 10,64% de la població activa, mentre el secundari era el 34,39% (del - que el 12% eren empleats de la construcció) i el sector terciari ocupava el 54,39% dels actius. Segons dades del C.I. D.C., en el padró de 1975, la població agrícola al municipi representava el 8% dels actius.

Quant a l'emigració, Josep LLADONOSA (1955-1959-1965; 1981) assenyala que el 1920 la població d'origen lleidatà era el - 58,5% i la nata en el Principat sumava el 82%. L'any 1950, - els lleidatans d'origen eren el 41,4% de la població total i els nats al Principat prop del 75%. El 1970, la població -- lleidatana nata a Catalunya era el 64% de la de tot el muni- cipi. Segons el C.I.D.C., al padró de 1975 hi figura un 47% de població d'origen lleidatà i un 65,5% de nats al Principat.

7. Aquesta interpretació hom la pot llegir a LLUCH (1970), "Una Lleida a la valenciana", i a A.A.V.V. (1976), Lleida o la -- marginación.
8. El moviment obrer lleidatà comença a tenir una certa volada amb la vaga de la construcció de l'autopista (1974). Els moviments pagesos, dirigits pel sindicat, aleshores illegal i unitari "Unió de Pagesos", protagonitzaren diverses manifes- tacions durant el decenni dels anys setanta (1975 i 1976) centrades, bàsicament, en l'obtenció de millors preus de ven- da de la fruita, i quan el "boom"fruiter comença a deixar pas

a una realitat marcada pels problemes de sobreproducció i manca de mercats. Els moviments veïnals tenen la seva primera manifestació en les protestes per un millor habitatge i unes millors condicions de vida, realitzades pels veïns de les "Casetes", àrea de barracons prefabricats existents a -Lleida entre 1967 i 1973. Durant els primers anys setanta es formen les Associacions de Veïns i la seva Federació i, com es comenta en altres apartats, tenen el seu període més actiu entre els anys 1976 i 1979, època de discussió i aprovació del Pla General Municipal d'Ordenació Urbana de Lleida.

9. B.O.E. del 26 d'octubre de 1939 i Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 19 de gener de 1940.
10. CIUDAD: "Lo que debe resolverse, un nuevo mercado", Ciudad , vol. VIII, setembre-octubre de 1956.
11. Respectivament, FUENBUENA, Angel: "El nuevo mercado de frutas y verduras, una de las obras más ambiciosas", Acento , núm. 86, octubre de 1961, el situa a la carretera d'Osca; TAREA: "Un problema que está adquiriendo caracteres de gravedad", Tarea, núm. 165, juliol de 1964, proposa la carretera de Torrefarrera; TAREA: El Ayuntamiento acepta una idea de Tarea: - El mercado de frutas se ubicará provisionalmente en los terrenos del ferial de ganado. Tarea, núm. 172, març de 1965, que el situa a l'avinguda de Pearson.
12. Francesc PORTA: "Teoría de nuestros Campos Elíseos", Labor núm. 167, 15 de juny de 1957.

13. PORTA, Francesc: "Los Campos, ¿Recinto definitivo de la Feria?", Labor, núm. 153. 20 d'octubre de 1956.
14. "Bando Norte, Bando Sur", Ciudad, Vol. VIII, novembre de 1957.
15. Cal recordar la importància que en una ciutat com Lleida tenia, i encara té, el tràfic de viatgers per autocar des dels pobles de la regió.
16. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 8 de novembre de 1944.
17. "El problema de la Estación de Autos de Línea", Labor núm. 44, 45 i 46; 18 i 25 de setembre i 2 d'octubre de 1954.
18. Op. Cit. nota núm. 17, article del 18 de setembre de 1954.
19. Op. Cit. nota núm. 17, article de 2 d'octubre de 1954.
20. LABOR: "Hacia la realización de la Estación Central de Autos de Línea", Labor, núm, 49, 23 d'octubre de 1954.
21. Op.Cit. nota núm. 20.
22. Op.Cit. nota núm. 20.
23. "De nuevo la Estación de Autos de Línea", Labor, núm. 207, 28 de febrer de 1958.
24. Acta de la Sessió Plenària de la Paeria del 25 de març de 1972.

25. Veieu, per exemple, CIUDAD, "Aberraciones urbanísticas: lo que no hicimos", Ciudad, vol. IV, gener de 1952. CIUDAD: - "Espacios libres", Ciudad, vol. V, juny de 1953. HERNANDEZ PALMES, A.: "Importante mejora urbana", Acento, núm. 6, 13 de maig de 1957. CLARO, J.: "Carencia de sentido urbanístico", Ciudad, vol XXIV, octubre-novembre de 1975.
26. LABOR: "La rambla de Aragón, ¿Rambla o Boulevard?", Labor - núm. 46, 47, 48; 2, 9, i 16 d'octubre de 1954.
27. "Nuestra Rambla", Labor núm. 41, 28 d'agost de 1954.
28. Veieu, per exemple, PIÑEIRO, J.F.: "El problema urbano de la circulación", Labor, núm. 2, 18 de novembre de 1953, com un article a favor de la desaparició de la rambla de Ferran.
29. PORTA, Francesc: "Nuestra Rambla", Labor núm. 41, 28 d'agost de 1954 i LABOR: "Labor de ocupa de la Rambla", Labor núm. - 215, novembre de 1958.
30. Veieu en aquest sentit, PORTA, Alons: "Rambla pero menos", Labor, núm. 174, 16 de març de 1957; PORTA, Francesc: "Nuestra Rambla, de nuevo la polémica", Labor, núm. 65, 12 de novembre de 1955.
31. LABOR: "La rambla de Aragón, ¿Rambla o Boulevard?", Labor núm. 46, 47 i 48; 2, 9 i 26 d'octubre de 1954. PORTA, Francesc: "Insistiendo", Labor núm. 65, 12 de novembre de 1955.
32. D'aquest projecte n'hi ha notícies d'abans de la guerra, en

els anys quaranta se'n comença a parlar de nou i fins 1963, periòdicament, surt el tema a la premsa.

33. "El túnel bajo la Seo", Labor núm. 85, 2 de juliol de 1955.
34. CLAVERA ARMENTEROS, F.: "El túnel bajo la Seo", Labor núm. 89, de 30 de juliol de 1955.
CIUDAD: "Lógica espera", Ciudad, vol. XV, desembre de 1963.
TAREA: "Lérida será atravesada de Norte a Sur por un túnel que pasará por debajo de la Seo Antigua". Tarea núm. 157, desembre de 1963.
35. En una entrevista que li fa Labor, "El túnel bajo la Seo Antigua", Labor núm. 86, 16 de juliol de 1955.
36. "Problemas a resolver en la margen izquierda del río", Ciudad vol. VI, març de 1952.
37. Arxiu Administratiu de l'Ajuntament, Secció de Foment. núm de registre 6057. 2 d'octubre de 1943.
38. SAURINA, Ernest: "El problema de la vivienda en Lérida", Tarea, núm. 34, juliol de 1953. TAREA: "José Antonio Sanchís, arquitecto de la Obra Sindical del Hogar", Tarea núm. 85, desembre de 1957.
39. "Suburbios", Ciudad, vol. IX, juny de 1957.
40. Com ha assenyalat el Laboratorio de Urbanismo de la E.T.S.A.B. (1972) ~~com~~ procés típic de creixement dels barris d'hàbitat marginal.

41. Inquietud, núm. 1, gener de 1954.
42. Els precedents en matèria d'habitatges socials són presents a Lleida en la creació de les Cases Barates" de l'època de la Dictadura de Primo de Rivera.
43. GOMÀ PUJADES, Marià: "El cascabel al gato", Ciudad, vol VIII, juny de 1956. LLADONOSA, Manuel i Josep Maria MORETÓ: "Present i futur del Cañeret", Serra d'Or, octubre de 1964.
44. Informació que recull MESTRE BARRI, A.: "El Cañeret a vista de hombre", Labor núm. 109, 17 de desembre de 1955.
45. Un article que defensa la necessitat de donar habitatge a la població del Cañeret en el mateix barri és el de CAMBRODÍ, A.: "En defensa del Cañeret", Labor núm 212, 31 de juliol de 1958.
46. "El problema del Cañeret estudiado en la última Junta de Mandos", Tarea núm. 62, gener de 1956.
47. TORRES, G.: "El problema del Cañeret pide urgente solución". Tarea, núm. 192, novembre de 1966.
48. Veieu les editorials següents: ACENTO: "Por fin, derribo del Cañeret", Acento, núm. 104-105, juny i juliol de 1963. CIUDAD: "¡Por Fin!", Ciudad, vol. IV, setembre de 1963. TAREA: "Para demoler el Cañeret se instalarán mil albergues provisionales que acogerán a sus actuales moradores". Tarea, núm.167, octubre de 1964.

49. "Inminente montaje de 150 albergues provisionales en el polígono residencial de Santa Maria de Gardeny" por la Obra Sindical del Hogar", Tarea, núm. 180, novembre de 1965.
50. Actes de les Sessions Plenàries de l'Ajuntament del 27 de febrer de 1967 (acord entre l'I.F.V. i l'Ajuntament), del 3 de març de 1967 (acord de què les "Casetes" siguin "Exclusivament" utilitzades per desallotjar el Canyeret i la presó veïa (en realitat acolliren gran quantitat de població immigrada que no havia habitat cap d'aquests llocs); del 20 d'abril de 1967, (installació de les primeres 150 "casetes"); del 20 de setembre de 1968 (notícia de la installació de 326 "casetes" més); i del 4 de febrer de 1969 (acord del canvi de denominació de "Delegación de Barriadas de Extrarradio" a "Delegación de Barriadas de Extrarradio y de Albergues Provisionales").
51. BALLESTER, M.: "Las Casetas", Diario de Lérida, 2 i 3 de desembre de 1969.
52. Diario de Lérida, 24 de juny de 1970.
53. "Una dantesca hoguera de San Juan", Diario de Lérida, 24 de juny de 1970.
54. BALLESTER, M.: " A propósito de las Casetas", Diario de Lérida, 24 de juny de 1970.
55. "Presentación de la junta de la Asociación de Vecinos del Polígono de Santa Maria de Gardeny a la Prensa". Diario de Lérida, 29 d'agost de 1970.

56. BALLESTER, M.: "Próxima adjudicación de 152 viviendas en el Polígono de Santa Maria de Gardeny", Diario de Lérida, 28 - de maig de 1971. BALLESTER, M.: "Relación de personas con - derecho a las 150 viviendas del Polígono de Santa Maria de Gardeny (Según criterio de la Junta de Vecinos)", Diario de Lérida, 5 de juny de 1971. BALLESTER, M.: "Asociación de Vecinos de Gardeny", Hoja del Lunes, Barcelona, 27 de maig de 1974.
57. TORREBADELLA: "La vivienda que ahora tengo es para mí un paliacio". Tarea, núm. 60-61, noviembre-deseembre de 1955.
58. "Casas para los pobres: el Patronato Diocesano del Hogar". Labor, núm. 121, 10 de març de 1956.
59. GENE, Salvador: "Los Mangraners, una espina para Lérida". Acento, núm.10, 13 de juliol de 1957.
GABERNET, J.R.: "Carta a un amigo de los Mangraners", Labor, núm. 214, setembre-octubre de 1958.
PERAIRE FERRER, J.: "El cinturón de espinas de Lérida". Acen-
to, núm. 98, noviembre de 1962.
60. GENE, Salvador: "El Secano de San Pedro", Acento, núm. 5, 4 de maig de 1957.
61. Op. Cit. nota núm. 59.
62. Labor, núm. 99, 8 d'octubre de 1955.
63. XAVIER: "Barraquismo", Labor, núm. 118 i 119, 18 i 25 de febrer de 1956.

64. "La immigració", Serra d'Or, núm. 133, octubre de 1970.
65. BALLESTER, Magda: "No hay agua para el Secano de San Pedro", Diario de Lérida, 4 de juliol de 1969.
66. "Una Lleida a la Valenciana", Serra d'Or, núm. 133, octubre de 1970.
67. A.A.V.V.: "Lleida o el no a la industrialización", C.A.U., núm. 39, monogràfic Lleida o la marginación, setembre-octubre de 1976.
68. ROIG, A.: "Lérida y su industrialización: la necesidad de grandes capitales", Labor, núm. 219, març de 1959.
69. "Lleida la gran desconeguda", a A.A.V.V.: Lleida, problema i realitat, Barcelona, Edicions 62, 1967.
70. Op. Cit. nota 69.
71. PORTA, Alfons: El agua ¿A quien pertenece?, Labor, núm. 96 i 97, 17 i 24 de setembre de 1955.
72. PORTA, Francesc: "El pez grande y el pequeño, la eterna historia", Labor, núm. 120, 3 de març de 1955.
73. Labor, núm. 94, 3 de setembre de 1955.
74. PORTA, Francesc: "La fábula del duro y la peseta", Labor, núm. 217, gener de 1959.

75. PORTA, Francesc: "El culpable", Labor, núm. 219, març de 1959.
76. Veieu, per exemple, CIUDAD: "Justo Homenaje", Ciudad, vol IX, abril-maig de 1959; ALONSO DE OLARTE, Luís: "Carta abierta a don Francisco Porta Vilalta", Acento, núm. 52-53, 30 de abril de 1959.
77. PORTA, Francesc: "Algo sobre nada", Labor, núm. 120., abril de 1959.
78. NADAL, Eugenio: "Ciudades de España", Barcelona, ed. Yunque, 1943.
79. PORTA, Francesc: "Concepto de ciudad", Labor núm 53, 20 de novembre de 1954.
80. PORTA, Francesc: "Nuestra falta de estructura social; dos - causas", Labor, núm. 191, 13 de juliol de 1957.
81. PORTA, Francesc: "El Segrià, contrastes". Labor, 133, 3 de juny de 1956.
82. "Lleida la gran desconeguda" a A.A.V.V.: Lleida problema i realitat, Barcelona Edicions 62, 1967.
83. Op. Cit. nota 82.
84. Serra d'Or, núm. 113, octubre de 1970.
85. núm. 39, setembre-octubre de 1976.

86. En l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 30 de novembre de 1943, hi consta l'oposició al trasllat del mercat, proposada per Regiones Devastadas i la petició al Govern Civil de que ajorni la decisió.
87. Alfons Porta Vilalta, de l'equip redactor de Labor entrà a formar part del Consistori Municipal l'any 1958, i es mantingué com a President de la Comissió d'Hisenda, fins el 1964. En l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 2 de març de 1959 es pot llegir la següent intervenció d'En Porta: "La actual Corporación, trata de frenar, en lo posible, la cesión de terrenos de su propiedad, para que el Ayuntamiento no pierda su propiedad en bienes muebles y que por el contrario, la legislación vigente va encaminada a que las Corporaciones Municipales aumenten los terrenos de su propiedad dentro del casco urbano".
88. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 3 de febrer de 1974.
89. En l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 24 d'Abril de 1939 hi figura l'encàrrec de fer un informe sobre els edificis ruïnosa de la ciutat a l'arquitecte municipal Sr. Morera. En sessió del 27 de maig de 1939 s'aprova procedir a la neteja de runes i el "paso a la Junta de Intervención". El 18 d'agost de 1939 es nombra a l'enginyer Victoriano Muñoz Oms com representant de l'Ajuntament a la Comissió Mixta Estat-Municipi d'estudi de les obres del pont i de la canalització del Segre. El 31 de maig de 1940 es presenta a l'Ajuntament el projecte del nou pont, realitzat per Amalio Hidalgo Cisne

ros, Jacinto Julio Gonzalez i Victoriano Muñoz Oms. El 16 de maig de 1942 s'ingressen 727.350 pta. a Obres Públiques "a - cuenta" en les obres del pont. També s'accepta que la rapidesa en l'obra té un criteri superior a l'econòmic, i per tant s'assumeixen possibles augments en el pressupost de l'obra. L'1 de maig de 1943 s'aprova un nou ingrés a Obres Públiques de 410.490 pta.

90. En Sessió Plenària d'11 de novembre de 1939 s'informa d'un viatge a Madrid per tal de presentar al govern el Plan de Urbanización i de que el Govern Central l'acceptà. També s'informa que el criteri del Govern era el de donar prioritat a la construcció d'habitatges protegits.
91. Projecte aprovat en Sessió Plenària del 27 d'octubre de 1939 i reafirmat el 19 de gener de 1940 en informar-se de que Llei da havia estat declarada "ciudad adoptada" i que regiones Devastadas" actuaria a la ciutat.
92. DIRECCIÓN GENERAL DE REGIONES DEVASTADAS. COMARCAL DE LERIDA: Memoria, 1950.
93. Acta de la Sessió Plenària del 15 de novembre de 1943.
94. En Sessió Plenària del 22 de febrer de 1939 s'aprovà la instal·lació de fites en els extrems del carrer Major per a evitar el tràfic rodat. En sessió del 13 de març de 1940 s'aprovà un projecte de reforma del carrer Major redactat per l'Arquitecte Clavera.

95. En l'Acta de la Sessió Plenària de la Paeria del 31 de gener de 1955 hi figura la concessió d'obres a l'empresa Hijos de E. F. Escofet per a la pavimentació i urbanització del carrer Ma jo r amb un pressupost de 650.279 pta.
96. El 26 de gener de 1946 s'aprovà el projecte de noves alineacions de la Plaça de la Catedral.
97. Hom pot consultar, en aquest sentit, l'article dels redactors del Pla Parcial, Roser AMADÓ, Joan BUSQUETS, Lluís DOMENECH, Carles KINDER, Ramon M. PUIG i Tomas POU (1982), on s'expliciten els criteris generals de la recuperació del barri vell i del Cañeret.
98. La gènesi del projecte i de la realització de la portada d'aigües potables des del canal de Pinyana es pot resseguir a partir de les Actes de les Sessions Plenàries de la Paeria: El 9 de desembre de 1943 el Consistori demanà a Regiones Devastadas l'estudi del projecte; el 30 de setembre de 1944, Regiones Devastadas presenta el projecte a l'Ajuntament. El 24 de març de 1947 s'aprovà que la canalització es fes en tuberia tancada, i que la financiació fos al 50% entre l'Ajuntament i Regiones Devastadas. El pressupost de l'obra era de 20.644.735 pta. i el projecte el signaren els enginyers Sr. Escartín i Sr. Montagut.

El 6 de setembre de 1947 s'informà de l'obtenció d'un crèdit, pel valor de les obres, del Banco de Crédito Local, així com de la concessió de les obres a la Constructora Boumà. El 10 de gener de 1948 s'informà de l'aprovació governativa del pro

jecte. El 4 de juny de 1951 s'aprovà una ampliació del pressupost de 9.424.380 pta. En l'Acta de la Sessió Plenària del 4 de juny també hi figuren els diferents pressupostos fins aleshores aprovats; inicialment, 14.663.443 pta., després, 20.664.735 pta, finalment, 30.089.115 pta. El 3 de gener del 1952 s'aprovà el pressupost extraordinari d'ampliació del -- pressupost de la portada d'aigües abans esmentat.

99. La totalitat dels components de la Comissió Tècnica redactora del Pla d'Ordenació foren segons la memòria del Pla, els següents:

President: D. Adolf Florensa, arquitecte (Accidentalment, D. Ignacio de Villalonga, arquitecte).

Vocals: D. Felipe Cabredo y Muro, enginyer de camins, canals i ports, Jefe d'Obres Pùbliques.

D. Francisco Ferrer Casamada, enginyer industrial, Jefe de la Delegació d'Indústria.

D. Mariano Laguna Redina, enginyer agrònom, delegat de l'Instituto Nacional de Colonización.

D. Ramon Escartín Bescós, enginyer militar, Jefe de la Comarcal de Regiones Devastadas.

D. Lluís Domènech, arquitecte municipal.

D. Ignacio de Villalonga, arquitecte provincial.

D. José Antonio Sanchís, arquitecte de l'Obra Sindical del Hogar.

D. Eduardo Mias Codina, enginyer industrial municipal.

D. Emilio Larrodera, arquitecte, "Especialista de urbanismo" (amb anterioritat hi figurava com vocal

D. Pedro Bidagor Lasarte, arquitecte).

D. Alejandro Allánegui Félez, arquitecte Director de l'oficina tècnica.

Secretari Tècnic: D. Pedro Roca Sugañés, "ayudante de Obras Públicas".

100. Segons A.A.V.V.: "Lleida en busca de su plan", C.A.U. núm. 39, monogràfic, Lleida o la marginación, setembre-octubre de 1976.
101. COMISIÓN SUPERIOR DE ORDENACIÓN URBANA DE LA PROVINCIA: Plan de Ordenación Urbana de Lérida, vol. II, p. 31
102. Op. Cit. nota 101, p. 32
103. Op. Cit. nota 101, p. 33
104. Op. Cit. nota 101, p. 33
105. Op. Cit. nota 101, p. 33-34
106. Op. Cit. nota 101, p. 35
107. Op. Cit. nota 101, pp. 38-39
108. Entre aquestes avaluacions posteriors hom pot citar les de - Lluís DOMENECH (1965), les realitzades per diversos autors en el monogràfic de la revista C.A.U. dedicat a Lleida (A.A.V.V. (1976): "Lleida en busca de su Plan"), les de la memòria del Pla General Municipal d'Ordenació Urbana de Lleida de 1979.
109. Op. Cit. nota 101, pp. 33-34

110. Op. Cit. nota 101, p. 11
111. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 5 de juny de 1953.
112. Acta de la Sessió Plenària del'Ajuntament de l'11 d'agost de 1954.
113. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 6 de juny de 1956.
114. ibd. nota 113.
115. Com, pel cas de Barcelona, ha estat posat de manifest per - MASSANA, C. i F. ROCA (1972), per ROCA, F. (1975) i en conjunt, pel cas espanyol, per CAPEL, H. (1975).
116. "Hablemos del Plan de Ordenación Urbana", Labor, núm. 115, 28 de gener de 1956.
117. PORTA, Francesc: "El ordenamiento de los solares", Labor, núm. 170, 16 de febrer de 1957.
118. "El Plan de Ordenación", Labor, núm. 118, 18 de febrer de 1956.
119. Op. Cit. nota 116.
120. "Número Especial dedicado al Plan de Ordenación Urbana", Ciudad, desembre de 1952. El sumari complert d'aquest número especial fou el següent:

- Editorial: "Opini3n si, ...no ruido".
- PORTA VILALTA, Alfons: "Algunas consideraciones generales".
- MATEO MONTULL, Francesc: "El ensanche de la ciudad y la propiedad inmobiliaria".
- GOMÀ PUJADES, Marià: "Donde va el mundo del urbanismo".
- PORTA VILALTA, Francesc: "El verdadero problema, su financiación".
- Gázquez, D.: "Hacia una nueva Lérida".
- "Conclusiones que en un principio fueron aprobadas en reuni3n general de propietarios con relaci3n al nuevo proyecto de Plan de Urbanizaci3n de Lérida".
- Encuesta a: Modesto Sabaté Torres, Jorge Llorens y García, - Ernesto Saurina Ager, Jaime Mayoral.
- ABADAL COROMINAS, Lluís G.: "Los que no tuvimos parte en el Plan de Ordenaci3n Urbana de esta capital".
- AGUSTÍ CLAVERIA, Llorenç: "El sentido de capitalidad".

- 121. "Conclusiones que en un principio..."
- 122. Enquesta a J. Llorens.
- 123. "Conclusiones que en un principio..."
- 124. "Conclusiones que en un principio..."
- 125. Enquesta a J. Llorens.
- 126. "Conclusiones que en un principio..."
- 127. PORTA, Alfons: "Algunas consideraciones generales".

128. PORTA, Francesc: "El verdadero problema, su financiación".
129. GÁZQUEZ, A.: "Hacia una nueva Lérida".
130. GÁZQUEZ, A.: "Hacia una nueva Lérida".
131. AGUSTÍ, Llorenç: "El sentido de capitalidad".
132. AGUSTÍ, Llorenç: "El sentido de capitalidad".
133. PORTA, Francesc: "El verdadero problema, su financiación".
134. AGUSTÍ, Llorenç: "El sentido de capitalidad".
135. PORTA, Francesc: "El verdadero problema, su financiación".
136. PORTA, Francesc: "El culpable", Labor, núm. 219, marzo de 1959.
137. DOMÈNECH, Lluís (1965); A.A.V.V. (1976) "Lleida en busca de su plan".
138. "Notas sobre la aplicación de la Ley del Suelo en Lérida", Arxiu Administratiu de la Paeria, secció de Foment, 1961.
139. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Arquitectura, 1962.
140. "Plan Parcial del Polígono Número 1", Memòria, p. 2. Arxiu - Administratiu de la Paeria, secció d'Arquitectura, any 1968.
141. "Plan Parcial del Polígono Número 1", Anejo a la Memoria: es-

- tudio volumétrico", p. 1. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Arquitectura, any 1968.
142. "Plan Parcial del Polígono Número 1, Ordenanzas Especiales". p. 4. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Arquitectura, any 1968.
143. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Alcaldia, any 1971.
144. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Alcaldia, any 1971.
145. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 28 d'agost de 1968.
146. És curiós remarcar que essent el Pla d'Actuació un programa de realitzacions d'obres d'urbanització (enllumenat, pavimentació, clavegueram, etc), el batlle, en les seves intervencions en els plens -Sangenís és molt afeccionat als discursos preliminars abans d'entrar en un tema concret- en tractar del Pla sempre fa referència als problemes generals d'habitatge, equipament, zones verdes, escolarització, etc. quan en el dit Pla no es contemplen.
147. Acta de la Sessió Plenària del 26 de febrer de 1970.
148. La difusió del Pla prengué un to propagandístic. La redacció fou publicada íntegrament pels diaris locals, La Mañana (per entregues durant tots els dies de gener de 1975), i el Diario de Lérida (el 23 de gener de 1975). El títol, en ambdues publicacions fou "Cambiar la faz de Lérida".

149. Davant la intranquil·litat de la població dels Magraners - front a la possible "desaparició" del seu barri, La Mañana (11,1, 1975) informà que segons el batlle no es realitzaria el trasvàs de població des dels Magraners a la Bordeta previst en el Pla. El mateix diari, el 21 de gener de 1975, publicà una nota de l'Oficina d'Informació Municipal tranquil·litant a la població del barri. La nota no especificava si l'enderroc dels Magraners es realitzaria o no, però posava èmfasi en què qualsevol actuació que es fes no hauria de perjudicar a la població.
150. El Pla d'Expropiació, així com el Pla Parcial d'Ordenació - del Polígon Industrial "El Segre" han estat consultats a les oficines de la Direcció General d'Urbanisme de la Generalitat a Lleida.
151. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament de
152. B.O.L. del 8 de juny de 1976.
153. Segons les cartes-informe de Pedro Bidagor, director gerent - d'Urbanització del Ministeri d'Habitatge, dirigides al batlle Francesc Pons Castellà durant els anys 1964, 1965 i 1966. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Alcaldia, 1964, 1965 i 1966.
154. Carta-informe de Pedro Bidagor a Francesc Pons del 27 d'abril de 1964 i "Plan Parcial Reformado del Poligono de Santa Maria de Gardeny - 1976. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció - d'Alcaldia, 1964, i Oficina de la Direcció General d'Urbanis-

me de la Generalitat a Lleida.

155. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament de l'11 d'octubre de 1963.
156. Cartes-informes de Pedro Bidagor a Francesc Pons. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Alcaldia, 1964, 1965, 1966.
157. "Resolución del 13 de Abril de 1977 de la Dirección General del I.N.V. por el que se anuncia Concurso para la adjudicación de parcelas". Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Alcaldia, any 1977.
158. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 7 de maig de 1977.
159. "Plan Parcial Reformado de Santa Maria de Gardeny. Estudio - Económico". Direcció General d'Urbanisme de la Generalitat a Lleida.
160. "Relación de casas del Cañeret propiedad del Ayuntamiento. 'derribadas'. 'sin derribar'. 'Relación de las que faltan adquirir i derribar'. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció de Foment, 1964.
161. Segons carta-informe de Pedro Bidagor a Francesc Pons del 28 de juliol de 1964. Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Alcaldia, 1964.
162. En un estudi sobre la imatge de la ciutat de Lleida (GRUP D'ES

TUDIS URBANS, 1982) s'assenyala el paper primordial que la Seu juga en l'estructuració de la imatge mental dels lleidatans. El Canyeret, contràriament a l'esperat, era molt poc present en els mapes mentals i en l'enquesta realitzada, pot ser per tractar-se, els enquestats, de joves estudiants, que ja no havien conegut el barri sense enderrocar.

163. "Plan Parcial del Polígon del Canyeret, 1975". Oficina de la Direcció General d'Urbanisme de la Generalitat a Lleida.
164. Realitzat amb un equip d'arquitectes on s'hi troben Lluís Domènech Girbau i Ramon Maria Puig, que també eren redactors del Pla de 1975.
165. En Sessió Plenària de l'Ajuntament del 6 de setembre de 1971 s'aprovà obrir la convocatòria del concurs d'adjudicació. El 25 de març de 1972 s'adjudicà.
166. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 17 d'octubre de 1974.
167. Pla General Municipal d'Ordenació, 1979. Memòria, p. 13.
168. Les actuacions del nou Ajuntament seguint el P.G.M.O.U. de 1979 durant els tres primers anys d'actuació es poden llegir a LLOP (1981, 1982).
169. Pla General Municipal d'Ordenació, 1979, Memòria, p. 9.
170. Del que, en acabar el primer quadrienni ha estat realitzat.

171. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 15 de gener de 1979.
172. El primer del Sr. Pau Agustín, sense títol i signat com a "Presidente de la Comisión Municipal de Urbanismo" i datat el mes de novembre de 1976. El segon amb el títol: "Plan General de Ordenación Urbana de Lleida. Aportación de las Asociaciones de Vecinos y Provincial de la Mujer". Datat el desembre de 1976. Signen l'informe les següents associacions: Balàfia, Bordeta, Cap Pont, Camp d'Esports, Eix Comercial, Il·lívia, Ma graners, Pardinyes, Portal de la Magdalena, Santa Maria de Gardeny, Secà de Sant Pere, Associació Provincial de la Dona. Ambdós informes han estat proporcionats per Na Magda Ballester.
173. Hom pot seguir el debat que el Pla suscità a la premsa a partir dels diaris següents: La Mañana, Diario de Lérida, Hoja del Lunes de Barcelona, el Correo Catalán, i La Vanguardia. Aquestes són les dates d'aparició d'articles sobre el P.G.M. O.U.: La Mañana: 10, 13 i 16 d'agost de 1975, 4 i 5 de novembre de 1975, 25 de gener de 1976, 5 de febrer de 1976, 17 i 18 de juliol de 1976, 7, 9, 10, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 28, 29, 30 d'octubre de 1976; 3, 11, 21 i 30 de novembre de 1976, 3 de juliol de 1977, 20 i 23 de setembre de 1977, 6 de juliol de 1978, 3 de setembre de 1978, 16 de gener de 1979.
- Diario de Lérida: 13 de juliol de 1976, 9, 14, 24, 29 i 30 d'octubre de 1976.
- La Vanguardia: 13 d'octubre de 1976, 20 de novembre de 1976,

16 i 20 de maig de 1980.

El Correo Catalan: 17 d'octubre de 1976, 10 d'agost de 1977.

Hoja del Lunes: 5 i 19 de setembre de 1977.

El Noticiero Universal: 15 de gener de 1979.

174. "Plan General de Ordenación Urbana de Lleida. Aportación de las Asociaciones de Vecinos y Provincial de la Mujer, p.1.
175. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 15 de gener de 1979.
176. CASTELLS (1972) expresa el valor del planejament urbà fonamentalment en l'àmbit ideològic a l'afirmar, per exemple, que "no hay que identificar planificación urbana y planes de urbanismo, si bien estos constituyen la más importante masa de intervenciones en la materia. En efecto, muy frecuentemente los planes de urbanismo, en cuanto documentos que no hacen sino expresar una doctrina o toma de posición urbanística, sin darse los medios de realización son, ante todo textos ideológicos, lo que no les resta eficacia social, pero caracteriza la intervención de lo político incidiendo no sobre el sistema urbano, sino sobre la instancia ideológica general". (p.325).
- En canvi, en treballs posteriors (CASTELLS, 1981), la política de planejament es veu immersa en el que ell anomena "la -organización urbana" que "se refiere, a la vez, a los servicios públicos, a los medios de consumo colectivo y a la estructura territorial del conjunto de las actividades económicas y sociales" (p. 74). En canvi, la "dimensión cultural, -simbólica o ideológica" segons Manuel Castells no respon, -

ara, a un nivell específic d'anàlisi, sinó que aquesta dimensió és present en tots els àmbits.

S'ha de remarcar la dificultat que des de l'anàlisi marxista hi ha d'integració dels fenòmens ideològics en un marc teòric explicatiu.

177. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 2 de novembre de 1962.
178. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 22 de gener de 1964.
179. Mentre que el canvi de zonificació fou aprovat en Sessió Plenària de l'Ajuntament del 22 de gener de 1964, el permís de parcel·lació presentat fou en canvi denegat per establir unes amplades mínimes de façana insuficients (fitxer de parcel·lacions, Oficina d'Urbanisme de la Paeria, Parcel·lació núm. 65).
180. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 7 de setembre de 1964.
181. En l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 9 de gener de 1963 hi figura la petició de canvi d'altura per a l'edifici projectat. En Sessió Plenària de l'Ajuntament de l'1 de març de 1965 s'informa del recurs presentat pels promotors contra la resolució denegatòria del Ministeri de l'Habitatge quant al canvi d'altures demanat. El Consistori aprovà recolzar la petició i posició dels promotors.
182. Per a seguir tot el procés del contenciós entre el promotor i

i l'Ajuntament hom pot llegir l'acta de la Sessió Plenària de la Paeria del 22 de febrer de 1980 on s'explicita segons la versió municipal la gènesi del problema i els intents de negociació.

183. "Propuesta de modificación de ordenanzas del Plan General de Ordenación de Lérida, aprobado por el Excmo. Sr. Ministro de la Vivienda, según comunicado de fecha 16 de Enero de 1969".
184. Op. Cit. nota 183.
185. En l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 6 d'agost de 1977 s'especifica que l'Ajuntament continuaria fins a les eleccions però només com "gestora", aprovant el que fos urgent i deixant la resta per l'Ajuntament elegit democràticament.
186. Així en l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 27 d'abril de 1939 es pot llegir: "Se acuerda officiar a la Cámara de la Propiedad Urbana interesándole que designe sus representantes en el seno de esta Comisión", referint-se a la formació de la "Comissió d'Eixample de la Paeria", i en l'Acta de la Sessió Plenària del 4 de gener de 1941 es ressenya com la Comissió d'Eixample presidida pel batlle queda formada per cinc regidors i cinc representants de la Cambra de la Propietat Urbana.

Respecte a la incidència de la Cambra de la Propietat Urbana en les decisions municipals, especialment en anys anteriors al decenni dels seixanta, també es poden contemplar les intervencions dels regidors (algunes ressenyades en apartats ante-

riors) en nom de la Cambra, defensant directament els interessos dels propietaris, especialment entre 1951 i 1957, en les discussions sobre el Pla d'Ordenació Urbana aprovat l'any 1957.

187. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 6 d'agost de 1973.
188. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 31 de gener de 1975.
189. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 8 de juny de 1949.
190. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 17 de maig de 1971.
191. Acords dels plens municipals del 10 de gener de 1978 i del 10 d'abril de 1978.
192. Per acord comú, acord del 2 de febrer de 1962.
193. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 31 de gener de 1975. La parcel·la es destina a centre administratiu. Parell a aquest acord de compra hi ha una petició al Ministeri de l'habitatge de què cedeixi gratuïtament aquelles parcel·les que estiguin destinades a centre administratiu o a serveis públics tant en el Polígon Industrial "El Segre" com a Santa Maria de Gardeny.

194. Acord del ple municipal del 10 de gener de 1978. Inicialment - es projectava l'adquisició de 46.390 m² però donat que des de 1972 (inici de les negociacions) fins el 1978, data de la compra, el preu del sòl havia augmentat des de 241 pta. el m² a 575 pta., s'acordà adquirir-ne 4.708 m².
195. Acord de la Sessió Plenària del 12 de gener de 1973.
196. Acord de la Sessió Plenària del 2 de maig de 1980.
197. Plantejament del problema, de les opcions i acord en l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 8 de novembre de 1954.
198. Acta de les Sessions Plenàries de l'Ajuntament del 14 d'octubre de 1944 i del 6 d'agost de 1948.
199. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 3 de juny de 1946.
200. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 28 de gener de 1974.
201. Valoració consignada en l'Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 30 de juliol de 1941.
202. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 3 d'agost de 1945.
203. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 3 de juny de 1946.

204. S'adjudiquen 7.388 m² per 1.558.897 pta. (Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 4 de novembre de 1961).
205. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 23 de març de 1961.
206. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 14 de setembre de 1965.
207. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 28 de gener de 1974.
208. En l'Acta de la Sessió Plenària del 2 de juliol de 1974 hi figura l'adjudicació d'algunes parcel·les subhastades podent-se comparar els preus de licitació i els preus reals de compra:

<u>núm. de parcel·la</u>	<u>preu licitació</u>	<u>preu adquisició</u>
32	1.036.056	1.550.000
33	2.391.914	4.600.100
57	1.455.430	3.131.000

209. L'any 1943 s'adquireixen a la mateixa propietària 2.758 m² a 23,5 pta. el m² cedits posteriorment a l'Estat per a construir l'edifici de l'Institut d'Ensenyament Mitjà.
210. En aquest sentit és interessant consultar el document signat pel aleshores arquitecte municipal Sr. Lluís Domènech Torres, "Relación de casas del Caserret propiedad del Ayuntamiento. Derribadas". "Sin derribar". "Relación de las que faltan adquirir i derribar". Arxiu Administratiu de la Paeria, secció de Foment, 1962.

211. Les adquisicions de sòl realitzades al Parc de les Basses d'Alpicat foren les següents, segons es troba consignat a les actes de les Sessions Plenàries de la Paeria:
- Acord de l'11 de novembre de 1960, permuta de 3.307 m² amb Ramona Puigdenoles Cabré a la que se li donà una altra -- parcel·la prop del parc en construcció.
 - Acord del 12 de juliol de 1963, pel que s'adquireix una finca a Eduard Llinàs de la Higuera per a ampliació del càmping, sense especificar la superfície adquirida.
 - Acords del 17 de setembre i del 2 de desembre de 1963 en què es permuta una finca de 1.716 m² a les Basses d'Alpicat, propietat del constructor i promotor Modest Ulier Cáncer per un solar de propietat municipal al Passeig de Ronda de 205 m² de superfície i 40.000 pta. en metàl·lic.
 - Acord del 31 de gener de 1975 en què s'adquireix una finca per 600.000 pta. a Josepa Villalonga Agelet i Joan Soria Rovira per ampliació del parc.
 - Acord del 10 de gener de 1978, en què s'adquireix a Antonia Llorens Vidal una finca de 2.610 m² a 344,5 pta. el m² (-- 899.145 pta) i a Josepa Justo Torres i Josep Gacén Justo una finca d'11.610 m² al mateix preu per m² (3.989.112 pta).
 - Acord del 27 de juliol de 1979 en què s'adquireix una finca de 47.916 m² a Antonia Llorens Vidal a 396,5 pta. el m² (-- 19.000.000 pta) i a Antoni Esera Escuer de 5.450 m² a 430 pta. el m² (2.350.000 pta).
 - Acord del 21 de març de 1980 d'adquisició a Ramona Puigdenoles Cabré de 20.904 m² a 397 pta. el m² (8.303.059 pta.).

212. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 22 de maig de 1979.
213. Explicitada, per exemple, en els següents documents: a) "Notas sobre la aplicación de la Ley del Suelo en Lérida", Arxiu Administratiu de la Paeria, secció de Foment, 1961; b) "Programa provisional de actuación del Plan de Ordenación Urbana para el trienio 1962-1963-1964", Arxiu Administratiu de la Paeria, secció d'Arquitectura, 1962.

Una política de patrimoni municipal del sòl és també defensada personalment pel regidor i president de la Comisió d'Hisenda Sr. Alfons Porta Vilalta (veure nota núm. 87).

Tanmateix és interessant observar que l'explicitació verbal o escrita d'una política de patrimoni municipal, a excepció de l'últim període municipal, a partir de 1979, només hi és existent en els anys immediatament posteriors a l'aprovació del Pla d'Ordenació de 1957, desapareixent tota referència en anys posteriors. Aquest fet potser es deu a les directrius estatals i a la repercussió general de l'aprovació de la Llei del Sòl de 1956.

214. Tal com està explicitat en el projecte d'obres d'aquest bloc. Arxiu particular de l'arquitecte José Antonio Sanchís Rodríguez.
215. En Sessió Plenària del 4 d'abril de 1975 s'aprovà la creació d'un Patronat Municipal de l'Habitatge amb una Comissió Gestora formada pel batlle Montaña (president) i els regidors Corbella i Albiñana.

En Sessió Plenària del 4 de juliol de 1975 s'aprovà l'adquisició d'un solar del barri de la Bordeta de 6.363 m², propietat dels Srs. Antoni i Lluís Jové Biosca per un preu de 5.000.000 de pta., acordant-se destinar-lo a habitatges de protecció oficial.

216. Les dades sobre inversions municipals en obres d'urbanització s'han recopilat a partir del buidatge dels llibres d'actes - dels plens de l'Ajuntament. L'obtenció d'aquestes xifres a partir de la font explicitada comporta alguns problemes quant a la seva fiabilitat i tractament. El principal és que no totes les obres ressenyades en els llibres d'actes s'han realitzat en els terminis previstos i segons el pressupost assignat; moltes vegades, l'obra s'ha anat ajornant, malgrat ésser aprovada, i el pressupost inicial, amb el temps, ha anat augmentant. Hom considera, però, que s'han pogut detectar aquestes variacions en fer una criba dels diferents projectes que van apareixent en el llibre d'actes al llarg dels quaranta anys estudiats. Quan un mateix projecte apareix dues o més vegades aprovat i pressupostat, s'ha utilitzat l'última data d'aprovació (quan hi han figurat, la de l'acord de concessió d'obra) com la vàlida, així com el pressupost que en ella es consigna.

Un altre problema és la possibilitat que algunes de les obres acordades mai s'hagin realitzat; això s'ha pogut detectar en alguns casos i hom pensa que en els llistats que aquest treball recopila són pocs els casos en què això succeeix. Finalment, s'ha d'assenyalar que en les dades referides als últims anys, específicament les dels anys 1979 i 1980, és possible que algunes de les obres pressupostades no hagin estat enca-

ra realitzades, o ho han estat en anys posteriors a 1980. -- En aquest cas s'ha optat per mantenir aquelles que hom coneix la seva posterior realització, i també aquelles que sense estar realitzades, el municipi ha expressat públicament, i en dades recents, la seva voluntat immediata de realització; en aquest últim cas, aquest fet s'indica amb una notació.

També s'ha de dir que una font més precisa respecte a les despeses municipals són els "Llibres d'Intervenció", on hi figuren les despeses reals en lloc de les pressupostades. La situació de l'Arxiu Administratiu de la Paeria, sense catalogar, i en molts aspectes absolutament desordenat ha impossibilitat la localització dels llibres d'intervenció de forma que es poguessin obtenir sèries per a tot el període estudiat, ja que només s'han localitzat, entre munts de papers i de carpetes - sense ordenar, uns pocs llibres, que fan referència a, només, alguns anys del període estudiat, i aquests no de forma correlativa.

- 217. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 5 de febrer de 1947.
- 218. Acta de la Sessió Plenària de l'Ajuntament del 8 de juny de 1967. La raó de l'ajornament, que ha estat definitiu, fou que el crèdit demanat al Banco de Crédito Local per a la realització de l'obra no fou concedit.
- 219. Tal com es mostra en l'estudi sobre la imatge de la ciutat de Lleida realitzat pel GRUP D'ESTUDIS URBANS (1982).

220. Els acords municipals de l'època de l'Alcalde Pons sobre -
obres a realitzat a les Basses d'Alpicat foren els següents:
- Acord del 21 d'agost de 1958, construcció d'una piscina, -
vestuaris i bar. El pressupost de les obres fou de 510.000
pta. assignades en el pressupost extraordinari B.
 - Acord del 7 de juliol de 1959 en el què es destinen 1.656.671
pta. del pressupost extraordinari C a obres en el parc.
 - Acord del 2 de juliol de 1960, on s'aprova el pressupost ex
traordinari D, d'1.532.800 pta. destinades totalment a la -
realització del parc.
 - Acord del 8 d'octubre de 1960, construcció de la valla de -
tancament del parc (pressupost de 724.865 pta.) i per a ves
tuaris, cuines i d'altres (pressupost de 459.934 pta).
 - Acord del 12 de desembre de 1960, construcció de vestuaris i
"segunda fase accesoria de construcción del parque", amb un
pressupost de 337.737 pta.
 - Acord del 30 d'octubre de 1961, construcció d'una piscina -
per a dones amb un pressupost de 490.961 pta.
 - Acord del 18 de desembre de 1961 de construcció d'una pisci
na esportiva amb un pressupost de 959.384 pta.
 - En Acta de la sessió Plenària del 3 d'octubre de 1962 s'esti
ma en 9.907.927 pta el cost de les obres realitzades i per -
realitzar el parc.
 - Acord del 7 de desembre de 1962, obres de construcció del
càmping amb un pressupost de 642.305 pta.
 - Acord del 22 de gener de 1964 on s'assignen 400.999 pta. per
despeses d'arbrat.

Les despeses per adquisició de sòl per l'ampliació del parc estan ressenyades en la notació núm. 211.

221. Els acords municipals en l'etapa de l'Alcalde Pons sobre -- obres d'adequació de la Seu i del Castell Principal foren - els següents:
- Acord del 3 de novembre de 1960 i d'11 de novembre de 1960, projecte del Passeig de Circumvallació de la Seu amb un pressupost de 14.000.000 pta. a finançar al 50% entre l'Ajunta-ment i l'Estat.
 - Acord del 23 de novembre de 1960, obres de sanejament de la Seu amb un pressupost de 3.110.657 pta.
 - Acord del 7 de desembre de 1962, concessió de les obres d'accés a la Seu i les de jardineria, amb pressupostos respec--tius d'1.282.370 pta. i 1.349.423 pta.
 - Acord del 7 de desembre de 1962, urbanització de la meseta de la Seu, amb un pressupost de 642.305 pta.
 - Acord del 22 de gener de 1964, pressupost de despeses de - jardineria per un total de 416.369 pta.
 - Acord del 10 de març de 1964, sanejament i concenció de les vessants de la Seu, per valor d'1.999.781 pta.
 - Acord del 18 de març de 1964, arbrat per a retenir les ves--sants de la Seu per valor de 234.607 pta.
 - Acord del 5 de setembre de 1966, enllumenat dels jardins de la Seu per valor pressupostat de 176.071 pta.
222. Obra encara per realitzar; l'aprovació inicial fou feta en -

Sessió Plenària del 30 de juliol de 1980 amb un pressupost de 223.724.000 pta. En sessió del 28 de novembre es demanà l'ajut estatal per a poder realitzar l'obra.

223. Acord del 29 de desembre de 1980 amb un pressupost de ----- 218.868.904 pta. i fent-se'n càrrec l'Estat del 50%. Per realitzar.
224. S'ha utilitzat l'expressió de Josep Maria LLOP (1982), arquitecte municipal i Cap del Servei d'Urbanisme de la Paeria, - en definir l'actuació municipal a partir de l'aprovació del Pla General Municipal d'Ordenació Urbana de 1979.
225. S'ha d'assenyalar que el Pla d'Ordenació de 1957 preveia com a actuació principal al sector una edificació a l'avinguda - del Segre que actués com a façana "del desordenado barrio" i que les ordenances del Pla establiren unes reglamentacions especials orientades cap a la construcció d'una àrea amb considerable qualitat ambiental.
226. DIRECCION GENERAL DE REGIONES DEVASTADAS. COMARCAL DE LERIDA, Memòries 1943-1950. Oficina de la Direcció General d'Urbanisme de la Generalitat a Lleida.
227. En aquest sentit és interessant consultar el document "Plan General de Ordenación Urbana de Lleida. Aportación de las - Asociaciones de Vecinos y Provincial de la mujer", específicament els documents sectorials que cada una de les Associacions de Vecins inclou com avaluació de les principals mancances en el seu barri específic.

CONCLUSIONS

CONCLUSIONS

Aquest últim capítol del treball s'ha organitzat en dues parts diferenciades quant als seus objectius. La primera estableix una periodització general del procés de creixement urbà a Lleida entre 1940 i 1980; en ella s'assenyalen, per a les dues Grans etapes en les que s'ha dividit el període, els trets que hom pensa són més característics en la comprensió històrica del procés. En el segon apartat es tracta de la validació de les hipòtesis de treball que hom tenia com a punt de partida en iniciar-se la investigació i en ell es fa referència als indicadors utilitzats en la comprovació empírica i s'estableix la correspondència existent entre les proposicions generals - inicials i els resultats obtinguts en el cas de Lleida per -- aquest període recent de la seva història, que hom considera com el de penetració i maduració del modus de producció capitalista en la producció del seu espai.

UNA PERIODITZACIÓ DEL PROCÉS DE CREIXEMENT URBÀ A LLEIDA ENTRE 1940 i 1980.

Encara que això suposi reincidir en el què ja s'ha expressat repetides vegades al llarg d'aquest treball hom vol incloure, en aquest apartat de conclusions una periodització que permeti la delimitació en el temps dels processos de transformació urbana, de canvi en la predominància dels agents socials que transformen l'espai urbà i en l'actuació de les institucions vers una política urbana. La periodització assenyala dues grans etapes del procés de creixement urbà, on les característiques d'aquest són ben diferents. Hom remarca com a data clau del -- trencament entre el primer i segon període l'aprovació, el 1957, del Pla d'Ordenació Urbana de Lleida. L'etapa anterior a l'aprovació del Pla respon a la dominància de la propietat tradicional del sòl, a formes urbanes que en general responen a baixes densitats d'ocupació (i on l'excepció seria la promoció d'habitatges de l'administració) i que sorgeixen a l'ample d'un espai on l'activitat agrària és present i a una política urbana que denota una baixa capacitat d'inversió en l'urbà (i en tot cas dirigida cap a prioritats molt concretes) i de conjunció dels interessos de la propietat i de l'actuació municipal. Hom defineix aquesta etapa com la de formació d'un nou - marc espacial d'extracció de plusvàlues urbanes.

El període posterior a l'aprovació del Pla d'Ordenació Urbana de 1957, en canvi, respon a la penetració de la propietat immobiliària, entesa com a activitat professional, a una densificació constant dels nous espais urbans (els apareguts en el període anterior) ja legalitzats pel planejament i a una

política urbana que presta especial atenció al procés d'acumulació derivat de la transformació de l'urbà, exemplificat en els estímuls i facilitats que l'administració, en la seva actuació diària, presenta per a l'activitat promotora. Hom defineix aquesta etapa com la d'intensificació de l'extracció de plusvàlues urbanes a partir de l'activitat de promoció immobiliària, recolzada en el marc espacial definit en l'etapa anterior.

Un canvi d'actitud en l'administració i també la desacceleració de l'activitat constructora es constata en els últims anys estudiats, entre 1976 i 1980. Hom creu que el canvi institucional obert a partir de la mort del general Franco conjuntament a la paulatina desaparició del què hom ha anomenat els factors estructurals del creixement urbà (estancament demogràfic i recessió econòmica) resten com a factors de comprensió del què es pot considerar el tancament d'una etapa del creixement de Lleida.

1940-1956. LA FORMACIÓ D'UN NOU MARC ESPACIAL DE L'EXTRACCIÓ DE PLUSVALUES TERRITORIALS.

La ciutat, durant aquests anys rep una onada immigratòria (es passà de 41.464 habitants el 1940 a 56.456 habitants el 1955 i 63.850 habitants el 1960) i inicia les transformacions en la base econòmica tradicional (d'abast fonamental en l'àmbit agrícola, però no encara en el sector ramader). Tots dos fets, però, s'apunten només com a prolegòmen d'un creixement posterior molt més aguditzat. En aquest contexte s'assisteix als inicis d'una transformació d'abast molt més gran al que la ciutat anterior a la guerra comprenia.

Durant els anys quaranta, els anys de la "reconstrucció", s'inicià ja un procés d'implantació puntual de la urbanització en diferents sectors que després es configuraren com a difusors del fet urbà. En la construcció de medi urbà en la perifèria de Lleida hi intervé tant l'administració realitzant els primers blocs a la Mariola (O.S.H.), a Balàfia (Regiones Devastadas), o urbanitzacions de ciutat jardí per a funcionaris al sector del Camp d'Esports (O.S.H.), com la propietat del sòl antigament rústic: els barris marginals dels Magraners i del Secà de Sant Pere, i les primeres parcel·lacions per a l'edificació suburbana a les Pardinyes Baixes i a la Bordeta. Paral·lelament, la propietat immobiliària al centre urbà i en els eixamples de formació més antiga va edificant els solars lliures i construint noves plantes en els edificis preexistents.

La política urbana d'aquests primers anys es tradueix en inversions de reconstrucció dels òrgans administratius provin

cial, en alguns projectes de readaptació urbana (canalització i guany de terres al Segre en la seva marge dreta, al centre urbà, portada d'aigües potables a la ciutat) i en afrontar una certa política d'habitatge repartida entre habitatges socials i habitatges per a funcionaris de l'administració.

En els anys cinquanta la difusió de la urbanització continua en els sectors perifèrics, ja sigui per l'obra de l'administració (O.S.H. a la Mariola, i aquesta i el Patronato Diocesano del Hogar a Balàfia, Patronato de la Vivienda Econòmica y de la Clase Media a Pardinyes i en un sector d'eixample proper al Passeig de Ronda) o de la propietat del sòl, que continuà el procés d'urbanització en els sectors marginals, ampliant-los (Llívia) i igualment en els sectors suburbans als que li suma la "urbanización Balafia" i l'edificació a la carretera de Torre-serona.

La política urbana fins a 1957 es caracteritzà per les baixes inversions en urbanització (potser a excepció dels projectes abans esmentats i que continuen en aquests anys en realització), i per la disparitat de posicions que el Pla d'Ordenació redactat el 1951 suscità entre administració central -interessada en la immediata aprovació- i l'administració local, que defensant els interessos de la propietat urbana retardà al màxim la vigència del planejament.

D'aquests anys hom vol remarcar la importància dels propietaris de sòl rústic en la transformació d'usos del sòl i en la valorització d'aquest en tota una àmplia àrea perifèrica i, és clar, amb evidents repercussions en la revalorització del sòl

central. A la dominància de la propietat tradicional del sòl com a principal agent d'apropiació de les plus-vàlues urbanes se li ha d'afegir, per a comprendre millor el procés, l'estat de formació en el què es troba, en aquells anys, el mercat immobiliari, i especialment el grup d'agents que amb posterioritat seran essencials en els processos de transformació de l'espai, els que formen la promoció immobiliària professional. -- Igualment, i com a agent rellevant de la transformació d'usos del sòl i de la configuració morfològica perifèrica hom ha -- d'esmentar el paper de l'administració, en aquells anys la -- principal promotora d'habitatges a la ciutat.

El sorgiment de noves formes urbanes respon a un contexte marcat pel creixement demogràfic, la direcció d'un procés -- d'obtenció de plus-vàlues urbanes per part dels propietaris de sòl rústic i una certa debilitat de la promoció immobiliària professional juntament amb un moment en el què la indústria de la construcció es configura com a una activitat poc capitalitzada i dispersa. Així, la parcel·lació del sòl per part dels propietaris donà lloc a formes suburbanes i marginals d'urbanització que conformà la perifèria conjuntament amb l'actuació estatal i paraoficial amb morfologies de grans blocs, en un intent, no reeixit, de solventar el problema de l'habitatge a la ciutat. La construcció als eixamples segueix els patrons de l'edificació de cases de renda de dimensions no molt grans. -- Per aquests sectors tampoc era encara arribat el moment de l'edificació de grans promocions dirigides a la venda al mercat. Hom pot afirmar que les dimensions de l'edificació també eren, doncs, en els sectors més centrals de la ciutat, producte d'una gestió majoritària dels propietaris de solars.

La política urbana es configura a partir de dos trets: incidència directa en la formació d'un nou espai urbà a edificar (blocs i grups d'habitatges de l'administració) i tolerància en la difusió del fenomen urbà directament gestionat per la propietat del sòl (barris d'habitatge marginal), i defensa municipal de la propietat front a l'interès ordenador de l'administració central.

Aquest primer moment no es pot comprendre sense la ubicació d'aquests trets definidors de la urbanització, en el context d'una formació local mancada d'una burgesia mercantil i empresarial amb capacitat d'erigir-se en classe hegemònica i on burocràcia i famílies de tradició agrària s'erigeixen en els sectors hegemònics que dirigeixen l'esdevenir de la ciutat. Hom pensa, en aquest sentit, que l'actuació de la propietat del sòl s'inscriu en un mateix esquema que el de moltes altres ciutats petites i mitjanes de l'àrea catalana. El seu paper ha estat posat de manifest, per exemple, en la ciutat de Castellet de Móra (A. de HABSBURGO, 1980), i a Sant Vicens dels Hosts (GEO TOP, 1981), per a períodes similars al de Lleida. Les anàlisis sobre Barcelona denoten una predominància de la propietat tradicional en períodes anteriors, probablement fruit d'unes estructures socials més dinàmiques impulsades pel fenomen industrial (CARRERAS, 1978; TATJER, 1973) encara que, en l'anàlisi de la formació de sectors marginals, l'època de postguerra - (d'allau immigratori i d'incapacitat pública per a solventar el problema de l'habitatge) també ha estat posat de manifest un similar paper de la propietat del sòl (MASSANA, C. i ROCA, F., 1972; SOLA MORALES, M. de, 1974). En qualsevol cas, sub-urbanització i creixement marginal d'una banda i promoció d'ha

bitatges de l'administració, d'una altra, fets que es configuren com a cabdals en l'ampliació de sòl urbà a Lleida durant el primer període establert, són processos molt més similars als casos esmentats - i hom pensa que es pot generalitzar- de les viles de l'àrea metropolitana de Barcelona que no a la -- pròpia ciutat, en la què si bé es pot detectar processos similars, aquests formen part d'una xarxa d'estratègies molt més complexa i que reflecteix elements que a Lleida només es donen en el segon període estudiat.

1957-1980. PRIORITAT DE L'ACTIVITAT IMMOBILIÀRIA EN L'EXTRACCIÓ DE PLUS-VALUES URBANES.

L'aprovació del Pla d'Ordenació Urbana es donà a Lleida en els inicis d'una nova acceleració en el procés de creixement. La població s'incrementà un 42 % entre 1960 i 1970 en passar-se de 63.850 habitants a 90.884 habitants. Entre -- 1970 i 1980 l'increment fou menor, del 17 %, arribant-se als - 106.814 habitants. En l'àmbit econòmic regional, madura la ini- cial transformació agrària (per exemple, s'inicien les exporta- cions de fruita a l'estranger), a la què se li afegix la in- troducció massiva de l'estabulació per al ramat mentre proli- feren arreu granges avícoles i porcines. La construcció es con- figura, si hom presta atenció a l'elevat percentatge de pobla- ció activa que ocupava el 1970 com a un dels sectors econòmics de més gran rendibilitat i més dinàmic.

En aquest contexte, l'aprovació del Pla d'Ordenació de 1957 es configurà com a marc legal d'actuació de la promoció immobi- liària. Durant els últims cinquanta i primers seixanta, la pro- noció professional vé representada, essencialment, pels con- tractistes d'obres que es dediquen, en un nombre creixent a - l'activitat promotora. Als noms ja habituals en la promoció, i que obeeixen a la professió de contractistes, se'ls hi van su- mant noms nous en aquesta activitat. Igualment, en els primers seixanta apareixen els primers promotors oficials que amb els anys formaren societats immobiliàries. Les cooperatives d'ha- bitatges, la banca i els promotors foranis només eren margi- nalment presents en l'inici del període. Cap a final dels anys seixanta, però, els diversos tipus de promotors professionals

ja eren presents amb força en el conjunt urbà i es mantingueren i augmentaren el seu pes específic en el conjunt de l'activitat promotora al llarg dels setanta.

Les parcel·lacions realitzades posteriorment al Pla d'Ordre nació assenyalen aquesta progressiva introducció del sector professional en la producció d'espai urbà. Així, les primeres parcel·lacions, especialment en els sectors perifèrics responen a l'actuació dels tradicionals propietaris de sòl, en canvi, i en la mesura que van passant els anys, cada vegada és més freqüent el trobar, com a peticionaris de les parcel·lacions a promotors o, conjuntament, a propietaris i promotors. Hom pensa que en aquest sentit es pot parlar d'un substancial canvi de propietat del sòl que apunta, d'una banda, cap a la concentració de la propietat, i d'una altra a mantenir una unitarietat en el procés que va des de la parcel·lació fins a l'edificació, fenomen que en els anys anteriors era només constatable en casos ben delimitats (aquells que se significaren en l'activitat de parcel·lació i només parcialment i en uns pocs casos edificaren).

Formació de la promoció professional i tendència cap a la unitarietat del procés de transformació del sòl apunten, en l'àmbit morfològic, cap a una densificació general de l'espai urbà; densificació que implica la transició de formes marginals d'edificació cap a formes suburbanes i d'aquestes cap a la integració a l'edificació d'eixample i de grans blocs. En els sectors d'eixample, aquestes últimes formes comencen a ésser molt freqüents i, en tot cas, els edificis d'habitatges, ja blocs oberts, ja cases d'eixample, incrementen substancial-

ment, de forma global a la ciutat o en cada un dels sectors delimitats les seves dimensions.

En l'àmbit d'actuació de les institucions hom pot fer referència a l'afirmació referida a la filosofia de la política urbana fins els anys setanta de C. MASSANA i de F. ROCA, (1972) de què mentre la iniciativa privada té assignat el paper de satisfer les necessitats generals, el sector públic ha de completar-les incidint mínimament en l'àmbit econòmic. En aquest sentit i amb una legislació de protecció de l'edificació privada a partir de subvencions al promotor s'assisteix a una disminució notable de la construcció d'habitatges per part de l'Estat que ja només actua amb una certa rellevància a la ciutat en construir els grups Gaspar de Portolà i Juan Carlos al polígon de Santa Maria de Gardeny i amb unes motivacions molt precises d'absorbir el dèficit d'habitatges en el que s'havia convertit en la seva plasmació material més escandalosa, "les casetes" - prefabricades. D'altra banda, administració central i perifèrica intensifiquen la seva política de subhastes de sòl a la iniciativa privada per a incentivar l'edificació, que durant aquests anys aconsegueix fàcilment la qualificació de "renda limitada" independentment de la demanda a la que van dirigits els habitatges.

Plans Parcials, programes municipals d'actuació, subhastes de sòl, inversions en urbanització reafirmen la idea d'una política de les institucions dirigida cap al recolzament de l'activitat immobiliària privada que compta, a més a més, amb una certa facilitat en el canvi de qualificacions urbanístiques a l'hora d'edificar i que es veu globalment impulsada amb el -

canvi d'ordenances de l'edificació per a tot el casc urbà realitzat el 1969, moment clau de la densificació de la ciutat i d'inicis d'operacions urbanístiques de gran abast (subhasta i edificació del Polígon número 1, renovació de l'edificació en l'Avinguda del Segre, apertura del Gran Passeig de Ronda) que definiran l'actuació immobiliària durant els anys setanta.

Hom ha afirmat repetides vegades que en els últims anys del període, marcats per l'aparició d'un consistori de "transició" primer i per un ajuntament democràticament escollit - després, però també per una inflexió en el procés de creixement palpable en l'àmbit immobiliari per l'existència d'una sobreproducció d'habitatges sense sortida ràpida en el mercat, marquen el final d'aquesta etapa de creixement de la ciutat, final en el què, per primera vegada, en l'àmbit de l'actuació política es concretitza una supeditació de l'immobiliari, de l'acumulació recolzada en la producció directa d'espai, a la consideració d'aquest com a marc o suport dels processos de producció i de reproducció social. En aquest sentit, planejament (el Pla General Municipal d'Ordenació de 1979) i pràctica urbana es mostren com a eina de supeditació dels interessos "rendistes" a l'objectiu general de maximitzar el benefici potencial que es deriva de la utilització de la ciutat com a capital fix.

LA VALIDACIÓ DE LES HIPÒTESIS DE TREBALL.

Establir unes "conclusions" implica una referència explícita als pressupostos inicials de la investigació, a la formulació de les hipòtesis i a la seva comprovació empírica. Hom partia, en iniciar-se aquest treball, de la rellevància que les diferents formes d'apropiació de l'urbà (entès com a una mercaderia) tenen en l'explicació de la configuració del medi construït en moments de creixement urbà accelerat. D'altra banda, i centrant-se en l'actuació política de les institucions, hom afirmava la concreció històrica de l'evolució de les característiques dels agents així com de les formes urbanes.

En aquest últim apartat, i prenent com a punt de referència les hipòtesis de treball iniciades hom vol remarcar el que, per a la ciutat de Lleida permet verificar els plantejaments inicials més generals.

SOBRE L'EVOLUCIÓ EN LES FORMES D'APROPIACIÓ DE L'ESPAI I EN LA PREDOMINÀNCIA DELS SEUS AGENTS D'APROPIACIÓ.

Hom afirmava, en aquest sentit, el pas des d'una inicial formació i ampliació del marc territorial d'extracció de plus-vàlues urbanes on la propietat tradicional del sòl es configurava com l'agent primordial d'apropiació fins a l'aparició de la promoció professional en el marc d'un mercat immobiliari - desenvolupat, que s'ha configurat com a principal fenomen d'extracció de plus-vàlues territorials.

La comprovació de la hipòtesi s'ha realitzat a partir de l'estudi del pas de sòl rústic inicial a sòl urbà, en les característiques dels agents que realitzen les parcel·lacions de sòl i en l'anàlisi de l'evolució del promotor immobiliari.

Quant a la introducció de nous espais en el mercat del sòl urbà hom ha constatat tres formes inicials: les que es poden - qualificar de procés marginal d'urbanització, especificades en l'aparició dels barris dels Magraners, del Secà de Sant Pere i de Llivia; l'aparició (Balàfia, Torre-serona, les Pardinyes - Baixes) o extensió (la Bondeta) de formes suburbanes de creixement, i l'edificació massiva (la Mariola) o més puntual (Balàfia, les Pardinyes Baixes, el sector de Joc de la Bola-Camp - d'Esports) per part d'organismes de l'administració o paraoficials.

Totes tres formes apunten cap als mateixos efectes: incorporació de nou sòl objecte de transformació urbana, en el conjunt de la ciutat en establir rendes diferencials.

En els dos primers casos, creixement suburbà i marginal, són directament els propietaris de sòl rústic o no urbanitzat prèviament els què en el procés de parcel·lació i venda (i subsidiàriament, edificació) s'apropien de les rendes urbanes generades. En el tercer cas, on l'Estat gestiona el procés d'urbanització, l'efecte recau també d'una forma clara en una revalorització que afecta, principalment, a les propietats que resten sense edificar però que gaudeixen de l'impacte generat per l'administració en la transformació d'espai agrícola en urbà.

L'estudi de les parcel·lacions realitzades a partir de l'aprovació del Pla d'Ordenació Urbana de 1957 permet, d'una banda, reafirmar el paper de la propietat rústica o tradicional, mentre que, d'altra banda, assenyala els moments inicials i la progressiva penetració de la promoció immobiliària professional.

Així, en els sectors suburbials i marginals la promoció de la parcel·lació obeeix de forma predominant (amb casos molt explícits com són els del Secà de Sant Pere, de les Pardiniyes Baixes o de Cap Pont) a la petició dels propietaris d'antuvi del sòl. En els sectors més centrals i, ja en les parcel·lacions més recents, arreu de la ciutat, comencen a tenir una presència important els promotors professionals, donant-se, com s'ha vist, amb molta freqüència, l'associació de propietaris i promotors.

L'evolució en les característiques del promotor immobiliari exemplifica el procés que posa en evidència com la configuració d'un mercat immobiliari amb forta presència de l'actuació

professional supedita l'activitat del propietari a les necessitats de la gran promoció. Així, en un primer moment, d'un conjunt de promotors que actuen realitzant valors d'ús i de propietaris amb promocions immobiliàries de grandor limitada sobresurt com a, pràcticament, gran únic promotor d'habitatges, l'administració. En aquests anys la promoció professional privada és encara en formació i la seva actuació dèbil respecte el percentatge de participació en l'edificació global. En canvi, i de forma progressiva, per als últims anys estudiats, -- l'activitat de promoció entesa com a un valor d'ús decau en els seus percentatges de participació en l'edificació de la ciutat, incrementant-se la producció d'habitatges immersa en el mercat immobiliari i amb protagonisme creixent del professional, primer, i de les societats immobiliàries o entitats amb recolzament financer, després.

SOBRE LA DEPENDÈNCIA DE LES FORMES MATERIALS DE LA CIUTAT DE
L'EVOLUCIÓ EN LES FORMES D'APROPIACIÓ.

Hom afirmava que les formes adoptades pel creixement -- urbà en cada moment del període depenien, fonamentalment, de la predominància de la propietat tradicional del sòl o de la promoció professional immobiliària com a agents d'apropiació de l'urbà i que en la mesura que les formes urbanes més madures de producció d'espai urbà eren presents en el mercat immobiliari, s'assistia a una transformació de les morfologies urbanes preexistents consistent en llur integració a formes de producció a gran escala, amb una progressiva densificació de l'espai urbà.

La comprovació de la hipòtesi s'ha realitzat a partir de l'estudi de l'evolució de les característiques morfològiques de l'edificació, de forma global per a tota la ciutat i per a cada un dels sectors diferenciats d'aquesta.

Els indicadors utilitzats han estat el nombre mig d'habitatges per promoció construïts, el nombre de plantes de les edificacions, les superfícies construïdes i de solar. L'evolució de tots aquests elements denota un progressiu increment en la grandor de l'edificació; increment anual en l'índex d'habitatges per expedient, augment del percentatge de participació de l'edificació amb un nombre elevat d'habitatges respecte de la petita promoció, increment de l'edificació amb un elevat nombre de plantes i, igualment de les superfícies.

L'estudi per sectors de la ciutat recolza la visió general: suburbanització dels barris marginals; densificació i -

aparició de grans blocs en els sectors d'origen suburbà; increment de la grandor de l'edificació en els eixamples. I aquesta variació en les característiques de l'edificació es dona en -- els anys més àlgids del procés de creixement urbà, de forma -- substancial en els dos últims decennis estudiats, quan els -- grans edificis d'eixample i els blocs es consoliden com a forma més freqüent d'edificació i quan es dona, també, un més gran percentatge de construcció d'habitatges respecte a tot el període estudiat.

El promotor immobiliari, és a dir, aquell que essencialment defineix les formes d'edificació en decidir les seves característiques, es delimita com a agent primordial en l'evolució de les morfologies abans explicitades. L'increment en el nombre d'habitatges per expedient respon a la progressiva formació * del promotor professional. En els primers moments d'incidència d'aquest, quan són alguns contractistes d'obres i alguns propietaris del sòl els que prioritàriament representen el sector immobiliari professional privat, i quan els primers encara no denoten la seva potencialitat posterior, les edificacions encara responen als patrons d'una construcció amb inversions baixes de capital i poc tecnificada. La seva actuació es centra en "cases de renda" o bé en el creixement suburbà, unifamiliar o de pocs habitatges per edifici, i no es diferencia, de forma substancial de la promoció dels petits inversors o propietaris amb actuacions puntuals. A la definitiva professionalització, en l'àmbit immobiliari de molts contractistes d'obres se li afegeix, ja en els moments de maduresa del creixement urbà, l'actuació de promotors que capten inversionistes i de societats - promotores, de cooperatives d'habitatges, de filials bancàries

i de la promoció forània. És en aquests moments quan les formes d'edificació incrementen les seves dimensions i inicien la -- transformació en profunditat dels sectors començats a edificar en anys anteriors. Si hom presta atenció al pes específic de la promoció professional, en qualsevol de les seves vessants, en la construcció dels edificis amb un gran nombre d'habitatsges o, simplement, al pes que adquireix aquesta per al conjunt de la ciutat i en tots els sectors urbans en creixement durant els dos últims decennis hom haurà de concloure que el canvi en les característiques de l'edificació és un fenomen estrictament - lligat al canvi en les característiques de la promoció i que en la mesura que la presència de la gran promoció es configura com a element cabdal del mercat immobiliari, l'evolució en les formes de l'edificació va transformant el paisatge urbà.

Un sector de l'edificació no respon a aquests patrons d'interpretació. Es tracta de la promoció a causa de l'administració i a altres organismes recolzats per aquesta. La seva actuació es convertí en avançada d'unes formes urbanes amb predominància dels grans blocs en el procés de densificació que després assumí la iniciativa privada professional. El paper de - l'administració com a promotora però, i al marge de la seva incidència en el problema de l'habitatge, no es pot deslligar de la seva actuació com a inductora de l'edificació de la gran - promoció, creant nous espais que després acaba d'edificar la iniciativa privada (Mariola, Santa Maria de Gardeny) o incidint en la transformació dels sectors suburbans en àrees urbanes posteriorment densament edificades (Balàfia, les Pardinyes Baixes).

SOBRE EL PAPER DE LES INSTITUCIONS EN LA DEFINICIÓ I ORIENTA
CIÓ DELS PROCESSOS D'ACUMULACIÓ DERIVATS DE LA TRANSFORMACIÓ
D'ESPAI URBA.

Hom afirmava, en la caracterització dels efectes de les decisions polítiques que afecten a l'urbà, la supeditació de la política de les institucions a les estratègies d'obtenció de plus-vàlues urbanes en els processos de creixement.

Com a elements per a la corroboració de l'afirmació anterior, s'ha analitzat d'una banda, la política de planejament municipal i estatal i d'una altra, s'ha estudiat l'actuació pràctica diària d'aquests organismes en matèria urbana: la normativa de l'edificació, canvis generals de les ordenances, política de sòl, d'habitatge, inversions en infraestructura urbana i en mitjans de consum col·lectiu.

Hom ha destacat, en primer lloc, que permisibilitat urbanística i promoció d'habitatges de l'administració en sectors de la perifèria urbana sense edificar havien actuat, en els primers moments, com a elements inductors de l'ampliació i formació del mercat del sòl, en l'etapa de creixement que -- s'inicia en la postguerra. Altrament, els interessos de la propietat del sòl, són, en aquests anys, directament repre-- sentats a la Paeria per membres de la Cambra de la Propietat Urbana en la seva qualitat de regidors. L'administració municipal es demostra, en aquest sentit, com a reguladora dels - interessos de la propietat front als pressupostos de planejament estatal i es configura com a salvaguarda dels interessos rendistes en arribar a formules integradores front a les ex-

propiacions que es derivaren del nou pla d'ordenació que després de repetits ajornaments s'aprovà (amb ultimatus per part del govern central) el 1957.

Aquest marcà el moment de transició cap a la predominància del promotor immobiliari professional com agent principal d'apropiació de les plus-vàlues obtingudes amb la urbanització. El pla de 1957 sancionà (en qualificar-lo i diferenciar-lo) el nou espai a transformar fruit de l'actuació dels anys anteriors. El planejament derivat del pla d'ordenació apunta cap a la redefinició del mercat immobiliari segons la demanda prevista (segona residència en la carretera d'Osca, habitatges d'alt standing en el Polígon número 1 en el planejament parcial de l'Ajuntament; concentració dels sectors d'habitatges social a Santa Maria de Gardeny, remodelació del centre en el frustrat pla del Canyeret, en l'actuació en polígons estatals).

La pràctica diària de l'administració incentivà l'actuació immobiliària privada: canvis en les ordenances d'edificació, subhastes de sòl municipal i estatal a la iniciativa privada, inversions selectives en urbanització orientades cap a la valorització dels nous espais a edificar (apertura del passeig de Ronda i urbanització d'aquest i dels sectors més propers a ell com a fet més significatiu en l'expansió immobiliària des de finals dels seixanta).

Mentre es dona un procés de creixement elevat (creixement demogràfic i "boom" econòmic), planejament i inversions en capital fix apunten prioritàriament cap a una revaloritza

ció del sòl i orientació de les inversions immobiliàries privades. Només, en finalitzar el període, quan s'estanca el -- creixement demogràfic i s'inicia una relativa crisi en l'economia urbana, i en el marc d'un nou pla d'ordenació, l'actuació política apunta, amb prioritat i per primera vegada de - forma global, a supeditar els interessos derivats de la transformació urbana, a la utilització de la ciutat com a suport dels processos de producció i de reproducció social: planejament que aporta com a criteris bàsics la desdensificació, el reequipament i l'atenuació de la segregació social urbana, a més de potenciar el paper de la ciutat com a capitalitat regional i de dotar-la de nous espais de producció; pràctica - urbana que acaba amb les subhastes de sòl a la iniciativa privada i que apunta cap a la creació d'un patrimoni municipal de sòl, reformes urbanes al centre (entès com a nus i punt - d'afluència de la població regional), rehabilitació dels sectors més degradats del barri vell, dotació de serveis i d'infraestructura en els sectors perifèrics més subequipats.

No es pot apuntar, únicament, el canvi polític, (ajuntaments democràtics escollits) com a element de transformació de l'orientació en la política urbana, encara que aquest fet hom el pot considerar cabdal en la comprensió històrica de - l'evolució de la ciutat. Malgrat la manca de perspectiva, en parlar d'aquests últims anys del període, tan recents, hom vol apuntar com a idea d'interpretació de l'evolució urbana més recent, la menor rellevància de l'acumulació derivada de l'immobiliari en la definició del procés general d'acumulació en aquells moments en què el creixement urbà desaccelerà els -- seus ritmes i per tant el seu impacte en l'ampliació de la - ciutat, és menor.

CREIXEMENT URBÀ I AGENTS DE PRODUCCIÓ DE L'ESPAI:

EL CAS DE LA CIUTAT DE LLEIDA, 1940 - 1980.

APÈNDIX

JOAN VILAGRASA I IBARZ

APENDIX NÚMERO 1.

UNA BIBLIOGRAFIA SOBRE EL FET URBA A LLEIDA.

Al llarg de l'elaboració d'aquest treball, hom ha hagut de consultar una bona part de texts que en un moment o altre i des de perspectives molt diferents, fan relació a aspectes relacionats amb el creixement urbà de la ciutat. En els moments inicials d'elaboració, hom procedí a un buidat sistemàtic d'articles apareguts a les diferents revistes no diàries locals, treball que hom incrementà, amb consultes a treballs històrics, econòmics i geogràfics diferents que tractaven de Lleida. El volum de fitxes bibliogràfiques anà així augmentant. Hom creu que pot ésser d'utilitat per a l'estudiós del fet urbà local, tenir a la seva disposició aquestes referències i aquesta és la raó del present apèndix bibliogràfic sobre la ciutat de Lleida.

La bibliografia aquí presentada no és, però, una bibliografia temàtica en el sentit estricte del terme. Hom ha delimitat sis apartats que donen una coherència a les referències existents. El primer sobre treballs d'història local o de divulgació històrica, on es poden trobar notícies sobre el desenvolupament urbà de Lleida des del segle XVII, i amb especial incidència pels segles XIX i XX, a més dels texts amb referència a la història general de Lleida que abasten èpoques molt anteriors.

El segon apartat recull els articles i llibres sobre economia, demografia, geografia i societat. Alguns són molt específics quant a la temàtica estudiada, la majoria, però, tracten de diversos aspectes que fan difícil un enquadrament més específic en una matèria concreta.

El tercer apartat agrupa aquells treballs amb referència

estricta al planejament i a l'urbanisme, on en la majoria de casos hi són presents els tècnics del planejament o bé organismes oficials.

El quart apartat agrupa les referències de guies, ja siguin "callejeros" o guies històriques o literàries existents de la ciutat. Hom pensa que el cinquè i sisè apartats tenen una utilitat específica més com a font per a l'estudiós que no com a referència bibliogràfica de consulta, ja que es tracta d'articles de premsa; en el cinquè apartat fins al 1933 i en el sisè a partir d'aquesta data, on els diferents autors o les editorials de les revistes locals analitzen, reflexionen i prenen posició davant de problemes concrets de l'actuació municipal, de l'estat urbanístic de la ciutat, a més de donar notícia en molts casos de realitzacions concretes. En el sisè apartat, el de referència estricta al període estudiat en aquest treball, i per tant el que s'ha analitzat amb més detall, s'ha afegit entre parèntesi i després de la fitxa bibliogràfica -i en els casos on el títol de l'article no és prou explícit- la temàtica de la qual tracta o l'àrea de Lleida a la que es refereix per a poder així, si hom ho desitja, procedir a una selecció més ràpida.

Cal assenyalar, en aquesta introducció a l'apèndix bibliogràfic el valor desigual de les referències, aguditzat en els dos últims apartats. En aquest sentit, hom creu que bona part de les referències s'han de valorar en un context més general, el d'una línia editorial, (casos de les editorials de Ciudad, Acento, Labor o Tarea) o el d'una posició continuada front als problemes de la ciutat (com la dels germans Porta o de l'arquitecte Marià Gomà Fujades, per exemple).

HISTÒRIA I DIVULGACIÓ HISTÒRICA.

- ABADAL COLOMINAS, Luís G. "Los transportes. Algunas notas de su evolución en el siglo XIX y el progreso durante la primera mitad del siglo XX", Ciudad, vol. III, 1951, - fascicles 1 al 12.
- ABADAL COLOMINAS, Luís G. "La banquetta", Ciudad, vol. VII, - 1955, fascicle 11.
- ABADAL COLOMINAS, Luís G. "Una visión de Lérida recién transcurrida la primera mitad del siglo XIX", Ciudad, vol. - VIII, 1956, fascicle 1.
- ABADAL COLOMINAS, Luís G. "Nuestra ciudad en 1865", Ciudad, - vol. VIII, 1956, fascicle 2.
- ABADAL COLOMINES, Luís G. "La antigua parroquia de S. Juan en la principal plaza de la ciudad en el año 1868", Ciudad, vol. VIII, 1956, fascicles 3-4.
- ABADAL COLOMINES, Luís G. "Algunos antecedentes relativos a - Ferias y certámenes de carácter Agrícola-Ganadero que tuvieron lugar en nuestra capital", Ciudad, vol. VIII, 1956, fascicle 9.
- ABADAL COLOMINES, Luís G. "Ayer y hoy: La exposición agrícola que se celebró en Lérida el año 1864 y algo sobre el éxito de la realizada este año", Ciudad, vol. VIII, 1956, - fascicle 10.

- ABADAL COLOMINAS, Luís G. "El puente de hierro sobre el Segre inaugurado en 1911 y volado durante la Guerra de Liberación", Ciudad, vol. IX, 1957, fascicle 6.
- ABADAL COLOMINES, Luís G. "El resurgimiento y progreso del antiguo pueblo de Vilanova de l'Horta, Vilanoveta después y ahora, por corrupción de lenguaje "La Bordeta", que se inició en el año 1911", Ciudad, vol. X, 1958, fascicle 2.
- ABADAL COLOMINES, Luís G. "La metalurgia leridana, fábricas y talleres existentes des del siglo XIX", Ciudad, vol. X, - 1958, fascicles 10 i 11.
- ALMACELLAS, Pedro, "La calle Cabrinety", Ciudad, vol. XII, juliol 1960.
- ALMACELLAS, Pedro, "Campos Elíseos", Ciudad, vol. XII, nov. - 1960.
- ALMACELLAS, Pedro, "El arco del puente", Ciudad, vol. XIII, - juliol 1961.
- ALMACELLAS, Pedro, "Los puentes", Ciudad, vol. XIII, nov. 1961.
- ALMACELLAS, Pedro, "El viejo camino de la Bordeta", Ciudad, vol. XV, febrer 1963.
- ALMACELLAS, Pedro, "El campo de deportes", Ciudad, vol. XV, - juny 1963.

- ALMACELLAS, Pedro. "Alumbrado Público", Ciudad, vol. XVI, -
maig 1964.
- ALVAREZ PALLAS, J.M. Lérida bajo la horda, 1934-36-38 , Ll.
Imp. Prov, 1941.
- ALVAREZ PALLAS, José M. Lérida bajo el dominio de los france-
ses (1810-14) , Ll. Guimet, 1944.
- ALVAREZ PALLAS, José M. Lérida en la guerra de la Independen-
cia. Aportaciones a la Hª. de la ciudad , Ll. Ilerda, 1947.
- ALVAREZ PALLAS, José M. El Marqués de Blondel y la ciudad de
Lérida , L. Artes Gráficas Ilerda-P. Guimet, 1948.
- ALVAREZ PALLAS, José M. Nuevas aportaciones a la bibliografía
ilerdense del Siglo XVIII , Ll. Artis, 1949.
- ALVAREZ PALLAS, José M. "Estampas leridanas del ayer", Ciudad,
vol. XI, abril-maig 1959.
- ALVAREZ PALLAS, José M. El ayer que fué. Estampas leridanas ,
Ll. Ilerda-Guimet, 1960.
- MANUEL I. de ASED i VILAGRASA, Un folleto sobre la toma de Lé-
rida por los franceses editado en Zaragoza el año 1810 ,
Lleida, Imprenta Escuela Provincial, 1963.
- AUNOS, Eduardo. Hombres y ciudades , Madrid, Afrodisio Aguado,
1944.

- AUNOS PEREZ, Eduardo. "Historias de las ciudades", Madrid, Editora Nacional, 1942.
- CASES LAMOLLA, M. " habla del arquitecto Argilés", Labor, 207, 28-2-58 p 10.
- CASES LAMOLLA, Manuel. "La restauración de la Paheria, obra maestra del arquitecto Ramon Argilés", Labor, 208, 31-3-58.
- CASES LAMOLLA, M. "El general Blondel y la "Casa Mensa"", Labor, 211, 30-6-58.
- CIUDAD, "Tres puertas y tres épocas definidas", Ciudad, Ll. 1951, vol. III, fascicle 1.
- CIUDAD, "Al cumplirse los cincuenta años de la gran riada del Segre, ocurrida el 22 de Octubre de 1907", Ciudad, vol. VIII, 1957, fascicle 10, p. 148.
- CIUDAD, (J.P.), "Obras públicas del ensanche en 1860. El derribo de la muralla del Carmen", Ciudad, vol. X-XI, 1958.
- CIUDAD, "Lérida durante la época fernandina (1814-33)", vol. XI, febrer 1959, març 1959.
- CIUDAD, (P.A.), "La riada del Segre", Ciudad, vol. XIII, Agost 1961, p. 125.

- CIUDAD, "De "la banqueta" a la Avenida de Blondel", Ciudad, vol. XIV, Maig 1962, p. 69-70.
- CLAVERA ARMENTERO, Fco., "Ramón Argilés, arquitecto leridano", Labor, 206, 31-1-58.
- COMPTE, Albert, "Aspectos geográficos de la huerta de Lérida" Ilerda, núm. XV, 1951, pp. 17-51.
- ESPINAL y GARCIA, Bernardo, Atlante español o descripción general geográfica, cronológica e histórica de España. Corregimiento de Lérida. Capítulo VI, Madrid, Hilario Fentós, 1783.
- FERNANDEZ GALAR, Alberto, Lérida, el primer plano, Ll, I. Provincial, 1965.
- GAYA i TOMAS, Manuel, "Ayer "La Banqueta"; de ahora en adelante "Avenidas del Segre y de Blondel"", Ciudad, vol. X, 1958.
- GIVANEZ MAS, Juan, Contribución a la bibliografía ilerdense, Ll. I.E.I., Imp. Provincial, 1944.
- HERNÁNDEZ PALMES, Antonio, "El Arquitecto Ramón Argilés Bifet", Ciudad, vol. III, fascicle 7, 1951.
- HERNÁNDEZ PALMES, Antonio, Lérida entre Aragón y Cataluña, en la geografía y en la Historia, Ll. Artis, 1963.

I.E.I. Expansión histórica de la Guerra de la Independencia en Lérida, (Catàleg), Ll., I.E.I., 1948.

LARA PEINADO, F., "Los historiadores de la ciudad de Lérida (Siglos XIII-XIX)", Ilerda, núm. XXXVI, 1975, pp. 273-304.

LLADANOSA I PUJOL, Josep, Compendio de la historia de Lérida, Ll. La editora Leridana, 1948.

LLADANOSA I PUJOL, Josep, El desarrollo urbano de L. a través de la historia, Ll. Artis, 1954.

LLADANOSA I PUJOL, Josep, La ciutat de Lleida, Barcelona, Ed. Barcino, 1965, 3 vols.

LLADANOSA I PUJOL, Josep, "El centenario del ferrocarril (1860) nos evoca el antiguo Mercadal de Lérida", Ciudad, vol. XI, noviembre 1959.

LLADANOSA I PUJOL, Josep, "Viajeros extranjeros que visitaron Lérida en el Siglo XVIII", Acento, núm. 100, 1-II-1963.

LLADANOSA I PUJOL, Josep, "Como se formó el paseo de Fernando, lugar predilecto de los leridanos hasta la construcción de los Campos Elíseos en 1864", Ciudad, vol. XVI, juny 1964.

- LLADANOSA I PUJOL, Josep, Las calles y plazas de Lérida a través de su historia, Lleida, Ed. Ilerda-Guimet, 1961-1978, 5 vols.
- LLADANOSA I PUJOL, Josep, "Ensanche de la ciudad", Ciudad, - vols. XX, XXI, XXII, XXIII, XXIV, XXV, XXVI, XXVII, 1968-1975.
- LLADANOSA I PUJOL, Josep, Naixement de Lleida Contemporànea, Barcelona, R. Dalmau ed., 1969.
- LLADANOSA I PUJOL, Josep, Repertorio bibliográfico ilerdense, Lleida, Imp. Esc. Provincial, 1970.
- LLADANOSA I PUJOL, Josep, El barrio de Mayals y la ciudad de Lérida (1754-1765), Lleida, Tipografia Selecta, 1971.
- LLADANOSA I PUJOL, Josep, Història de Lleida, Tàrrrega, 1972, 2 vols.
- LLADANOSA I PUJOL, Josep, Noticia histórica sobre el desarrollo de la medicina en Lérida, Ed. Col.legi Oficial de Metges. Gràfiques Larroya, Lleida, 1974.
- LLADONOSA I PUJOL, Josep, Història de la Ciutat de Lleida, Barcelona, ed. Curial, 1981.

- LLLEIDA, (J)., "Lleidatans d'ahir i lleidatans d'avui. Manuel Fuster i Arnaldo (1808-1869)", Lleida, núm. 50, juliol 1927.
- LLOBET REVERTER, Salvador, José Aparici y los pueblos de la provincia de Lérida en el Siglo XVIII, Lleida, I.E.I., 1947.
- MESTRES PINTÓ, Fco., Contribución al estudio histórico de la formación y la higiene en Lérida y su comarca, Lleida, Artis, 1951.
- MONTULL, Lluís, "Inauguració dels Camps Elisis. 12 de maig de 1864", Lleida, núm. 50, juny? 1927.
- MONTULL, Lluís, "Explosió del Polvorí del Castell Principal. 15 de juliol de 1812", Lleida, núm. 52, 25-7-1927.
- MONTULL, Lluís, "Enderrocament de l'antiga església de S. Joan i urbanització de la Plaça de la Constitució. 19 d'octubre de 1968", Lleida, núm. 60, 25-11-1868.
- MUT REMOLA, Enrique, "El Ayuntamiento de Lérida en 1860", Ciudad, vol. XIII, setembre 1961.
- OLIVES Y ROCA, Mariano, Lérida en la primera mitad del Siglo XIX, Lleida, Escuela Provincial, 1944.

- OLIVES ROCA, Mariano, "Lérida en la primera mitad del Siglo XIX", Ilerda, núm. II, fascicle I, pp. 35-70.
- ORTIZ DE VALDES, Fernando, Noticias históricas y topográficas de la insigne ciudad de Lérida (1644), Ed. faccsímil de 1976 a càrrec de F. Lara i Peinado, Gráficas Lanosa, Lleida, 1976.
- PEREZ DE PUERTAS, Concepción y NADAL GAYA, Juan Manuel, El Ayuntamiento de Lérida, Lleida, Artes Gráficas Ilerda, 1961.
- PEREZ DE PUERTAS, Concepción y NADAL GAYA, Juan Manuel, El Ayuntamiento de Lérida, Lleida, Artes Gráficas Ilerda, 1972, 2na. Edició.
- PLEYAN DE PORTA, Efemérides leridanas recogidas y ordenadas por Pleyan de Porta, Lleida, I.E.I., 1945.
- PLEYAN DE PORTA, José, "Efemérides leridanas", Ilerda, núm. III, fascicle I, pp. 169-289.
- PLEYAN DE PORTA, José, Diccionario geográfico, estadístico, etnológico, histórico de la provincia de Lérida, Lleida, Impremta Casa de la Misericòrdia, 1889.
- PORQUERAS MAYO, Alberto, "Lérida en tres viajeros del Siglo XIX", Ciudad, vol. XV, abril 1963.

- PRIM Y TARRAGÓ, A., Casas viejas de Lérida, Lleida, C. Misericòrdia, 1983.
- ROCA, Luís, Fastos ilerdenses. Colección de efemérides pertenecientes a la historia de la ciudad insertas en el almanaque de Lérida de 1873, Lérida, Sal e hijo, 1872.
- ROCA LLETJOS, Salvador, "Una descripció de Lleida del Segle XVIII", Vida Lleidatana, núms. 98, 99, 100, oct, nov, - desembre 1930.
- SANAHUJA, Pedro, Historia de la beneficencia de Lérida, Lérida, Escuela Provincial, 1944.
- SERRA RAFOLS, E., "La història econòmica de Lleida", Vida Lleidatana, setembre 1929.
- SOL CLOT, Roman, 150 años de Prensa Leridana, Lleida, Imp. Escola Provincial, 1964.
- SOL I CLOT, ROMA, Lleida i el fet nacional català (1878-1911), Barcelona, Ed. 62, 1978.
- SOL CLOT, Roman i TORRAS GRAELL, M. Carme, Historia de un canal 1147-1974, Lleida, Artis, 1974.
- TARRAGO PLEYAN, José A., Índice de la bibliografía ilerdense, Lleida, I.E.I., 1949.

TARRAGO PLEYAN, José A., Nueva miscelánea de bibliografía iler-
dense, Lleida, Imp. Escuela Provincial, 1962.

TARRAGO PLEYAN, José A., Una encuesta de interés geográfico en
el Siglo XVIII. Visión de Lérida en el año 1747, Lleida,
Imp. Escuela Provincial, 1969.

TORRES GRANELL, M.C., Evolución histórica del puente de Lérida,
Lleida, Estudios Gráficos, 1968.

VIADIU I VENDRELL, Fco., Delegat d'ordre públic a "Lleida la
roja", Barcelona, R. Dalmau ed., 1979.

DEMOGRAFIA, ECONOMIA, GEOGRAFIA, SOCIETAT.

- A.A.V.V. Fomento de la producción (monogràfic dedicat a Lleida), núm. 35, 1947.
- A.A.V.V. "La riqueza frutícola del municipio de Lerida", Ibérica, núm. 435, Barcelona, 1960.
- A.A.V.V. Lleida, Problema i Realitat, Barcelona, Ed. 62, 1967.
- A.A.V.V. Les terres de Lleida en la geografia, en l'economia i en la cultura catalanes, Barcelona, Centre Comarcal - Lleidatà-Editorial Pòrtic, 1971.
- ALIBERCH, Ramon. "Las tierras de Lérida", Riqueza y tributación, núm. 335, 1946, pp. 5-6.
- AYNETO, Juan. Del porvenir de Lérida o de la Lérida del porvenir, Lleida, 1923.
- CÁMARA OFICIAL DE COMERCIO E INDUSTRIA. La fruta dulce en Lérida. Su comercialización, Lleida, 1971.
- CÁMARA OFICIAL DE COMERCIO Y NAVEGACIÓN E INDUSTRIA DE LÉRIDA. Posibilidades de desarrollo industrial de la provincia de Lérida, Mollerussa, Cuberes, 1976.
- CASANOVAS, M.; DOMINGO, M.; MARCO, J.; BRIA, L. ¿Concilio o rebeldía? (Los latifundios clericales en Lérida), Barcelona, Nova Terra, 1966.

- CIERCO SOLIVA, Luís G. Lérida en el potencial financiero catalán, Lleida, Impremta Mariana, 1970.
- COMPTE, Alberto. Aspectos geográficos de la huerta de Lérida, Lleida, I.E.I., 1952.
- XXVI EXPOSICIÓN BIBLIOGRÁFICA LERIDANA. Geografía de las tierras de Lérida, Lleida, Artis, 1975.
- FLORENSA, M. Economía agrícola leridana. Experiencias y notas sobre el tema, Lleida, 1962.
- GARCÍA MANRIQUE, E. "La región de la fruta leridana", Papeles del Departamento de Geografía de Murcia.
- GIRONES, J.M. "Lérida a la intemperie ante el desafío industrial", Mundo, núm. 1673, maig 1972, pp. 45-60.
- JEFATURA PROVINCIAL DEL MOVIMIENTO. Veinte años de Paz en el Movimiento Nacional bajo el mando de Franco, Lleida, Artes Gráficas Iberia, 1959.
- LLADANOSA, Josep i MASSANA, Carme. "Lleida", La Gran Enciclopèdia Catalana, vol. 9, pp. 208-215.
- LLADANOSA, Manuel i MORETO, Manuel. "Present i futur del Canyeret", Serra d'Or, octubre 1964, pp. 58-61.
- LÓPEZ RIBERAIGUA, Josep Mº. La experimentación de la riqueza agrícola ilerdense, Lleida, Impremta Manus, 1964.

- LOPEZ RIBERAIGUA, J.M., Nuevos horizontes para nuestra riqueza olivícola, Lleida, Impremta Sol, 1961.
- MAUREL, X.; MORELL, R.; ALDOMA, I.; L'economia del Segrià: desenvolupament agrícola i desequilibris territorials, - Barcelona, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1980.
- MONZON, José, De com Lleida creix, progressa i prospera 1920-1930, Lleida, 1933.
- MORELL, Ramon i SERO, Ramon, "Una economia que cal racionalitzar", Serra d'Or, X, 1970, pp. 21-24.
- PERRIN, René, "Les centres secondaires de la région de Lérida", Actes du quatre-vingt quatorzième congrés national de sociétés savants, Paris, Bibliothèque nationale, 1970.
- PERRIN, Renat, "El Segrià" en AA.VV. Geografia de Catalunya, Barcelona, Aedos, 1968.
- ROCA I SANS, Jaume, "La immigració", Serra d'Or, núm. 133, octubre de 1970, pp. 33-35.
- ROCAFORT, Ceferí, "Província de Lleida" a CARRERAS CANDI, Francesc: Geografia General de Catalunya, A. Martin Editor, - S.A.
- ROSELL PUJOL, Jose A., Lérida informe, Lleida, Publicaciones Católicas Ilerdenses, 1973.

- SERRA BALAGUER, Miguel, Perfiles leridanos, Lleida, La editora leridana, 1947.
- SOLE SABARIS, Lluís, Problemas morfológicos del llano de Lérida, Lleida, I.E.I., 1946.
- TARRAGO PLEYAN, José A., El puente y la huerta de Lérida, Lleida, Mariana, 1953.
- TORTOSA DURAN, Josep, Contribución a la geoeconomía de Lérida, Lleida, Escuela Provincial, 1960.
- TORTOSA DURAN, José, Lérida, El medio y la vida en la Provincia. Estudio Geográfico, Lleida, Imp. Escuela Provincial, 1961.
- TORTOSA DURAN, Josep, La Plana regada de Lleida i l'Urgell, la Noguera i el Segrià. Aspectes socio-econòmics, Lleida, I. E.I., 1969.
- TORTOSA DURAN, Josep, El Pla de Lleida, Barcelona, Servei d'Estudis del Banc Occidental, 1981.

URBANISME, PLANEJAMENT

A.A.V.V., "Lérida, ciudad colina", Destino, 1965.

A.A.V.V., "Lleida o la marginación", monogràfic, revista C.A.U.,
núm. 39, setembre-octubre, 1976.

A.A.V.V., Urbanisme i Agricultura, Documentació de les Jornades
d'Urbanisme i Agricultura organitzades per l'Ajuntament -
de Lleida el 23 i 24 de setembre de 1980. Exemplar ciclos
tilat.

A.A.V.V., Estudis urbans a Lleida, Lleida, Estudi General de
Lleida, 1982.

AJUNTAMENT DE LLEIDA, Pla General Municipal d'Ordenació, Lleida,
A.G. Ibèrica, 1980, 2 vols.

COMISION SUPERIOR DE ORDENACION URBANA DE LA PROVINCIA, Plan
general de Ordenación Urbana de Lérida. Proyectos de Ali-
neaciones y Ordenanzas, Lleida, abril 1952, 4 vols., (me-
canografiat).

DOMÉNECH, Lluís, "Cent anys d'urbanisme a Lleida", Serra d'Or,
novembre 1965, pp. 37-39.

DOMÉNECH, GIRBAU, Lluís i AMADO CERDOS, Roser, "Proyecto de
Renovación urbana en El Canyeret", Arquitectura, núm. 201,
1976, pp. 49-64.

DOXIADIS IBERICA. S.A., Plan general de Ordenación de la Provincia de Lérida, Informe, Ed. Doxiadis I. S.A., 1971.

LLOP, Josep Maria, "Ajuntament de Lleida. Gestió Municipal del Pla General", Quaderns d'Arquitectura i Urbanisme núm. 149, Barcelona, Col.legi d'Arquitectes de Catalunya, desembre 1981.

PLAN DE ORDENACION ECONOMICO SOCIAL DE LA PROVINCIA DE LERIDA, Lleida, Artis, 1949.

SABATER, Laureà, "El futur del Canyeret", Serra d'Or, XII, - 1971, pp. 32-35.

LLISTES DE CARRERS I GUIES ARTÍSTIQUES I LITERÀRIES.

AJUNTAMENT, Callejero 1954.

AJUNTAMENT, Guia... y callejero. Lleida. Ag. Ilerda.P.Guimet,
1955.

AJUNTAMENT DE LLEIDA, Guia Práctica de Lérida y provincia.1942.
Lleida, Mariana, 1942.

ALCOLEA, Santiago, Lérida y su provincia, Barcelona, Aries,
S.A..

ALMANAQUE LERIDANO, Año II Guia indicador de la Provincia de
Lérida. 1898, Lleida, Sol i Benet, 1898.

BENSEY, José, Canyeret, Lleida, Abardia Oròbig, 1949.

BLANCH , Enrique, Crónica de la Provincia de Lérida, Madrid,
Rubió, 1868.

CALENDARIO DEL PRINCIPADO DE CATALUÑA Y GUIA DE LERIDA PARA
EL AÑO BISIESTO DE 1880, Lleida, L. Corominas S.A.

CORBELLA, E. i PIJOAN, J.P.,Guia Gráfica-urbana de Lérida,
Lleida, 1974.

CHIAS CARBÓ, Benito, Capitales de España. Colección de cartas
corográficas bajo la dirección de Barcelona,
Edit. Alberto Martin S.A., (S.XX).

- ESPINAS, Josep M., Ciutats de Catalunya, Barcelona, Ed. Selecta, 1956.
- GUIA INDICADOR DE LA PROVINCIA DE LÉRIDA, 1897, Lleida, Sol i Benet, 1897
- GUIA INDICADOR DE LA PROVINCIA DE LERIDA, 1898, Lleida, Sol i Benet, 1898.
- GUIA INFORMATIVA DE COMUNICACIONES DE LERIDA Y SU PROVINCIA, Lleida, Imp. Joventut, 1927.
- GUIA INFORMATIVA DE COMUNICACIONES DE LERIDA Y SU PROVINCIA, Lleida, Imp. Joventut, 1928.
- GUIA INFORMATIVA DE COMUNICACIONES DE LERIDA Y SU PROVINCIA, Lleida, Imp. Joventut, 1929.
- GUIA General informativa. Anuario provincial de comunicaciones, comercio, industria, profesiones, estadística e informes generales de Lérida y su Provincia, Lleida, Imp. Joventut-El País, 1930.
- GUIA General informativa. Anuario provincial de comunicaciones, comercio, industria, profesiones, estadística e informes generales de Lérida y su Provincia, Lleida, Imp. Joventut-El País, 1931.

- GUIA General informativa. Anuario provincial de comunicaciones, comercio, industria, profesiones, estadística e informes generales de Lérida y su Provincia, Lleida, Imp. Joventut-El País, 1932.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1944, Lleida, Imp. Provincial, 1944.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1946, Lleida, Imp. Provincial, 1946.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1947, Lleida, Imp. Provincial, 1947.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1950, Lleida, Imp. La Ed. Leridana, 1950.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1956, Lleida, Imp. La Ed. Leridana, 1956.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1945, Lleida, Imp. Escola provincial, 1945.
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1946-1947, Lleida, Editora Leridana,
- GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1950, Lleida, Imp. La Editora Leridana,

GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, Lleida, Imp. Provincial,
(+ - 1952), sense any.

GUIA Gráfica de Lérida y su provincia, 1956,

GUIA de Lérida, 1925, Lleida, Mariana, 1925.

LARA PEINADO, Federico, Lérida, León, Everest, 1969.

LLADANOSA PUJOL, Josep, Las calles y plazas de Lérida a través
de su historia, Lleida, Ilerda-P.Guimet, 1961, 4 vols.

MARTINEZ CALLEJO, Manuel, Guia de la Provincia de Lérida, Llei
da, Sol y Benet, 1904.

MERELO, José, Guia geográfica, administrativa, eclesiástica,
militar y judicial de Lérida y su provincia para 1868.
Contiene además otras noticias importantes, Lleida, Sol,
1867.

NADAL, Eugeni, Ciudades en España, Barcelona, Ed. Yunque, 1943.

ORIENTADOR Guia de la Ciudad de Lérida, 1950, (Spi) Imp. Esc.
Provincial, 1950.

PLA, Josep, Guia de Catalunya, Barcelona, Destino, 1971, pp. 270-77.

PLEYAN DE PORTA, Josep, Guia de Lleyda, Lleida, Imp. Mariana,
1882.

PLEYAN DE PORTA, José, Album histórico, pintoresco y monumental de Lleyda y la provincia, Lleida, Sol Torrens, 1880.

PLEYAN DE PORTA, José, Guia Cicerone de Lérida, Lleida, Imp. Sol Torrens, 1877.

PUCHE, Ignacio, Lérida, Madrid, Public. Españolas, 1957.

SERRA BOLDÚ, Valerio, Lérida, Barcelona, Altés. Biblioteca de Turismo, vol. XI, octubre 1927.

VALLVERDÚ, Josep, Viatge entorn de Lleida, Barcelona, Selecta, 1972.

VALVERDE, Emilio, Plano y Guia del viajero en Lérida, Cervera, Balaguer, Seo de Urgel y Solsona, ilustrada con planos y grabados, Madrid, I. Fernando Cao, S.A.

PROBLEMES URBANS, MILLORES, COMENTARIS SOBRE POLÍTICA URBANA,
Etc. (abans de 1938).

ABADAL I GRAU, A. "Una mejora importante", Revista de Lérida, vol. IV, 1878, p. 97.

ABADAL I GRAU, A. "Predicar en el desierto", Revista de Lérida, núm. 14(3), 8-IV-1877.

ABADAL I GRAU, A. "El nuevo Ayuntamiento", Revista de Lérida, núm. 9(III), 4-III-77.

ABADAL I GRAU, Antonio. "Reformas necesarias", Revista de Lérida, núms. 71, 77, 88, 1876.

ARCEDIU, Enric. Vida i costums de Lleyda, Lleida, Sol i Bernet, 1909.

ATENEU LLEIDATA. Memòria del curs 1926-27, Lleida, Sol, 1927.

AYNETO, Juan. Del porvenir de Lérida o de la Lérida del porvenir, Lleida, Imp. Payà, 1923.

BERGÓS I MASSÓ, Antoni. "La ramaderia a l'horta de Lleida", Vida Lleidatana, núms. 77 i 78, 1-IX-29.

BERGÓS I MASSÓ, Antoni. "Estudi de l'horta de Lleida", Vida Lleidatana, núms. 57 i 58, 15 set. 1928 i oct. 1928.

BLASI I VALLESPINOSA, F. De Lleida a Tortosa passant per Aragó, Barcelona, Gràf. Hostench, 1932.

- CASTELLS, F. "Importancia industrial y mercantil de Lérida", Revista de Lérida, vol. IV, 1878.
- CASTELLS, F. "El cementerio de Lérida", Revista de Lérida, núm. 42(3), 28-X-1877.
- CASTELLS, F. "La construcción de cuarteles", Revista de Lérida, núm. 14(3), 8-IV-1877.
- CASTELLS, F. "Policia urbana", Revista de Lérida, núm. 90, 19-XI-76.
- CASTELLS, F. "Lérida reformada", Revista de Lérida, núm. 72, 23-VII-1876.
- CASTELLS, F. "Lérida y la higiene", Revista de Lérida, núms. 24, 31, 42, 48, 61 i 65; 1875 i 1876.
- CASTELLS, Martín. "Ensanche de Lérida", Revista de Lérida, núms. 6 i 10, febrer 1879.
- CORREDOR I BARBA, Felix, "Proyectos enproyecto", Revista de Lérida, vol. 5, núm. 4, 26-I-1879.
- CORSINI, Luís. "Canalización del Segre", Revista de Lérida, vol. III ep., núm. 4, 25-I-77.
- FEBO. "Nuevo teatro", Revista de Lérida, núm. 36, 29-X-1876.

- FLORENSA FARRÉ, Manuel. "Desvetllament agrícola de Lleida",
Vida Lleidatana, núm. 87, febrer 1930.
- GUIMET, Pau. "L'urbanització del Canyeret", Vida Lleidatana,
núm. 65, 15-XI-1929.
- LLATAS, Emilio. Excursión de Lérida.
- LLEIDA. "Sobre una reforma urbana en projecte", Lleida, núm.
107, 10-XI-1929.
- LLEIDA. "El clam d'una cultura urbana", Lleida, núm. 70,
25-IV-1928.
- LLEIDA. "L'eixample del carrer Cabrinethy", Lleida, núm. 60,
25-XI-1927.
- LLEIDA. "Del concurs d'autòmnibus", Lleida, núm. 56, 25-IX-27.
- LLEIDA. "Servei d'autòmnibus a la nostra ciutat", Lleida,
núm. 54, 25-VIII-27.
- LLEIDA. "L'eixample de la ciutat", Lleida, núm. 51, 10-VII-27.
- LLEIDA. "La llum al Passeig de Circumvallació", Lleida, núm.
83, 10-XI-1928.
- LLEIDA. "La nostra ciutat", Lleida, núm. 34, 25-XI-1928.

LLEIDA. "Més sobre els Camps Elisis", núm. 88, 25-I-29.

LLEIDA. "Una millora", Lleida, núm. 87, 10-II-29.

LLEIDA. "L'enderrocament de les cases de Ferran", Lleida, núm. 103, 10-IX-29.

LLEIDA. "Una nova enquesta: les terres del Castell i de Gardeny", Lleida, núm. 108, 25-XI-1929; núm. 109, XII-1929; núm. 110, 25-I-1930; núm. 111, 10-II-1930.

LLEIDA. "Els firals del bestiar", Lleida, núm. 127, 7-VI-1930.

LLEIDA. "Les reformes urbanes", Lleida, núm. 128, 14-VI-1930.

LO GARBELL. "Cosas y casas", Lo Garbell, núm. 5, 11-XI-1883.

MANUAL DEL PROPIETARIO. Lleida, L. Corominas, 1900.

MESTRE TUDELA, Juan. "Plan de mejoras materiales de que es susceptible la ciudad de Lérida", Revista de Lérida, vol. III, núms. 23 i 24, 10 i 17 de juny de 1877.

MONZÓN JOSA, Josep. De com Lleida creix, progressa i prospera. 1920-1930, Lleida, Impremta Suriaca, 1933

NADAL BALLESTER, Carlos. "Mejoras posibles en Lérida", Revista de Lleida, núms. 47, 58, 73 i 91; 1876.

- PEREÑA, Alfred. "La urbanització de Lleida", Lleida, núm. 53, 10-VIII-27.
- REVISTA DE LÉRIDA. "Arreglo de la calle Mayor", Revista de Lérida, núm. 95, 24-XII-1876.
- REVISTA DE LÉRIDA. "El nuevo puente", Revista de Lérida, núm. 20, 18-VII-75.
- REVISTA DE LÉRIDA. "Aguas potables", Revista de Lérida, vol. IV, 1878, p. 9.
- ROCA, Lluís. "Obras públicas. Mejoras", El Alba Leridana, núm. 132, 2-IX-1860.
- SACS, Joan. "La grandesa de Lleida", Vida Lleidatana, núm. 16, XII-1926.
- SALA I ROQUETA, R. "Els recs faran de Lleida un gran centre fruiter", Vida Lleidatana, núm. 57, 15-IX-1928.
- SARACÍBAR, Julio. "Habitaciones económicas", Revista de Lleida, núm. 49, 13-II-1876.
- SARACÍBAR, Julio de. Cámaras oficiales de la propiedad urbana, 2 vols., Madrid, Imprenta de Ricardo F. Rojas, 1915; Julio Cosano, 1917.

SARACÍBAR, Julio de. Escrito de contestación al de demanda, - en defensa del Excelentísimo Ayuntamiento de Lérida, coad- yuvante de la Administración general del Estado, en el pleito contencioso-administrativo interpuesto por D. José Gaya Aiguadé, defendido por el Licenciado D. Álvaro - de Figueroa y Alonso Martínez, contra Real Orden del Mi- nisterio de Fomento, fecha 16 de Abril de 1915, dictada en expediente seguido sobre valoración de terrenos que - se expropián con motivo de las obras de encauzamiento -- del rio Segre a su paso por dicha ciudad, Madrid, 1916.

SERRA RÀFOLS, J. de C. "Demografía de Lleida", Vida Lleidata- na, núm. 61,1-15 del XII-1928.

SERRA y TOMAS, M. "Una indicació del Pla", Revista de Lérida, - vol. IV, 1878, p. 308.

SERRA y TOMAS, M. "Mejoras en el Pla", Revista de Lérida, vol. IV, 1878, p. 291.

SOL TORRENS, Josep. "Nueva carcel", Revista de Lérida, núm. - 67, 18-VI-1876.

SOL TORRENS, Josep, "La Estación de Lérida", Revista de Léri- da, vol. 3, núm. 34, 26-VIII-77.

SOL TORRENS, Josep. "Mejoras posibles", Revista de Lérida, núm. 52, 12-III-76.

SOL TORRENS, Josep. "Plan de mejoras materiales de que es susceptible la ciudad de Lérida y medios de realización", Revista de Lérida, vol. IV, 1878, pp. 185-193-201-209-217-225-241-249-257.

SOL TORRENS, Josep. "Algo sobre mejoras posibles", Revista de Lérida, núm. 48, 6-II-1876.

TERRADES, Esteve. El ferrocarril de Lleida a Fraga, Lleida, Tip. Provincial, 1919.

TIRANT LO BLANCH. "La rambla de Ferran", Lleida, núm. 106, 25-X-1929.

VERNTALLAT. "Lleida tindrà un aeroport" (entrevista amb Josep Civit), Vida Lleidatana, núm. 67, 15-III-29.

VIDA LLEIDATANA. "Fotografia aèria de Lleida", Vida Lleidatana, núm. 58, octubre 1928.

XURIGUERA, Baptista. "Ampliació de l'abastament d'aigua potable de Lleida", Lleida, núm. 109, XII-1929.

ZANVY, Ginés de. "Otro de tantos", Revista de Lérida, núm. 88, 8-II-76

PROBLEMES URBANS, MILLORES, COMENTARIS SOBRE POLITICA URBANA,
Etc... (des de 1938 fins 1980).

- ACENTO, "Una obra fecunda: El Patronato Diocesano del Hogar", Acento, núm. 1, 23-II-57, pp. 8-9.
- ACENTO, "Hacia la gran Lérida del mañana", Acento, núm. 2, 22-3-57, p.8. (mur de contenció del Segre; ajardinament de la Seo).
- ACENTO, "Estación de Autobuses", Acento, núm. 3, 6-IV-57, p.4.
- ACENTO, "Con sello de urgencia", Acento, núm. 5, 4-V-57, p.4, (mur de contenció).
- ACENTO, "Arboricidio...casi consumado", Acento, núm. 77, 15-12-1960, 15-I-1960, p. 4, (tala d'arbres a Ferran).
- ACENTO, "El desolado solar de la "Enseñanza"", Acento, núm. 77, desembre-gener 1960, p.4.
- ACENTO, "El problema de la vivienda canalizado a través de un Ministerio y Delegaciones Provinciales", Acento, núm. 78, febrer 1961, p. 19.
- ACENTO, "El agua, un problema crónico para Lérida", Acento, núm. 83, juliol 1961.
- ACENTO, "Ayuntamiento de Lérida. Obras en desarrollo y proyectos de inmediata realización. Declaraciones para Acento de D. Francisco Pons Castellà", Acento, núm. 91, març 1962.

- ACENTO, "Barro en la ciudad", Acento, núm. 100, 1-I-1963.
(asfaltat deficient).
- ACENTO, "!Por fin! Derribo del "Canyeret"", Acento, núm. 104-105, juny-juliol 1963.
- ALMACELLAS, Pedro, "Las Balsas depuradoras", Ciudad, vol.XVI, setembre 1964.
- ALONSO DE OLARTE, Luís, "Carta abierta a D. Fco. Porta Vilalta, Acento, 52,53, 30-IV-59, p.8. (defensa de l'actuació municipal).
- ALONSO DE OLARTE, Luís, "Pasado, presente y futuro de los Campos Elíseos: ¿Resurgimiento o abandono?", Acento, núm. - - 109-110, noviembre-deseembre 1963.
- ALTURA, Juan. "Grenyana hace su parte. Una "partida" leridana que confía en sus propias fuerzas", Labor, núm. 62, 22-I-55 p. 8-9. (sobre la partida rural de Grenyana).
- AMILL, Josep, "Urbanismo y realidades", Ciudad, X, abril 1958, (falta d'una concepció global de la urbanització).
- ANADON PINTO, Ramon, "Repoblación forestal de la falda de la Seo Antigua, Ciudad, vol. VIII, fascicle 9, 1957.
- ANADON PINTO, Ramon, "Camino huertanos", Ciudad, col. IX, març 1957. (millora de la xarxa de camins de l'horta).

- BARAHONA, José, "El paseo de circunvalación de la Seo", Acento, núm. 49, 28-II-59, p. 4, (Urbanització de la Seo).
- BARAHONA, José, "Un problema demasiado largo: el agua de Lérida", Acento, núm. 33, 15-6-58, p.5.
- BARAHONA CANELA, José, "Problemas, aspiraciones e inquietudes de Lérida al empezar el año 1958. Amplias manifestaciones del Sr. Alcalde, D. Francisco Pons Castellà, a la revista "Acento"", Acento, núm. 23, 15-I-58, pp. 4-5-6.
- BARAHONA, José, "Polígono nº3 : "El Secà de Sant Pere"", Acento, núm. 49. 28-II-59, p. 4.
- BARAHONA, José, "D. Fco. Pons Castellà habla para los lectores de "Acento", Perspectivas municipales para el año 1961", Acento, núm. 77, XII-1960 i 1961, p. 8.
- BARAHONA, José, "Cuatro autorizadas opiniones se oponen a la tala de los árboles de la Avenida del Caudillo", Acento, núm 45, 31-XII-58, p. 5 , Acento, núm. 46, 15-I-59, p.4. i Acento, núm. 47, 31-I-59, p. 5.
- BARAHONA CANELA, José, "Un año de labor municipal: Declaraciones del Sr. Alcalde B. Francisco Pons Castellà", Acento, núms. 64-65, nov-deseembre 1959, p. 8.

- BARAHONA, José, "La Gran Avenida de Madrid y la Urbanización de la montaña de la Seo. Empresas de máximo interés en Lérida, nos dice D. Fco. Pons, Alcalde de la ciudad", - Acento, núms. 52-53, 30-IV-59, p. 17.
- BARAHONA, José, "Lérida necesita más zonas residenciales", Acento, núm. 63, 31-X-59, p. 14.
- BONET MASSANA, José M. "Hacia la Lérida de las 200.000 almas", Acento, núm. 26, 28-II-58, p. 4.
- BENET MASANA, José M., "Hacia la solución de la escasez de viviendas en Lérida", Ciudad, vol. XXII, setembre-octubre 1970. (B.S.H.)
- BENET, J.M., "Lérida transforma su fisonomía", Acento, núm. 98, nov. 1962, p. 8. (Estació Autobusos, Polígon Sta, Maria de Gardeny, -previst per a 30.000 persones-. Urbanització Pça Ensenyança, firal de ramat).
- BENET, J.M., " Numerosas obras realizará la Pajería durante 1971", Ciudad, vol. XXIII, gener 1971. (Balanç d'obres realitzades el 1970 i projectes per a 1971).
- BENET MASANA, J.M., "Ambicioso plan urbanístico de la Pajería", Ciudad, vol. XXII, gener-febrer 1970. (Programa d'actuació Sangenís).

BENET, José M., "Perspectivas municipales", Acento, núm. 80, abril 1961, p. 4. (Polígon industrial i manca d'habitats).

BENET, José M., "Nuevas perspectivas entorno al "Canyeret"", Acento, núm. 44, 29-XI-58, p. 4.

BENET, José M., "La operación "Canyeret", Acento, núm. 63, 31-X-59, p. 3.

BENET, J.M., "El agua: artículo de primera necesidad", Acento, núm. 9, 29-VI-57, p. 9.

BENET, José M., "El Segre, las piscinas y la playa artificial", Acento, núm. 35, 15-VII-58, p. 5. (Urbanització del Segre).

BENET, José M., "Operación "Ciudad Sanitaria de Benficència"", Ciudad, vol. XXII, nov. 1970. (Proposta de trasllat dels centres de beneficència de Lleida).

CAMBRODÍ, Antonio, "La Asociación de Vecinos del Canyeret", Labor, núm. 166, 19-I-57.

CAMBRODÍ, Antonio, " En defensa del Canyeret", Labor, núm. 212, 31-VII-58.

CAMBRODÍ, Antonio, "Los aparcamientos cobrados", Labor, núm. 214, setembre-octubre 1958.

C.E.S.A. (Cáritas), "La labor de la Iglesia española", Documentación social, 1960, núms. 8-9, pp. 57-72. (Número extraordinari dedicat a la vivenda).

CIUDAD, "Aberraciones urbanísticas. Lo que no hicimos...", Ciudad, vol. IV, fascicle 1, 1952. (Problemes de la urbanització anterior al P.O.U. de 1957 i perspectives de planejament).

CIUDAD, "Razonemos...", Lleida, Ciudad, vol. IV, fascicle II, 1952. (Sobre el P.O.U. de 1957).

CIUDAD, Número especial dedicado al P.O.U. de Lérida, Lleida, desembre 1952.

CIUDAD, "Espacios libres", Ciudad, vol. V, fascicle 6, 1953. (Sobre l'Avda. de Madrid i el carrer de Blondel).

CIUDAD, "Los grandes problemas de la ciudad", Ciudad, vol. V, fascicle 10, 1953. (Aigües potables i mur de contenció del Segre).

CIUDAD, "Suframos estas incomodidades y molestias", Ciudad, vol. VIII, fascicle 1, 1955. (Obres públiques en curs).

CIUDAD, "Jardines", Ciudad, vol. VII, fascicle 3, 1955. (Mal estat dels espais ajardinats).

- CIUDAD, "Lo que debe resolverse", Ciudad, vol. VII, fascicle 11, 1955. (Urbanització de la falda de la Seo i problema del Canyeret).
- CIUDAD, "Unas preguntas", Ciudad, vol. VIII, fascicle 1, 1956. (Canyeret).
- CIUDAD, "Lo que debe resolverse: un nuevo mercado", Ciudad, vol. VIII, fascicle 9-10, 1956.
- CIUDAD, "Y el mercado ¿Cuándo?", Ciudad, vol. IX, fascicle 8, 1957, p. 115.
- CIUDAD, "Un problema que debe resolverse", Ciudad, vol. VIII, fascicle 9, 1957, p. 127. (Canyeret).
- CIUDAD, "El adecentamiento y urbanización de la ciudad requiere ampliación de sus medios económicos", vol. VIII, fascicle 10, 1957, p. 144-145. (Pressupostos extraordinaris per a la urbanització).
- CIUDAD, "Justo homenaje", Ciudad, vol. XI, abril-maig 1959. (Obres públiques i urbanisme dels consistoris des de començaments de segle).
- CIUDAD, "Lo verídico y lo ciarto", Ciudad, vol. XII, abril-maig 1960. (millors urbanes).

CIUDAD, "Un nuevo mercado", Ciudad, vol. XII, juny 1960.

CIUDAD, "La repoblación de las laderas de la Seo, legítima aspiración leridana", Ciudad, vol. XII, desembre 1960.

CIUDAD, "El nuevo mercado", Ciudad, vol. XIII, gener 1961, p.3.
(Mercat al detall de Sta. Teresa).

CIUDAD, "La repoblación de unas laderas", Ciudad, vol. XIII, febrer 1961. (Repoblació falda de la Seo).

CIUDAD, "El Canyeret, problema angustioso", Ciudad, vol. XIII, desembre 1961, pp. 188-189.

CIUDAD, (S.T.P.), "La restauración monumental de Lérida", Ciudad, vol. XIV, febrer 1962, p. 25. (Sobre obres monumentals fetes a Lleida, i projectes).

CIUDAD, "Los caminos de nuestra huerta", Ciudad, vol. XIV, - agost 1962. (Obres de millora).

CIUDAD, "Nuestro mercado...¿Cuándo?", Ciudad, vol. XV, febrer 1963.

CIUDAD, "Urgente necesidad", Ciudad, vol. XV, setembre 1963, p. 142. (Sobre la necessitat del mercat a l'engròs).

CIUDAD, "Por fin", Ciudad, vol. XV, setembre 1963, p. 141. (Sobre Les Casetes).

CIUDAD, "Lógica espera", Ciudad, vol. XV, desembre 1963, p. 181.
(Túnel sota la Seo).

CIUDAD, "XXV años de Paz", Ciudad, vol. XVI, abril 1964. (Realitzacions urbanístiques a Lleida. 1939-1964).

CIUDAD, "Un gran problema: la necesidad de un nuevo mercado",
Ciudad, vol. XVI, juliol 1964.

CIUDAD, "¿Para cuando un nuevo mercado?", Ciudad, vol. XVI, novembre 1964.

CIUDAD, "Requiem...", Ciudad, vol. XVII, juliol 1965. (Camps Elisis).

CIUDAD, "Realidades indiscutibles", Ciudad, vol. XVIII, gener 1966. (Millors urbanes).

CIUDAD, "Urgente y necesario", Ciudad, vol. XVIII, març 1966.
(Urbanització Plaça de la Magdalena).

CIUDAD, "De la vieja "Banqueta" a la Gran Avenida", Ciudad,
vol. XVIII, novembre-desembre 1966.

CIUDAD, "Plausible iniciativa", Ciudad, vol. XIX, març 1967.
(Habitat marginal).

CIUDAD, vol. XIX, març 1967. (nota sobre el Canyeret, sense títol).

- CIUDAD, "Un acierto innegable", Ciudad, vol. XIX, juliol 1967.
(Reformes a la Rambla d'Aragó).
- CIUDAD, "Buen comienzo", Ciudad, vol. XX, gener-febrer 1968.
(Urbanització Plaça de la Magdalena).
- CIUDAD, "Hacia la resolución de un grave problema", Ciudad,
vol. XX, abril 1968. (Canyeret).
- CIUDAD, "Una Lérida que deseamos", Ciudad, vol. XXI, desembre
1969. (Programa d'actuació Sangenís).
- CIUDAD, "El puente nuevo", Ciudad, vol. XXII, setembre-octubre
1970.
- CIUDAD, "Grave problema que exige solución", Ciudad, vol. XXIII,
juny 1971. (Canyeret).
- CIUDAD, "El gran Paseo de Ronda", Ciudad, vol. XXIII, juliol-
agost 1971.
- CIUDAD, "Un grave problema que debe resolverse", Ciudad, vol.
XXVI, abril-maig 1974. (Canyeret).
- CIUDAD, "El aparcamiento bajo la Plaza de España", Ciudad,
setembre 1975.
- CIUDAD, "Anteproyecto sobre el Canyeret", Ciudad, vol. XXIV,
octubre-novembre 1975.

- CIUDAD, "Plaza España : Grave problema a resolver", Ciudad, vol. XXXI, juliol-agost 1976.
- CIUDAD, "Lastimoso pero cierto", Ciudad, vol. XXXI, setembre 1976. (Problemes d'urbanització a la ciutat).
- CLARO, Juan, "Carencias del sentido urbanístico", Ciudad, vol. XXIV, octubre-novembre 1975.
- CLAVERA ARMENTEROS, Fco. "El túnel bajo la Seo", Labor, núm. 89, 30-VII-1955.
- COIS MASANA, José, "Sistema de abastecimiento de aguas de la Ciudad de Lérida", Acento, núms. 95-96, juliol-agost 1962, p.9.
- DOMUS, " Vivienda: Un problema que se puede resolver", Inquietud, núm. 1, gener 1954.
- EPICETO, "Obras y mejoras", Ciudad, vol. XV, juliol 1963.
- FONTANALS, Ramon, "El Canyeret, posible museo o "Barrio Ilergeta"", Labor, núm. 208, 31-III-78, p. 14.
- FORJA, "Patronato Diocesano del Hogar", Forja, núm. 102, abril 1951.
- FORJA, "Cuarenta y cuatro casitas han sido entregadas ya por el Patronato Diocesano del Hogar", Forja, núm. 156, -- 8-IX-1955.

- FUEMBUENA, Angel, "El Canyeret: Un grave problema que cobra candente actualidad", Acento, núm. 87, novembre 1961, p.10
- FUEMBUENA, Angel, "Lérida en el plan de descongestión de Barcelona", Acento, núm. 67 febrer 1960, p. 7. (Polígon Industrial El Segre).
- FUEMBUENA, Angel, "Miscelánea Leridana a través de la estadística", Acento, núm. 66, gener 1960, p. 9. (Resum memòria municipal de 1958).
- FUEMBUENA, Angel, "Lérida contará con una estupenda Estación de Autobuses", Acento, núms. 64-65, nov-deseembre 1959, p. 9.
- FUEMBUENA, Angel, "Lérida y su nuevo mercado. El de Santa Teresa", Acento, núm. 77, deseembre 1961, p. 7.
- FUEMBUENA, Angel, " En un plazo de cinco años treinta mil árboles adornarán la colina de la Antigua Seo", Acento, núm. 68, març 1960, p. 9.
- FUEMBUENA, Angel, "Bodas de Oro de la sucursal de Lérida de la Caja de Pensiones para la Vejez", Acento, núm. 74, setembre 1960, p. 11. (Construcció grups d'habitatges de Cap Pont).
- FUEMBUENA, Angel, "El Polígono de Sta. María de Gardeny en marcha", Acento, núm. 90, febrer 1962, p. 9.

- FUEMBUENA, Angel, "Nuestro rio: Sus males y sus remedios", Acento, núm. 34, 30-VI-58, p. 4. (Mur de contenció i urbanització del Segre).
- FUEMBUENA, Angel, "El nuevo Mercado de frutas y verduras, una de las obras municipales más ambiciosas", Acento, núm. - 86, octubre 1961.
- GABERNET, Juan R., "Carta a un amigo dels Mangraners", Labor, núm. 214, setembre-octubre 1958. (Falta d'equipaments i serveis, sobretot escoles).
- GENÉ, Salvador, "Los Mangraners: Una espina para Lérida", -- Acento, núm. 10, 13-VII-1957, p. 5.
- GENÉ, Salvador, "El Secano de San Pedro", Acento, núm. 5, -- 4-V-57, p. 8.
- GIMENO, Antonio, "¿Mercado?", Ciudad, vol. V fascicle III, 1953.
- GIMENO, Antonio, "¿Tendremos algún día mercado?", Acento, núm. especial per la fruita, núms. 50-51, 28-II-59, p. 22.
- GOMÀ PUJADAS, Mariano, "Ayer, hoy y mañana de un rio", Ciudad, vol. VIII, fascicle 9, 1957. (Urbanització del Segre).
- GOMÀ PUJADAS, Manuel, "El cascabel al gato", Ciudad, vol. VIII, juny 1956. (Canyeret).

- GOMA PUJADAS, Mariano, "Suburbios", Ciudad, vol. IX, fascicle 6, 1957. (Hàbitat marginal).
- GOMA, M., "Los espacios libres", Ciudad, vol. XIII, 1961, -- Juny. (Sobre la construcció del bloc de l'Ensenyança-P. U.E.C.M.).
- GOMA PUJADES, Mariano, "En vísperas del Plan de Ordenación", Ciudad, vol. IV, fascicle IV, maig 1952.
- GOMA PUJADES, Mariano, "Al paso de una idea", Ciudad, vol. V, fascicle 12, 1953. (Estació d'Autobusos).
- GOMA PUJADES, Mariano, "Bando Norte, Bando Sur", Ciudad, vol. VIII, fascicle 11, 1957. (Estació d'Autobusos).
- GOMA PUJADES, Mariano, "Problemas a resolver en la margen izquierda del rio", Ciudad, vol. IV, fascicle 3, 1952.
- HERNANDEZ PALMES, Antoni, "Importante mejora urbana", Acento, núm. 6, 18-5-57, p. 4. (Variant de la Carretera N-II).
- HERNANDEZ PALMES, Antonio, "Problemas de circulación", Acento, núm. 7, 1-juny-1957, p. 4.
- I.A., "El paseo de Circumvalación" (entrevista a Ll. Doménech) Labor, núm. 218, febrer, 1959, (Urbanització de la Seo).

- LABOR, "Sesión Plenaria del Ayuntamiento. El problema del ministerio del agua", Labor, núm. 34, 10-VII-1954, p. 4.
- LABOR, "La Rambla de Aragón ¿Rambla o Bulevar?", Labor, núm. 46, 2-X-54, p. 8-9., núm. 47, 9-X-54, p. 7., núm. 48, 16-X-54, p. 7., núm. 49, 23-X-54, p. 6.
- LABOR, "Hacia la realización de la Estación Central de Autos de Línea", Labor, núm. 49, 23-X-54.
- LABOR, "El Alcalde Blas Mora habla para Labor", Labor, núm. - 85, 2-VII-55. (Projectes d'urbanització).
- LABOR, "El tunel bajo la Seo Antigua", Labor, núm. 86, 16-VII-55.
- LABOR, "Plan sindical de la Vivienda. Inauguración del Grupo José i Miquel Baró Bonet", Labor, núm. 104, 12-XI-1955.
- LABOR, "En Lérida se van a construir 1.136 viviendas", Labor, núm. 113, 14-I-1956. (O.S.H.)
- LABOR, "Pleno de la Paheria", Labor, núm. 200, 14-IX-1957 . (Adquisició sòl a la Mariola per a construir-hi habitatges socials-O.S.H.),
- LABOR, "El parque municipal de las Balsas es ya una realidad", Labor, núm. 211, 30-VI-58.

LABOR, "La Plaza de España, nueva versión", Labor, núm. 212, 31-7-58.

LABOR, "El primer polígono ha nacido", Labor, núm. 214, setem bre-octubre 1958. (Polígono núm. 1).

LABOR "Labor se ocupa de la Rambla", Labor, núm 215, novembre 1958, (Polèmica Bulevard-Rambla).

LABOR, "Arrese en Lérida", Labor, núm. 215, novembre 1958. (Política estatal envers Lleida).

LABOR, "Más sobre la urbanización de la falda de la Seo: los accesos", Labor, núm, 219, març 1959.

LAVILLA, Landelino, "El Patronato Diocesano del Hogar. Una obra al servicio de la vivienda económica", Acento, núms. 57-58, 31-VII-59, p. 11.

MAS, E., "Demolición total", Ciudad, vol. IX, fascicle 3, 1957. (Presó Vella).

MAS, E., "Una gran obra, próxima a ser totalmente una realidad", Ciudad, vol. XI, agost 1959. (Variant de la Carretera N-II).

MASSAGUER, Juan, "Suchs, un pueblo que acaba de nacer", Labor, núm. 167, 26-I-57.

MESTRE BARRI, Antonio, "Casas para los pobres. El Patronato Diocesano del Hogar", Labor, núm. 121, 10-III-56.

- MESTRE BARRI, Antonio, "El Canyeret a vista de Hombre", Labor, núm. 109, 17-12-1955.
- MORALES, Elias, "Los Campos, problema de hoy", Ciudad, vol. XVI, març 1964.
- NADAL, Santiago, "Lérida, Marquesado de la Corona", Labor, núm. 129, 5-V-1956. (Creixement econòmic i demogràfic, paper de capitalitat).
- NADAL, Santiago, "Lleida problema i realitat", Serra d'Or, maig 1968, pp. 21-24. (Ressenya del llibre del mateix nom).
- NADAL GAYA, Juan M. "No se puede aceptar", Ciudad, vol. XXXIV, gener-febrer 1977. (Canyeret).
- ORTIZ-RICOL, Jesús, "El problema social urbanístico del "Canyeret" resuelto por la Organización Sindical y el Ayuntamiento", Tarea, núms. 68-69, juliol-agost 1956.
- PALLAS RABASA, A., "El muro. La Lérida de hoy y del mañana", Acento, núm. 29, 15-IV-58, p. 7. (Mur de contenció del Segre).
- PERRAIRE FERRER, Jacinto, "El cinturón de espinas de Lérida", Acento, núm. 98, novembre 1962, p. 10. (Hàbitat marginal).
- PIÑEIRO, Juan Fernando, "El problema urbano de la circulación", Labor, núm. 2, 18-XI-1953, p. 4. (Rbla. de Ferran, propos_{ta} de conversió en boulevard).

- PORTA VILALTA, Alfons, "Las calles especializadas", Labor, núm. 23, 24-IV-1954, p. 4. (Carrer Major).
- PORTA VILALTA, Alfons, "Sobre las plazas que no tenemos", Labor, núm. 61, 15-I-1955. (Pèrdua d'espais lliures; grup Sindical "Baró Bonet").
- PORTA VILALTA, Alfons, "La Seo Antigua, preocupación fundamental", Labor, núm. 62, 22-I-1955.
- PORTA VILALTA, Alfons, "Correspondencia urgente", Labor, núm. 87, 23-VII-1955. (Problemes d'urbanització).
- PORTA VILALTA, Alfons, "El agua: ¿A quién pertenece?", Labor, núm. 96, 17-IX-1955, I, i núm. 97, 24-IX-1955, II.
- PORTA VILALTA, Alfons, "¿Peligro a la vista?", Labor, núm. 99, 8-X-1955. (Hàbitat marginal).
- PORTA VILALTA, Alfonso, "El barro endémico", Labor, núm. 114, 21-1-1956. (Asfaltats).
- PORTA VILALTA, Alfonso, "Nueve millones para las obras del muro de contención del Segre", Labor, núm. 114, 21-1-56.
- PORTA VILALTA, Alfons, "Pararse es peor", Labor, núm. 137, 30-VI-1956. (Tràfic i aparcaments).
- PORTA VILALTA, Alfons, "Otra vez la alarma. La Carretera de Huesca", Labor, núm, 145, 25-VII-1956. (Construcció de la Presó Provincial).

- PORTA VILALTA, Alfons, "Rambla pero menos", Labor, núm. 174, 16-III-1957. (Rambla de Ferran).
- PORTA VILALTA, Alfons, "El Alcalde habla de los problemas de la Ciudad", Labor, núm, 193, 27-VII-1957. (Projectes de F. Pons).
- PORTA VILALTA, Alfons, "Las crisis del crecimiento", Labor, núm. 195. 10-8-1957. (Crisis en àl creixement urbà).
- PORTA VILALTA, Alfons, "El tema tópic", Labor, núm. 196, 17-VIII-1957. (Problemes de tràfic i aparcament).
- PORTA VILALTA, Alfons, "El constante descarrilamiento", Labor, núm. 199, 7-IX-1957, p. 3. (Creixement "desordenat" de Lleida).
- PORTA VILALTA, Alfons, "Sinfonia inacabada", Labor, núm. 201, 21-IX-1957, p. 3. (Mur de contenció del Segre).
- PORTA VILALTA, Fco., "Nuestra Rambla", Labor, núm, 41, 28-VIII-1954, p. 3. (Rambla de Ferran).
- PORTA VILALTA, Fco., "El problema de la Estación de Autos de Línea , I. Planteamiento", Labor, núm. 44, 18-IX-1954.
- PORTA VILALTA, Fco., "El problema de la Estación de Autos de Línea, II. Ideas e intentos de solución", Labor, núm. 45, 25-IX-1954.

- PORTA VILALTA, Fco., "El problema de la Estación de Autos de Línea, III. Resumen y sugerencias finales", Labor, núm. 46, 2-X-1954.
- PORTA VILALTA, Fco., "Concepto de la ciudad", Labor, núm. 53, 20-XI-54. (Falta "d'estructura social" vers el creixement econòmic i demogràfic).
- PORTA VILALTA, Fco., "El Pleno del Ayuntamiento", Labor, núm. 64, 5-XI-1955. (Problemes diversos d'urbanització).
- PORTA VILALTA, Fco., "Insistiendo", Labor, núm. 65, 12-XI-1955. (Rbla d'Aragó: rambla o bulevard?).
- PORTA VILALTA, Fco., "Urge un nuevo enfoque a los problemas ciudadanos", Labor, núm. 94, 3-IX-1955. (Necessitat de planejament).
- PORTA VILALTA, Fco., "Hablemos del Plan de Ordenación Urbana", Labor, núm, 115, 28-I-1956.
- PORTA VILALTA, Fco., "El pez grande y el pequeño: la eterna historia", Labor, núm, 120, 3-III-1956. (Capacitat empresarial de Lleida-Indústria de la construcció).
- PORTA VILALTA, Fco., "El Segriá: Contrastes", Labor, núm. 133, 3-VI-1956. (Capitalitat regional).
- PORTA VILALTA, Fco., "La Ciudad sin sombra", Labor, núm. 134, 9-VI-1956. (Sobre la falta d'arbres).

- PORTA VILALTA, Fco., "Lérida, a punto de cambiar de cara", Labor, núm. 141, 28-VII-1956. (Inauguració Av. Madrid).
- PORTA VILALTA, Fco., "Los Campos. ¿Recinto definitivo de la Feria?", Labor, núm. 153, 20-X-1956.
- PORTA VILALTA, Fco., "El problema de la circulación y el aparcamiento", Labor, núm. 154, 27-X-1956.
- PORTA VILALTA, Fco., "Carta a los Reyes", Labor, núm, 164, 5-1-1957. (P.O.U., Estació d'Autobusos, mur de contenció del Segre).
- PORTA VILALTA, Fco., "El ordenamiento de los solares", Labor, núm. 170, 16-II-1957. (P.O.U.).
- PORTA VILALTA, Fco., "Nuestra calle", Labor, núm. 167, 26-I-1957). (Problemes urbans diversos).
- PORTA VILALTA, Fco., "Teoría de nuestros Campos Elíseos", -- Labor, núm. 187, 15-6-1957.
- PORTA VILALTA, Fco., "Nuestra falta de estructura social: dos causas", Labor, núm. 191, 13-VII-1957.
- PORTA VILALTA, Fco., "Nuestra Rambla: de nuevo la polémica", Labor, núm, 194, 3-VIII-1957. (Rambla de Ferran).

- PORTA VILALTA, Fco., "De nuevo la Estación de Autos de Línea", Labor, núm. 207, 28-II-1958, p. 2.
- PORTA VILALTA, Fco., "Del árbol al presupuesto", Labor, núm. 212, 31-VII-1958. (Falta d'arbrat urbà).
- PORTA VILALTA, Fco., "El caos de los aparcamientos", Labor, núm. 216, diciembre 1958.
- PORTA VILALTA, Fco., "La fábula del duro y la peseta", Labor, núm. 217, gener 1959. (Necessitat del planejament).
- PORTA VILALTA, Fco., "El Culpable", Labor, núm. 219, març 1959. (Crítica a l'activitat municipal. Falta pressupost d'urbanisme).
- PORTA VILALTA, Fco., "Algo sobre nada", Labor, núm. 220, Abril 1959. (Crítica a l'actuació municipal).
- RUIG, A., "Lérida y su industrialización: La necesidad de grandes capitales", Labor, núm. 219, març 1959.
- SAURINA AGER, Ernesto, "El problema de la vivienda en Lérida", Tarea, núm. 34, juliol 1953.
- SAURINA AGER, Ernesto, "La vivienda, preocupación social", Tarea, núm. 217, diciembre 1968.
- SAURINA AGER, Ernesto, "Problemas de circulación en Lérida", Ciudad, vol. XXIII, noviembre 1971.

- SECANELL, Amadeo, "Más viviendas sindicales para Lérida capital", Tarea, núm. 114, juny 1960.
- SERRANO BIOSCA, Alfonso, "Viviendas Sindicales", Tarea, núm. 200, juliol 1967.
- SERRANO BIOSCA, Alfonso, " La O.S.H. y Arquitectura lleva entregadas en Lérida 2.180 viviendas, por un valor de más de 135 millones de ptas", Tarea, núm. 128, juliol 1961.
- SOL CLOT, Ramon, "El urbanizado que la urbanizare...", Forja, núm. 161, febrer 1956. (Mur de contenció del Segre).
- TAREA, "La Obra Sindical del Hogar y Arquitectura, en nuestra provincia", Tarea, núm. 3, (1ª època), juliol 1946.
- TAREA, "Intensificación en la construcción de viviendas protegidas", Tarea, núm, 39, desembre 1953. (O.S.H.).
- TAREA, "Cerca de 300 viviendas han sido otorgadas en la provincia por la Obra Sindical del Hogar", Tarea, núm. 45, juliol 1954.
- TAREA, "Quedó constituido en Lérida el Patronato Sindical de la Vivienda", Tarea, núm. 47, setembre 1954.
- TAREA, "Más de 700 viviendas construirá la O. Sindical Leridana en el plazo de un año", Tarea, núm. 47, setembre 1954.

TAREA, "El problema de los transportes urbanos, estudiado en la Junta de Mandos de la C.N.S.); Tarea, núm. 52, febrer 1955.

TAREA, "Construcciones Sindicales", Tarea, núm. 54, Abril 1955.

TAREA, "Se verificó el sorteo de viviendas del Plan Sindical 1954", Tarea, núm. 57, agost 1955.

TAREA, "El dia 1º de Octubre, 50.000 familias de trabajadores recibirán las llaves de sus viviendas, de la Organización Sindical", Tarea, núm. 58, setembre 1955.

TAREA, "Relación de beneficiarios de las viviendas del Plan Sindical "Francisco Franco", de Lérida y Balaguer", Tarea, núm. 59, octubre 1955.

TAREA, "Bendición e inauguración de 502 viviendas del Plan - Sindical 1954 de la Provincia de Lérida", Tarea, núm. 60-61, noviembre-deseembre 1955.

TAREA, "El problema del Cañeret estudiado en la última Junta de Mandos", Tarea, núm. 62, gener 1956.

TAREA, "Viviendas sindicales para el próximo año", Tarea, núm. 71, octubre 1956.

TAREA, "La O.S. construirá en Lérida 480 viviendas en el Plan del año actual", Tarea, núm. 77, abril 1957.